

© TNO – All rights reserved

Voor de rechten en verplichtingen van de opdrachtgever met betrekking tot de inhoud van dit rapport wordt verwezen naar de Algemene Voorwaarden van TNO.

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, openbaar gemaakt, en/of verspreid op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van TNO.

Archief

EEN KWART EEUW

**NEDERLANDS INSTITUUT VOOR
PRAEVENTIEVE GENEESKUNDE**

EEN KWART EEUW
NEDERLANDS INSTITUUT VOOR
PRAEVENTIEVE GENEESKUNDE

J. P. BIJL

EEN KWART EEUW
NEDERLANDS INSTITUUT VOOR
PRAEVENTIEVE GENEESKUNDE

1954

H. E. STENFERT KROESE N.V. - LEIDEN

H. M. KONINGIN JULIANA

BESCHERMVROUWE

VAN HET NEDERLANDS INSTITUUT VOOR PRAEVENTIEVE GENEESKUNDE

WOORD VOORAF

Op 15 Maart 1954 zal het een kwart eeuw geleden zijn, dat bij notariële acte, gepasseerd voor notaris mr Ph. B. Libourel te Delft, het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, thans genaamd Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, werd opgericht. Er is dus alle reden om eens na te gaan hoe deze instelling zich „post molestam juventutem” heeft ontwikkeld tot een, ook in het buitenland algemeen bekend, centrum van preventieve geneeskunde in ons land.

Gaarne heb ik dan ook gevolg gegeven aan het verzoek van de directeur, prof. dr R. Remmelts, een korte geschiedenis van het Instituut te schrijven.

De vraag deed zich daarbij voor, in welke geest deze geschiedenis behandeld zou moeten worden. Een uitvoerige beschrijving van het vele en ongetwijfeld belangrijke wetenschappelijke werk, dat verricht is, zou slechts een kleine kring van lezers vinden. Er is dus volstaan met het aanstippen van enkele hoofdpunten. Voor degenen, die zich aangaande het wetenschappelijk onderzoek nauwkeuriger willen oriënteren, is een lijst van de in 25 jaren verschenen publicaties toegevoegd.

Een gedocumenteerd verslag, samengesteld op grond van de notulen der vergaderingen en de uitgebrachte rapporten, zou voor velen te ambtelijk zijn.

Ik heb daarom getracht in een historisch overzicht een antwoord te geven op de vraag, die men sinds jaar en dag om zich heen hoort stellen, wanneer men in de „gele tram” het Instituut passeert: „Wat doen ze toch in dat gebouw, waar altijd zoveel auto's voor de deur staan? Ze zeggen, dat ze er ook apen houden”.

INHOUD

	Blz.
I. DE OPBLOEI VAN DE GEZONDHEIDSZORG	1
Preventie van ziekte. Gezondheid. Zorg voor de volksgezondheid. Zuiver en toegepast wetenschappelijk onderzoek. Toepassing der wetenschap. Taak van een instituut voor preventieve geneeskunde.	
II. HET DAGHET IN HET WESTEN. De periode van 15 Maart 1929 tot 21 November 1930	5
Prof. dr E. Gorter. Een instituut. Het Instituut. Vrome wensen. Huisvesting. Financiën. Beschermvrouwe.	
III. DAUWTRAPPEN. De periode van 21 November 1930 tot 14 December 1939	10
A. Het lichtet overal. Reorganisatie. Benoeming directeur. Plan de campagne. De baet moet de cost vooruitgaan.	
B. De werkzaamheden. Quod non in actis, non est in mundo.	
1. Research met horten en stoten. Medewerkers in soorten. Laboratorium en maatschappij. Praeventieve geneeskunde-dag.	
2. Uitdragen van kennis. Onderwijs en publicaties.	
3. Toepassing der preventieve geneeskunde. Qui trop embrasse mal étreint.	
C. Deelgenoot in de strijd voor de volksgezondheid. Nationaal — Internationaal.	
D. De vicieuze cirkel. Vleiende vergelijking met Pasteur.	
E. Contact met het Prophylaxefonds. Bezoek van dr C. van den Berg. Voorlopige besprekingen. Rapport van de directeur. Instelling van commissie van advies. Reorganisatie.	

IV. DE ZONSOPGANG. De periode van 14 December 1939 tot 4 Mei 1951 30

- A. Het Instituut wordt instrument van het Prophylaxefonds. Bestuur. Raad van advies. Werkwijziging.
- B. Het nieuwe gebouw. Verschillende mogelijkheden. Leiden geeft geen kamp. 28 Februari 1940. Doelstelling van het Instituut en architectuur van het gebouw. 21 Juni 1941.
- C. Algemene zaken en beleid.
1. Principiële beslissingen. Het woord „preventieve geneeskunde” niet op een goudschaaltje. Verzekerden volgens de Ziektewet. Coördineren, stimuleren, subsidiëren.
  2. Samenwerking. De directeur als trait d' union. Wijzen van samenwerking. Nationaal. Internationaal. Consequenties.
  3. Interne aangelegenheden. Centralisatie en vrijheid. Salariëring en pensioenregeling. Nieuwe afdelingen. Statistiek. Geestelijke gezondheid. Anthropogenetica. Maatschappelijkegezondheidszorg. Sociologie. Reorganisatie van de raad van advies.
- D. Onderwijs en voorlichting. Hygiënistenschool. Praeventieve geneeskunde-dagen. Publicaties.
- E. De onderzoekingen. Vrijheid. Keus der problemen in overleg met raad van advies. Afdeling voor bacteriologie en experimentele pathologie. Afdeling voor hygiëne en arbeidsfysiologie. Afdeling voor (anthropo)genetica. Statistische afdeling. Afdeling voor geestelijke gezondheid. Samenwerking der afdelingen.
- F. De diensten buiten de wetenschappelijke afdelingen. Administratie. Economie. Bibliotheek. Museum. Werkplaats. Huishoudelijke dienst.
- G. Het gebouw. Ruimtegebrek. Uitbreidingsplannen. Behelpen. Indiening nieuw project.
- H. Directie. Benoeming van prof. dr R. Remmelts.
- I. Een hoogtijdag. Bezoek van H. K. H. Prinses Juliana. Koninklijke bescherming.

I. DE OPBLOEI VAN DE GEZONDHEIDSZORG

Alvorens tot geschiedschrijving over te gaan, zal het zijn nut hebben met een enkel woord te vermelden wat dezerzijds onder preventieve geneeskunde verstaan wordt.

In de prospectus, die na de oprichting van het Instituut verscheen, wordt gezegd, dat preventieve geneeskunde een onderdeel der hygiëne is, maar dat zij meer de individuele hygiëne betreft en niet de algemene oorzaken van ziekte en sterfte bestudeert.

Gaat men evenwel de literatuur na, dan treft men naast hygiëne en preventieve geneeskunde nog talrijke andere woorden, die verwante begrippen aanduiden: sociale hygiëne, sociale geneeskunde, gezondheidsleer, technische hygiëne, gezondheidstechniek, sanitation, openbare gezondheidsregeling, public health, health economics enz.

Vraagt men zich dan af wat met die woorden bedoeld wordt, dan blijkt, dat de schrijvers òf geen definitie geven òf zeer uiteenlopende. Vooral bij bestudering van de internationale literatuur blijkt welk een warwinkel op dit gebied bestaat.

Een vraag die eerst onder de ogen gezien moet worden, is wat onder „gezondheid” verstaan wordt. Onder „gezondheid” wordt tegenwoordig op gezag van de World Health Organization (W.H.O.) vrij algemeen verstaan een toestand van lichamelijk, geestelijk en maatschappelijk volkomen welbevinden.

De woorden „volkomen welbevinden” wijzen er op, dat onder gezondheid niet slechts de afwezigheid van ziekte verstaan wordt. Ook het woord „maatschappelijk” is van betekenis: men moet maatschappelijk aangepast zijn. Het

aantal beroepen is in onze gecompliceerde maatschappij op meer dan 30.000 te schatten, zodat vrijwel iedereen een werkkring kan vinden, waarin hij overeenkomstig zijn lichamelijke en geestelijke gesteldheid tot zijn recht kan komen, zich maatschappelijk kan welbevinden. Vanzelfsprekend moet het milieu, materieel en geestelijk, aan bepaalde eisen voldoen.

De zorg voor de volksgezondheid nu omvat ten eerste het voorkòmen van ziekte en het bevorderen der gezondheid, en ten tweede het genezen van ziekte.

Wat het eerste betreft: bij het voorkòmen van ziekte, een negatief doel dus, de passieve hygiène der Egyptenaren en Israëlieten, en bij het bevorderen der gezondheid, een positief doel, de actieve hygiène der Spartanen, kan men schematisch twee aangrijpingspunten onderscheiden. Ten eerste 's mensen milieu in ruime zin: watervoorziening, huisvesting, vuilafvoer enz. Het betreft hier vraagstukken, waarvoor de oude hygiënisten zich in het bijzonder interesseerden. Ten tweede de individuele mens: inenting tegen infectieziekten, beroepskeuze enz. In dit geval spreekt men veelal van preventieve geneeskunde. Zij heeft ook weer verschillende aangrijpingspunten. Men kan de gezondheid van een bepaalde omschreven groep behartigen, b.v. schoolkinderen, fabrieksarbeiders enz., of men kan zich de bestrijding van een bepaalde ziekte ten doel stellen, b.v. tuberculose, kanker enz.

Wat het genezen van ziekte betreft, de curatieve geneeskunde, kan men onderscheid maken tussen de behandeling van de individuele zieke en de maatregelen, die de ziekenverzorging in het algemeen eist, als ziekenhuisbouw en -exploitatie, ziekenfondsen enz.

De zorg voor de volksgezondheid, vooral gezien uit organisatorisch en administratief oogpunt, kan men als sociale geneeskunde aanduiden.

De grens tussen curatieve en preventieve geneeskunde is

niet altijd scherp. Zo kan curatieve behandeling van een zieke tevens preventie van invaliditeit betekenen. Houdt de behandeling van iemand met verkalkte hersenvaten en verhoogde bloeddruk niet tevens de preventie van een apoplectisch insult in?

De tijd, toen men de gezondheidstoestand afhankelijk stelde van de werking van al of niet boze geesten, kometen en de stand van de sterren, is achter de rug. De hygiëne — in de uitgebreide zin van het woord — is een wetenschap geworden, volgens prof. Van Rijnberk zelfs wel bijna de meest omvangrijke der medische vakken. En dat is in het bijzonder voor de taak van een instituut voor preventieve geneeskunde belangrijk.

Teneinde de volksgezondheid te kunnen bevorderen, is het in de eerste plaats nodig de oorzaken van ziekte, op te sporen. Men moet daarbij uitgaan van de werkelijkheid en deze trachten te interpreteren, zuiver wetenschappelijk onderzoek dus. Hoe ontstaat typhus? Wat is de oorzaak van beri-beri? enz.

In de tweede plaats zal men, uitgaande van de feiten, die men gevonden heeft en zo mogelijk van het begrip, dat men verkregen heeft, onderzoeken hoe de werkelijkheid is te beïnvloeden. Reeds voordat men wist wat cholera was, had men het feit gevonden, dat de ziekte door drinkwater veroorzaakt kan worden. Men bestudeerde dus de vraag op welke wijze betrouwbaar water was te verkrijgen: toegepast wetenschappelijk onderzoek.

In de derde plaats zal men met door zuiver en toegepast wetenschappelijk onderzoek verkregen kennis, moeten zorgen voor toepassing in de praktijk, een voor de volksgezondheid uiterst belangrijke aangelegenheid. De „underdeveloped countries” wachten met spanning hierop.

Bij al deze drie factoren, nodig voor een goede zorg voor de volksgezondheid, heeft een instituut voor preventieve

geneeskunde een rol te vervullen. Het moet langs zuiver wetenschappelijke weg de oorzaken van ziekte bestuderen, hetgeen vooral door medici en psychologen, bijgestaan door physici, chemici, wiskundigen, sociologen enz. moet geschieden. Deze zullen ook moeten bestuderen op welke wijze de gevonden kennis is aan te wenden ter bevordering van de volksgezondheid. De werkers van het instituut zullen hiervoor met nog meer groepen van deskundigen moeten samenwerken.

Tenslotte zal het instituut ter bevordering van de toepassing van de door studie verkregen kennis, deze kennis moeten uitdragen en behulpzaam zijn bij het in de praktijk brengen. Bij deze toepassing zal in hoogste instantie de verantwoordelijkheid veelal berusten bij de bewindsman, de directeur van een bedrijf enz., een verantwoordelijkheid, die hij evenwel niet kan dragen zonder de voorlichting van de medicus, die op zijn beurt geen behoorlijke voorlichting kan geven zonder voortdurende samenwerking met de bewindsman.

Met dit al is nog niet gedefiniëerd, wat onder preventieve geneeskunde verstaan moet worden. Wel is gezegd wat de taak van een instituut voor preventieve geneeskunde zijn moet. En dat schijnt mij belangrijker dan het aantal definities met een te vermeerderen.

In de prospectus, verschenen bij de stichting van het Instituut, wordt gezegd, dat zijn doel drieledig is: de bestudering van nieuwe vraagstukken der preventieve geneeskunde, het geven van onderwijs en het maken van propaganda, en ten derde de toepassing van de middelen ter voorkoming van ziekte.

Op welke wijze het Instituut getracht heeft zijn taak te vervullen, zal blijken uit de beschrijving van zijn ontwikkeling.

II. HET DAGHET IN HET WESTEN. DE PERIODE VAN 15 MAART 1929 TOT 21 NOVEMBER 1930

De stichting van het Instituut. Het was prof. dr E. Gorter, destijds hoogleraar in de kindergeneeskunde aan de Leidse Universiteit, die het initiatief nam tot stichting van een „instituut voor preventieve geneeskunde”. In de bij de oprichting van het Instituut verschenen prospectus wordt er op gewezen, dat de dagelijkse ervaring van elke geneesheer leidt tot overpeinzingen als: „Waarom werd geen medische raad ingeroepen, toen eenvoudige voorschriften nog voldoende zouden zijn geweest om de ziekte, die men behandelen moet, te voorkomen?”

„De preventieve geneeskunde is,” zo wordt gezegd, „nog veel te weinig middelpunt van de zorg van elke huismoeder, van de belangstelling van de Overheid en van hen, die te waken hebben voor de gezondheid van mensen, die in hun dienst zijn. Zij is zelfs te weinig het geestelijk eigendom van de geneeskundigen”.

Men wijst er op, dat er uitzonderingen zijn en denkt b.v. aan het nuttige werk der consultatiebureaux, maar acht nu de tijd gekomen om door de stichting van een afzonderlijk instituut voor preventieve geneeskunde de toepassing der bekende methoden, de wetenschappelijke studie en het onderwijs te bevorderen.

Prof. Gorter bijgestaan door prof. Van der Hoeve wist de belangstelling van curatoren, senaat en medische faculteit der Leidse Universiteit voor dit plan te winnen. Het Instituut werd 15 Maart 1929 opgericht.

Organisatie. Curatoren, rector en assessoren en de faculteit der geneeskunde van de Leidse Universiteit zouden allen

resp. één bestuurslid voor het Instituut aanwijzen en deze drie leden zouden in onderling overleg nog twee bestuursleden kiezen. Rekening en verantwoording zouden na het eindigen van ieder boekjaar aan genoemd college van curatoren ter goedkeuring gezonden moeten worden.

Behalve het bestuur bestond een algemene raad, bestaande uit tenminste 60 personen, door de raad zelve benoemd, die de algemene belangen van het Instituut moest behartigen.

Verder werd een raad van advies benoemd, bestaande uit personen, die een bijzondere kennis van de preventieve geneeskunde of een harer onderdelen hebben.

Als eerste voorzitter van het bestuur werd benoemd Jhr mr W. J. M. van Eysinga, destijds hoogleraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de Rijks Universiteit te Leiden en Rector Magnificus, die zich bereid verklaard had om tijdens zijn rectoraat deze functie te vervullen.

Directie. Reeds dadelijk werd gevoeld, dat de leiding aan één persoon moest worden toevertrouwd, een directeur dus, die het gehele veld van werken overziet, alles organiseert en regelt en zelf een belangrijk onderdeel van het werk op zich neemt. Hij zou over eigen personeel moeten beschikken, dat onder zijn toezicht in laboratoria, consultatiebureaux en klinieken van het Instituut zelf moet werken of met de bevolking door huisbezoek contact zoekt.

Deze directeur zou daarenboven voeling moeten houden en aansluiting moeten zoeken met de Overheid, moeten vragen naar de behoefte aan personen, die een speciale opleiding hebben genoten en naar de noden en verlangens van grote bedrijven op het gebied der preventieve geneeskunde. Hij zou kennis moeten nemen en weldra moeten medewerken aan wat in andere landen mede door de steun van de Volkenbond in laboratoria en klinieken wordt tot stand gebracht op het gebied der preventieve geneeskunde. Hij zou de detachering van studenten naar consultatiebureaux

moeten regelen, de cursussen op het gebied der preventieve geneeskunde moeten organiseren, maar hij zou ook tot zijn taak moeten rekenen te bevorderen, dat in de laboratoria van het Instituut wetenschappelijke methoden der preventieve geneeskunde bestudeerd worden, al zou een groot deel van de studie aan andere wetenschappelijke medewerkers moeten worden toevertrouwd.

De directeur zou dus veel, maar . . . .

Huisvesting. Het Instituut was dus 15 Maart 1929 tot stand gebracht, maar de vraag deed zich tevens voor, waar het gehuisvest moest worden en waar het geld voor de exploitatie vandaan moest komen.

Wat de huisvesting betreft was reeds dadelijk het oog gevallen op een complex van oude huizen in de toenmalige Boerhaavestraat, tegenwoordig 1e Binnenvestgracht, waarin vroeger de kinderkliniek, de vergelijkende pathologie en de medische chemie een schamel onderdak hadden gevonden. Deze huizen zouden als startbaan voor het nieuwe Instituut goede diensten kunnen bewijzen.

De plattegrond van het gebouw, waarover het Instituut zodoende kwam te beschikken, deed helaas meer verwachten dan in werkelijkheid aanwezig was: een door gangetjes en trapjes verbonden reeks van grotere en kleinere vertrekjes met ramen, die tochtten, deuren, die slecht sloten, vloeren, die dreigden in te zakken, gootstenen, die ieder ogenblik defect waren. In het kort een gebouw, waarvan de later aangestelde ijverige werkster, die tot op de dag van heden haar goede diensten bewijst, getuigde, dat er „geen eer aan te behalen was”.

Het gebouw, dat aanvankelijk veel te groot was, leende zich er evenwel zeer goed voor om in een aantal lokalen plaatselijke consultatiebureaux werkgelegenheid te geven. Hierdoor ontstond contact met organisaties, werkzaam op het gebied der drankbestrijding, opvoeding van moeilijke kinderen enz.

Een laboratorium zonder instrumenten is een ruimte, waar niet gewerkt kan worden en er kwamen dan ook, hoe en van waar blijkt niet uit de archiefstukken, messen, scharen, pincetten, kleurbakjes, zelfs een of twee microscopen en een draaibank te voorschijn.

Behalve over instrumenten behoort een instituut ook over een bibliotheek te beschikken. Weliswaar was de Universiteits-bibliotheek niet ver van de Boerhaavestraat verwijderd, maar het is toch noodzakelijk, dat men in de gelegenheid is terstond iets te kunnen nalezen en dat men in z.g. verloren ogenblikken de nieuwe literatuur kan opslaan.

Het Instituut moest evenwel in zee gaan met een paar oude boeken, achtergelaten door de laboratoria, die vroeger een onderdak in de huizen gevonden hadden. De financiën lieten niet toe een boekerij in te richten.

Financiën. Hiermede is tevens het zwakke punt van de nieuwe stichting naar voren gebracht. Zeer terecht hadden de stichters gevoeld, dat in ons land behoefte bestond aan een instituut voor preventieve geneeskunde. Zij hadden zich nauwkeurig afgevraagd, hoe de organisatie zijn moest. Zij hadden voor een, zij 't ook eenvoudig, onderdak gezorgd. De doelstelling en een werkplan waren uitgestippeld, maar de financiële basis was te zwak. Men had gehoopt, dat bij de instanties, van wie men geldelijke steun verwachtte, in de eerste plaats het Prophylaxefonds, meer begrip zou bestaan voor de betekenis van de preventieve geneeskunde, maar deze instanties schenen, ook alweer enigszins begrijpelijk, eerst de kat eens uit de boom te willen kijken en af te wachten of het Instituut iets tot stand zou brengen en levensvatbaarheid zou tonen. Een vicieuze cirkel dus.

De subsidies, die verleend werden, waren ten enen male onvoldoende. Sommige bijdragen waren bovendien voor een bepaald doel bestemd: het Rijk verleende een toelage voor het geven van artsenkursussen, het Rode Kruis voor het aanstellen van een medicus. Uiteraard waren alle subsidies

onzeker; slechts enkele werden voor enige jaren verleend. In sommige gevallen werd aan iemand een subsidie verleend voor een speciaal onderzoek, dat dan in het Instituut verricht kon worden. Zo bekostigde de Encephalitis-Commissie van de Gezondheidsraad een onderzoek over postvaccinale encephalitis en de Tuberculose Studiecommissie een onderzoek over het B.C.G.-vraagstuk. Verder werden enige inkomsten verkregen door het verhuren van lokalen.

Een denkbeeld van de financiële nood krijgt men, wanneer men bedenkt, dat b.v. van 1 Januari 1931 tot 31 December 1931 ontvangen werd f 8156,18, terwijl op laatstgenoemde datum over 1931 nog te ontvangen was f 6319,36.

Het spreekt vanzelf, dat op een dergelijke financiële basis een instituut voor preventieve geneeskunde niet tot bloei gebracht kan worden. Reeds de onmogelijkheid om een directeur aan te stellen maakte, dat men genoodzaakt was door kleine toelagen iemand met de dagelijkse leiding te belasten.

BESCHERMVROUWE

Er waren dus talrijke moeilijkheden te overwinnen.

Van des te meer betekenis was het, dat Hare Majesteit de Koningin besloot om reeds dadelijk na de oprichting de functie van Beschermvrouwe te aanvaarden.

Dit bewijs van koninklijke belangstelling is een aansporing geweest om de voorgenomen taak met kracht ter hand te nemen.

III. DAUWTRAPPEN. DE PERIODE VAN 21 NOVEMBER 1930 TOT 14 DECEMBER 1939

A. REORGANISATIE EN BESTUUR. DIRECTIE

Het gebrek aan financiën deed zich vooral in twee opzichten gelden: de onmogelijkheid om behoorlijk gesalarieerd personeel, met name een directeur aan te stellen en de onmogelijkheid om een goed ingerichte en geoutilleerde werkplaats te bouwen en te exploiteren.

Het gevolg was, dat het Instituut niet direct de vlucht nam, die de stichters zich hadden voorgesteld en dat critiek niet uitbleef. Deze critiek was vooral gericht tegen zijn specifiek Leidse karakter. Men wilde, dat het een nationale instelling zou worden.

Dit heeft er toe geleid, dat in de vergadering van de algemene raad op 21 November 1930 gewijzigde statuten werden vastgesteld, waarin uitdrukkelijk werd bepaald, dat het doel der stichting de bevordering van de studie der preventieve geneeskunde in geheel Nederland was.

Bij de benoeming van het, uit tenminste tien leden bestaande bestuur door de algemene raad zou zo veel mogelijk getracht worden, alle universiteiten, die een medische faculteit van meer dan 3 leden hebben, erin vertegenwoordigd te doen zijn.

De rekening en verantwoording zou in het vervolg door de algemene raad moeten worden goedgekeurd.

Voorzitter van het bestuur werd dr N. M. Josephus Jitta, voorzitter van de Gezondheidsraad; secretaris prof. dr S. T. Bok. Voorzitter van de algemene raad werd mr A. van de Sande Bakhuyzen, burgemeester van Leiden; secre-

taris mr P. J. Idenburg, secretaris van het college van curatoren der Leidse Universiteit.

De wijziging der statuten maakte de financiële basis evenwel niet breder en de werkzaamheden bleven dan ook zeer beperkt.

Over het jaar, volgende op de reorganisatie, wordt vermeld, dat er 6 werkende onderafdelingen waren, n.l. een laboratorium voor tuberculose-onderzoek, een voor kanker-onderzoek, een voor de samenstelling van een handboek over preventieve geneeskunde, een voor de organisatie van artsen-cursussen, een voor de detachering van studenten naar massale vaccinaties en tenslotte een polikliniek voor voorbehoedende vaccinaties.

Uiteraard konden niet direct resultaten van de werkzaamheden dezer onderafdelingen geboekt worden. Het eerste deel van het Handboek der Praeventieve Geneeskunde b.v. verscheen eerst in 1936, het derde en laatste deel in 1938.

Maar het Instituut was in actie gekomen en de vraag deed zich voor hoe de activiteit te bevorderen zou zijn.

Benoeming van een directeur. Zoals gezegd bestond er een vicieuze cirkel: men was huiverig geld te geven, zolang het Instituut zijn bestaansrecht niet bewezen had en omgekeerd kon het dat niet doen, zolang er geen goede financiële basis bestond. Het was dus zaak te trachten deze cirkel te doorbreken en daarvoor was het nodig de dagelijkse leiding niet langer aan tijdelijke krachten toe te vertrouwen, maar om een directeur in vaste dienst aan te stellen, iemand, die vertrouwen in de toekomst van het Instituut had en voorlopig met een klein salaris genoeg wilde nemen. Tot directeur werd benoemd dr H. Wigger Boelens, die evenwel na enige tijd weer ontslag nam.

Met ingang van 1 Augustus 1933 werd toen de arts J. P. Bijl, die eerst als legerhygiënist en daarna als hoofd van de bacteriologische afdeling en plaatsvervangend directeur van

het Centraal Laboratorium voor de Volksgezondheid en bovendien in verscheidene nevenfuncties op de verschillende terreinen van hygiëne en preventieve geneeskunde was werkzaam geweest, tot directeur benoemd.

Bij zijn aankomst in het Instituut werd de directeur hartelijk welkom geheten door het vaste personeel, voor zover men althans van „vast" kon spreken, bestaande uit de bediende G. J. H. van Tuyl, die thans nog als zeer gewaardeerde laborant 1e kl. bij „de praeventieve" werkzaam is. In de eerstvolgende dagen maakte hij kennis met de enkele onderzoekers, die in hun vrije tijd in het Instituut kwamen werken of in verhuurde vertrekken onderdak hadden gevonden.

Taak van de directeur. Het lag voor de hand, dat de directeur beginnen moest een plan de campagne te maken. De doelstelling moest naar zijn mening zijn van het Instituut een centrum van preventieve geneeskunde in Nederland te maken.

Uiteraard zou daarbij gevaar bestaan voor conflicten met andere instanties, werkzaam op het uitgebreide terrein der preventieve geneeskunde. Er moest dus voorkomen worden, dat die instellingen in het Instituut een concurrent zouden zien, zij 't dan ook een voorlopig ongevaarlijke. Zij zouden integendeel in het Instituut een instelling moeten vinden, waarmee samenwerking ook in hun voordeel was en waar werkzaamheden zouden kunnen geschieden, die zij zelf niet konden verrichten. Van deze opvatting uitgaande heeft van het begin af aan een goede samenwerking bestaan met overheidsdiensten, in de eerste plaats de geneeskundige inspectie van de volksgezondheid en het centraal laboratorium en verder met talrijke organisaties, uitgaande van het particuliere initiatief.

Het Instituut zou zich moeten ontwikkelen tot een actief, zowel als tot een passief centrum. Actief in die geest, dat er onderzoekingen worden verricht, onderwijs gegeven, inlichtingen en adviezen verstrekt. Passief in die zin, dat

in het Instituut vergaderingen gehouden kunnen worden, een bibliotheek geraadpleegd kan worden en in een museum bezichtigd kan worden wat in boeken te lezen is.

Behalve als centrum in Nederland zou het Instituut geregeld contact met het buitenland moeten hebben. Wat dat betreft had de nieuwbeneemde directeur het voordeel vele buitenlandse instituten bezocht te hebben en talrijke buitenlandse relaties te hebben.

Al was het einddoel dus vrij scherp afgebakend, de weg erheen was niet eenvoudig.

De taak, waarvoor de directeur zich in de eerste plaats gesteld zag, was het doorbreken van de vicieuze cirkel. Uiteraard zocht hij als medicus dit niet in een vermeerdering der inkomsten, maar in vermeerdering der werkzaamheden. Twee wegen stonden hiertoe voorlopig open, ten eerste research, ten tweede het als directeur zitting nemen in commissies, besturen enz., het houden van voordrachten, het organiseren van cursussen, het schrijven van artikeltjes, in vele opzichten het roeren van de grote trom.

Maar . . . . het jaarlijks budget was $\pm f 15.000.-$.

In 1935 kon de directeur er het dagelijks bestuur op wijzen, dat van de 8 academici, die in het Instituut werkten, 3 een salaris ontvingen: een verdiende $f 2.000.-$ (maar dat was dan ook de directeur), een $f 1.200.-$ en een $f 1000.-$. Eerlijkheidshalve moet gezegd worden, dat zij dit „in 't handje” kregen: de loonbelasting was nog niet uitgevonden.

Van de 4 analysten werd slechts één door het Instituut betaald (de anderen kregen een vergoeding van een instantie b.v. de Tuberculose Studiecommissie, die een bepaald onderzoek in het Instituut liet verrichten). De secretaresse kreeg $f 400.-$ per jaar. De bedienden werden door het Instituut beloond met $f 1.-$ tot $f 10.-$ per week.

Kenmerkend voor de toen heersende werkloosheid is, dat desondanks op een advertentie voor een bediende meer

dan 100 brieven inkwamen, waarvan sommige gevoelig als smeekschriften om arbeid waren te bestempelen.

Er deed zich evenwel de gunstige omstandigheid voor, dat de directeur kon rekenen op de belangstelling van de Leidse bestuursleden, de professoren Bok, Gorter en Van der Hoeve en daardoor van de medische faculteit. Bovendien had hij geregeld contact met de invloedrijke voorzitter van het bestuur, dr N. M. Josephus Jitta.

Hoewel hij zijn krachten dus bovenal eraan moest wijden het bestaansrecht van het Instituut aan te tonen, mocht de directeur de financiën toch niet uit het oog verliezen. Wat dat betreft deed zich de gelukkige omstandigheid voor, dat de heer J. J. Haver Droeze van de N.V. Philips, die, wat geldelijke mogelijkheden betreft, „nourri dans le sérail” was, penningmeester was geworden.

B. DE WERKZAAMHEDEN

Administratie. Vóór alles moest de „dienst” georganiseerd worden. Een instelling, die een maatschappelijke rol heeft te vervullen, moet beginnen met een goed geordende administratie.

Zoveel mogelijk werd alle correspondentie van directeur en medewerkers, die maar enigszins met preventieve geneeskunde te maken had, over de administratie van het Instituut geleid.

Een geordende administratie zou niet alleen het werk ten goede komen, maar iedere brief, die uitging, zou de ontvanger ervan herinneren aan of bekend maken met het Instituut. Op de buitenlander moet het adres „Boerhaavestraat nos. 19—22” meer indruk gemaakt hebben dan op de landgenoot, die het complex van oude woningen kende!

De correspondentie werd, misschien wel eens wat kunstmatig, dermate opgevoerd, dat spoedig een steno-typiste moest worden aangesteld. Het Instituut was sedertdien een „secretaresse” rijk en de basis was gelegd voor het tegen-

woordig zo belangrijke secretariaat, zowel als voor de economische dienst.

1. RESEARCH

Wat de werkzaamheden zelf betreft, werd in de eerste plaats aan research gedacht en wel op bacteriologisch gebied. De lokaliteiten leenden zich nog het best voor dergelijk werk en bovendien bestond de meeste belangstelling van volontairs voor bacteriologisch resp. serologisch onderzoek.

In het bijzonder werd gepoogd de onderzoekingen in de richting der virologie te leiden. Hier toch lag een terrein, dat in de toekomst van grote betekenis beloofde te zijn.

Er was evenwel geen geld om de medewerkers te honoreren, anders dan met de eer medewerker aan het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde te zijn. Toch ontstonden geleidelijk verschillende soorten medewerkers: aangestelde medewerkers op een salaris, waarvoor men mocht verwachten, dat zij een paar ochtenden of middagen per week in het Instituut kwamen, volontaire medewerkers met of zonder een kleine financiële tegemoetkoming en vrije-tijd-medewerkers. In het bijzonder moet daarbij gedacht worden aan twee geleerde Duitsers, dr G. Elkeles en dr. W. A. Collier, die het veilig vonden hun vaderland te verlaten en belangrijk werk in het Instituut verricht hebben.

Voor ieder hunner was dan wel een aparte kamer of wat als zodanig bestempeld werd, beschikbaar en zo ontstond en verdween een aantal afzonderlijke „laboratoria”, die, het valt niet te ontkennen, wel eens de associatie Potemkin opwekten een virus-laboratorium, een kanker-laboratorium, een tuberculose-laboratorium enz. Die afzonderlijke laboratoria hadden evenwel het voordeel, dat ze de onderzoekers, die veelal slechts op ongeregelde tijden konden komen, een eigen werkplaats verschaften, dat ze de veelzijdigheid van het werk onderstreepten en dat ze de directeur het overzicht vergemakkelijkten. Hij kon zich geregeld op de hoogte houden van de onderzoekingen en eventueel zelf daaraan meewerken.

De onderzoekingen hadden plaats over zeer uiteenlopende onderwerpen.

In het virus-laboratorium, waar achtereenvolgens de heren A. T. van der Schaaf en J. D. Verlinde de leiding hadden, werd b.v. gewerkt aan het vraagstuk van de ziekte van Carré, aan dat van de postvaccinale encephalitis, waarop de heer Verlinde in 1939 is gepromoveerd tot doctor in de diergeneeskunde, aan het vaccine-pokkenvraagstuk enz. Hier werd voor het eerst in Nederland het influenzavirus bestudeerd. (J. Elkeles, mej. Van den Hoven van Genderen).

Dr Verlinde werkte verder over antigeen en antistof bij tuberculose en over de betekenis van tuberculose bij honden en katten voor de mens. Hij stelde een onderzoek in naar voor mensen gevaarlijke smetstoffen bij de ratten in Leiden.

Dr J. R. de Bruïne Groeneveldt en zijn assistent, de heer L. de Kromme, die thans aan het hoofd staat van het in Amsterdam gevestigde „De Bruïne Groeneveldt Laboratorium”, deden hun belangrijke onderzoekingen over antigeen en antistof bij carcinoom.

Dr W. A. Collier onderzocht in het laboratorium voor experimentele therapie de werking van verbindingen van eiwit-preparaten met verschillende metalen op infecties met bacteriën, spirochaeten en trypanosomen.

In het serologisch laboratorium onderzocht mejuffrouw A. J. van den Hoven van Genderen o.a. het antitoxinegehalte van het serum van tegen diphtherie ingeënte kinderen.

Dr H. D. Boer verrichtte onderzoekingen over het voorkomen van humane resp. bovine bacillen bij lijders aan tuberculose, over tuberkelbacillen in boter en gepasteuriseerde melk, over de bijzondere eigenschappen van de tuberkelbacillen, gevonden bij de schoolinfectie in Ee enz.

Het speurwerk beperkte zich evenwel niet tot bacteriologie en virologie.

Naast de bacteriologische laboratoria werd op verzoek van dr A. L. Hagedoorn een laboratorium ingericht, waar hij onderzoekingen deed over genetische vraagstukken en

dat uitgegroeid is tot de tegenwoordige anthropogenetische afdeling van het Instituut.

Op verzoek van dr D. Wiersma werd een psychotechnisch laboratorium ingericht, waar hij o.a. zijn onderzoekingen over de persoonlijkheid van de speler en de alcoholist, en over opmerkzaamheid en fantasie bij kinderen verrichtte.

Onderzoek in het veld. Behalve in de laboratoria werden ook onderzoekingen „in het veld” gedaan. Als zodanig moge b.v. genoemd worden de reactie van Pirquet bij ongeveer 3000 personen; het, in samenwerking met de „Zonnecommissie”, verrichte onderzoek naar de behoefte aan daglicht in de woningen; een onderzoek naar het gebruik van slaapmiddelen.

Verder gaf het laboratorium soms aanleiding tot epidemiologisch onderzoek.

Industrie. Research had tengevolge dat steeds meer de aandacht op het Instituut gevestigd werd, met het gevolg, dat geleidelijk aanvragen van industriële ondernemingen binnenkwamen om een bepaald onderzoek te verrichten.

Het Instituut werd daardoor in een moeilijk parket gebracht. Aan de ene kant zou op die wijze de steeds lege kas enige aanvulling kunnen krijgen, maar aan de andere kant stond daar tegenover, dat het voor een wetenschappelijk laboratorium gevaarlijk kan worden om, zo niet met gouden, dan toch met zilveren ketenen aan de industrie gebonden te worden en bovendien, dat particuliere laboratoria, die voor de practijk werkten, het Instituut als een concurrent zouden gaan beschouwen.

Als regel werd daarom aangenomen, dat, indien het gevraagde onderzoek belangrijk geoordeeld werd, het door het Instituut verricht zou worden, onder voorwaarde, dat de kosten vergoed zouden worden en dat het resultaat eigendom van het Instituut zou blijven, dat dus b.v. het recht had tot publicatie over te gaan.

Aan verzoeken van wetenschappelijke instellingen werd evenwel zo veel mogelijk voldaan. Zo heeft in 1939 in het Instituut, in samenwerking met prof. dr E. van Slogteren, directeur van het Laboratorium voor Bloembollenonderzoek in Lisse, een serologisch onderzoek plaats gevonden bij narcissen, die aan een virusziekte leden.

Praeventieve Geneeskunde-dag. De onderzoekingen maakten het mogelijk, dat reeds 27 October 1934 onder leiding van de voorzitter van het bestuur de eerste Praeventieve Geneeskunde-dag voor een vijftigtal genodigden werd gehouden. Het was onmogelijk, de samenkomst in het gebouw van het Instituut te houden. In het jaarverslag over 1935 lezen we aangaande het gebouw niets anders dan: „Hierover valt veel te zeggen. Beter is het erover te zwijgen.”

2. ONDERWIJS ENZ.

Tot de taak van het Instituut werd ook gerekend het geven van onderwijs. Reeds spoedig na de oprichting werd door de secretaris begonnen met het organiseren van artsencursussen in verschillende delen van het land. Dit werd door de directeur natuurlijk voortgezet. In 1935 veranderde hij de organisatie ervan. Er werd een lijst van 21 onderwerpen opgesteld. Aan bekende specialisten werd gevraagd of zij bereid waren voordrachten te houden, waarna aan geneeskundige kringen lijsten werden gezonden van onderwerpen, die desgewenst behandeld konden worden. Gedurende de winter 1936/37 werden in 11 afdelingen in totaal 89 voordrachten gehouden.

Daarnaast werd maandelijks in het Instituut voor de medewerkers en een aantal genodigden een voordracht over een of ander actueel onderwerp gehouden. Met grote erkentelijkheid moet aan de sprekers uit verschillende delen des lands, die geheel belangeloos bereid waren deze voordrachten te houden, gedacht worden.

Wat het geven van cursussen aan studenten betreft, wijst de directeur in 1935 in een schrijven aan het dagelijks bestuur erop, dat een cursus in Delft, waar het professoraat in hygiëne was opgeheven, kans op slagen zou hebben.

In 1937 werd onder leiding van de directeur door samenwerking van het Instituut met het Delftse Hogeschoolfonds, de Centrale Commissie voor Studiebelenen en de afdeling Gezondheidstechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, dat daartoe het initiatief had genomen, begonnen met het organiseren van een cursus over gezondheidstechniek voor studenten aan de Technische Hogeschool.

Bij het Koninklijk Instituut toch waren steeds meer stemmen opgegaan, die betreurden, dat de Regering het professoraat in de hygiëne in Delft had opgeheven. Men wilde dus trachten in deze leemte enigermate te voorzien door het geven van cursussen.

Hierbij zou dan tevens moeten blijken of bij de studenten belangstelling voor hygiënische problemen was te wekken, in welke richting het onderwijs zou moeten gaan en of een eventueel te benoemen docent medicus of ingenieur zou moeten zijn.

De cursus is vele jaren onder leiding van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde gegeven en de daardoor gelegde band met de Technische Hogeschool is tot de huidige dag blijven bestaan: de 21ste October 1953 hield de voorzitter van het Instituut, dr G. C. E. Burger, zijn inaugurele rede als buitengewoon hoogleraar in de technische hygiëne te Delft.

Verder werden geregeld door de medewerkers aan het Instituut wetenschappelijke of populair-wetenschappelijke voordrachten gehouden. Zo werd b.v. in 1934 voor de volksuniversiteit in Utrecht een reeks lezingen gehouden over preventieve geneeskunde.

De aard der preventieve geneeskunde bracht met zich mede, dat de voordrachten voor zeer verschillende auditoria gehouden werden: volksuniversiteiten, artsen, ingenieurs,

theologische studenten, dierenartsen, levensverzekeringsmaatschappijen, organisaties werkzaam op sociaal gebied enz.

Publicaties. De onderzoeken werden in 1934 in het jaarverslag van het Instituut gepubliceerd. Dit bleek evenwel te kostbaar te zijn, zodat zij later, zowel als vele der gehouden voordrachten, in vaktijdschriften of periodieken geplaatst werden. Het aantal publicaties, dat in 1933 slechts 4 bedroeg, was in 1935 gestegen tot 20 en in 1936 tot 23.

Reeds in 1935 wijst de directeur het dagelijks bestuur op de betekenis van verschillende publicaties.

Naast bovengenoemde publicaties zou hij wensen, dat door het Instituut werden uitgegeven:

1. Wetenschappelijke verhandelingen in de geest van de „Special Reports” van de Medical Research Council.
2. Populaire vlugschriften.
3. Een maandblad, bevattende een hoofdartikel en een aantal kleinere mededelingen.

3. TOEPASSING DER PREVENTIEVE GENEESKUNDE

Naast research en onderwijs zou ook toepassing der preventieve geneeskunde tot de taak van het Instituut behoren.

Er werd dus begonnen met te trachten plaatselijk, d.w.z. in Leiden, enigszins in die geest werkzaam te zijn.

In de eerste plaats werd reeds dadelijk na de oprichting gedacht aan vaccinaties. De „Leidse koepokstof” werd in het Instituut, later in Rotterdam, voortgekweekt. Het aantal afgeleverde porties bedroeg in 1937 het maximum, n.l. 658. Het maximum aantal ampullen anti-hondenziektenserum bedroeg 50 (1936). Van de gelegenheid om ingeënt te worden tegen sommige infectieziekten werd slechts spaarzaam gebruik gemaakt. Hoogstens ongeveer 30 maal per jaar tegen pokken, diphtherie of typhus.

Een enkele maal kon de directeur van een gemeentelijke geneeskundige dienst hulp verleend worden bij vaccinatie.

Steeds meer werd gevoeld, dat het niet op de weg van het Instituut lag vaccinaties te verrichten. Het personeel daarvoor was niet beschikbaar en bovendien zou het verrichten van routinewerk grote bezwaren met zich brengen. Voor het detacheren van studenten tot eigen oefening bij vaccinaties was het Instituut niet nodig. Dit konden de medische faculteiten doen, al zou het Instituut daarbij natuurlijk gaarne bemiddeling verlenen.

Zoals reeds gezegd is, hadden enkele consultatiebureaux, als paying guest, huisvesting in de Boerhaavestraat gevonden. Getracht werd nu andere consultatiebureaux, maar dan als afdelingen van het Instituut, op te nemen.

Zo werd in 1934 een aanvraag van dr D. Wiersma om een consultatiebureau voor beroepskeuze en in 1937 een van dr J. H. O. Reys om een sportkeuringsbureau voor studenten in het Instituut te vestigen, op deze voorwaarde ingewilligd.

Eerstgenoemd bureau had in de aanvang weinig succes omdat in die tijd van werkloosheid de mensen niet vroegen voor welk beroep ze geschikt waren. Als ze maar werk hadden. En als ze naar het bureau gingen was het in de hoop, dat men hun daar een baan kon bezorgen. Dr Wiersma wist evenwel steeds meer belangstelling te wekken, zodat in 1936 reeds meer dan 100 consulten werden gegeven.

Een enkele maal werd door een student advies gevraagd in verband met plannen van studierichting te veranderen. Ook de nieuwigheid van sportkeuring vond aanvankelijk weinig ingang bij studenten.

Toch waren beide, het consultatiebureau voor beroepskeuze en dat voor studenten-sportkeuring, van grote betekenis. Ze waren voorlopers van de richting, waarin zich tegenwoordig de geestelijke en lichamelijke studentengezondheidszorg ontwikkelt. In Cambridge b.v. begint de studentengezondheidszorg met een sportkeuring.

Nog op andere wijze ontstond contact met de studentenmaatschappij. Van die zijde toch werd de directeur gevraagd

in hoeverre het Instituut de rol van de in Amsterdam door prof. Heringa opgerichte Stichting voor Universitaire Gezondheidszorg zou kunnen vervullen. De daarop volgende besprekingen hebben de basis gelegd voor de Leidse studenten-gezondheidszorg, die door de sluiting der universiteit eerst na de bevrijding kon worden opgericht. Wel heeft de directeur tijdens de bezetting een aantal vergaderingen van de gezondheidsdiensten van andere universiteiten bijgewoond.

Een terrein van toegepaste preventief-geneeskundige zorg, waarop het Instituut zich in het bijzonder hoopte te bewegen, was dat der periodieke keuringen. Bij periodiek geneeskundig onderzoek toch kan men aannemen — Amerikaanse statistieken bewijzen dit zeer duidelijk — dat ziekten, die in hun allereerste begin, voordat ze tot subjectieve verschijnselen hebben aanleiding gegeven, worden ontdekt en dan behandeld worden, veelal genezen of althans in hun voortgang gestuit worden.

De aangewezen instanties, die in deze hun medewerking zouden moeten verlenen, waren de levensverzekeringsmaatschappijen. Pogingen van de directeur om door het schrijven van desbetreffende artikelen en het houden van een voordracht in de „Nederlandse Vereniging ter bevordering van het Levensverzekeringswezen” tot de oprichting van een bureau voor preventieve keuringen te komen, hadden evenwel niet het gewenste resultaat.

Ondanks de vele en velerlei pogingen, die verricht werden om direct werkzaam te zijn op het terrein der toegepaste preventie, kwam men toch hoe langer hoe meer tot de overtuiging, dat dit als een illusie beschouwd moest worden. Hoogstens zou het Instituut incidenteel hulp kunnen verlenen.

Er werd daarom de indirecte weg gekozen om de toepassing der preventieve geneeskunde te bevorderen. Dit kon geschieden door zitting te nemen in besturen van organisaties, die op practisch terrein werkzaam waren.

C. LIDMAATSCHAP VAN BESTUREN EN COMMISSIES. INTERNATIONALE SAMENWERKING

Het bleek al spoedig van hoeveel betekenis het voor het Instituut was om vertegenwoordigd te zijn in organisaties en commissies, werkzaam op het gebied der sociale geneeskunde en om deel te nemen aan congressen. Zodoende toch kon men enige invloed uitoefenen op de gang van zaken en leerde men „de kaart van het land” kennen, iets wat in ons land met zijn talrijke organisaties van het particuliere initiatief, die naast de overheidsinstanties werkzaam zijn, van groot belang is. Juist door in vele en velerlei besturen zitting te nemen, kreeg men een overzicht van wat op hygiënisch, sociaal- en preventief-geneeskundig gebied gaande is.

Bovendien werd de naam van het Instituut daardoor steeds meer bekend, hoorde men welke werkzaamheden er verricht werden en begreep men wat de doelstelling van het Instituut was.

In die gedachtengang werden ook plannen beraamd om een congres met tentoonstelling, uitgaande van het Instituut, te organiseren, een plan, dat prof. Gorter zelfs tot een internationaal congres wilde uitbreiden. De directeur had steeds zo veel mogelijk materiaal verzameld om een museum, nodig voor onderwijs en voorlichting, in te richten. De oriënterende maatregelen werden evenwel door de dreigende oorlog achterhaald.

Internationale samenwerking. De preventieve geneeskunde heeft in ieder land zijn speciale problemen, maar de algemene doelstelling is toch overal dezelfde. De middelen om het doel te bereiken kunnen verschillen.

Het was dus van grote betekenis, dat het Instituut ook contact met het buitenland zou opnemen, in internationale organisaties zitting zou nemen en op internationale congressen zou vertegenwoordigd zijn. Omgekeerd zouden buitenlanders uitgenodigd moeten worden om b.v. voordrachten voor het Instituut te houden.

Zo is de directeur in 1933 namens het Instituut te Parijs een der oprichters geweest van de „Union internationale contre le cancer”, waarvan hij vele jaren het Instituut in de conseil de direction heeft vertegenwoordigd. In 1934 was hij secretaris van de internationale conferentie over geografische pathologie. Vele buitenlandse congressen werden door hem bijgewoond, waar hij voordrachten hield of althans aan de discussie deelnam.

Het Instituut was zodoende vertegenwoordigd op het internationale tuberculose congres te Warschau in 1934, de vergadering van de conseil de direction van de Union internationale contre le cancer in 1935 te Parijs, in 1936 te Brussel, in 1937 te Londen en in 1938 te Parijs; op het internationaal congres voor microbiologie te Londen in 1936; op de internationale conferentie over geografische pathologie te Utrecht in 1934 en te Stockholm in 1937, en in 1939 te Wenen op het congres van de Duitse vereniging voor microbiologie. De directeur bestudeerde in Dortmund de werkwijze van het Institut für Arbeitsphysiologie.

In 1938 hield prof. Wilson Smith uit Londen, een van de ontdekkers van het influenzavirus, op uitnodiging van het Instituut een voordracht voor genodigden.

In de eerste jaren van zijn bestaan werd dus zeer bewust contact met het buitenland gelegd, een contact, dat zich na de oorlog sterk zou uitbreiden.

In 1939 was het Instituut door zijn directeur in ongeveer 20 nationale en internationale organisaties, besturen en commissies vertegenwoordigd.

D. DE VICIEUZE CIRKEL

Hoewel het Instituut steeds in financiële zorgen verkeerde, begon het zich langzamerhand een plaats in Nederland te veroveren en men leefde steeds meer in de hoop, dat de vicieuze cirkel per slot van rekening toch doorbroken zou worden.

De vermeerdering van het aantal volontaire-, tijdelijke- en vrije-tijd-medewerkers maakte, dat zo langzamerhand alle vertrekjes in beslag genomen waren, hetgeen ongetwijfeld een gunstige invloed had. Een onderzoeker krijgt eerder de nodige „psychische tonus” wanneer hij in een milieu verkeert, waar gewerkt wordt, dan wanneer hij in een doodse omgeving werkt. Bovendien ontstond een saamhorigheidsgevoel tussen de medewerkers, gestudeerden en laboranten, technische en administratieve krachten. Men begon voor het Instituut te voelen. Geregeld werden referaten-middagen gehouden en om 11 uur kwam het hele personeel in de kamer, die op dat uur de persoonlijke rang van „cantine” kreeg, samen om een kop koffie (op kosten van het Instituut!) te drinken, waardoor, ondanks de daaraan verbonden bezwaren, de saamhorigheid bevorderd werd. Geheel ongevaarlijk waren deze samenkomsten niet: eenmaal is een analyste door de vloer gezakt.

De omstandigheden, waaronder gewerkt moest worden, bleven miserabel. Wel had de directeur zijn particuliere bibliotheek in bruikleen afgestaan, werden zoveel mogelijk overdrukjes, jaarverslagen enz. aangevraagd en liet de directeur van de Universiteitsbibliotheek wekelijks een portefeuille met tijdschriften bezorgen, maar dit alles was toch onvoldoende om in de leesbehoefte te voorzien. Het instrumentarium werd zoveel mogelijk aangevuld, maar de financiën lieten niet toe, meer dan het hoognodige aan te schaffen.

Het allerzwakste punt bleef evenwel het gebouw. Bij een bezoek van de directeur van de Bouw- en Woningdienst van een onzer grote steden vertrouwde deze de directeur toe, zich niet ongevraagd met zaken van een ander te willen bemoeien, maar dat hij als architect de medicus er toch op attent wilde maken, dat het plafond ieder ogenblik naar beneden zou kunnen vallen.

In het jaarverslag over 1937 lezen we: „De toestand, waarin gebouwen en instrumentarium verkeren, kan gevoe-

gelijk als noodtoestand bestempeld worden. De bij leken, die „Bacteriënjagers” van De Kruyff gelezen hebben, heersende opvatting, dat, aangezien Pasteur beroemde onderzoekingen gedaan heeft in een oude spoorwegwagon, men dus ook in aftandse huizen bacteriologisch, histologisch, serologisch, in het algemeen logisch werken kan, is zeer vererend voor de onderzoekers, die zodoende met Pasteur vergeleken worden, maar desondanks wordt door allen, die aan het Instituut werkzaam zijn, hartelijk gehoopt, dat de pogingen van het bestuur om tot een betere huisvesting te komen, spoedig zullen slagen”.

E. CONTACT MET HET PROPHYLAXEFONDS

Zoals gezegd, werd de financiële zijde van de vicieuze cirkel niet uit het oog verloren. De directeur heeft met de penningmeester, de heer Haver Droeze, op verschillende wijzen contact gezocht met instellingen, waar zij hoopten belangstelling voor het Instituut te zullen vinden. Niet geheel onbegrijpelijk verklaarden vele industriëlen, dat zij via het Prophylaxefonds reeds belangrijke bijdragen voor prophylaxe gaven.

Eén bezoek moet evenwel zeer in het bijzonder gememoereerd worden. Op 21 Mei 1937 werden zij beiden ontvangen door de toenmalige directeur-generaal van de Volksgezondheid, tevens lid van het Prophylaxefonds, dr C. van den Berg, die enkele dagen tevoren zich bereid verklaard had zitting te nemen in het dagelijks bestuur van het Instituut en die dadelijk grote belangstelling toonde voor de problemen, die hem voorgelegd werden. Dr Van den Berg beloofde zich ter plaatse persoonlijk op de hoogte te zullen stellen.

Deze belangstelling was van grote betekenis. Van de oprichting af had het Instituut gehoopt, men mag wel zeggen gerekend, op belangrijke financiële steun van het Prophylaxefonds. Dit fonds toch had ongeveer dezelfde doelstelling als het Instituut. Het Fonds beschikte evenwel over geld, maar had geen deskundig apparaat, dat door research,

onderwijs en toepassing de preventieve geneeskunde kon bevorderen. Het Instituut daarentegen beoogde een dergelijk apparaat te zijn, maar had geen geld. Een samenwerking tussen beide instanties zou de gezamenlijke doelstelling dus ten goede komen.

Bekend was, dat het Prophylaxefonds zich interesseerde voor het Instituut, maar ook, dat het Fonds nog andere mogelijkheden overwoog, die in genen dele ten voordele van „de Praeventieve” waren. Het was dus zeer verheugend, dat mr B. C. Slotemaker, lid van het Prophylaxefonds, bij een bezoek, dat penningmeester en directeur ook hem op 21 Mei 1937 brachten, mededeelde bereid te zijn zitting te nemen in het dagelijks bestuur van het Instituut.

De 9e Juni bracht dr Van den Berg een bezoek aan het Instituut, nam de verschillende „afdelingen”, waarvan de jaarverslagen getuigden, in ogenschouw en liet zich ter plaatse over alles voorlichten.

De conclusie, waartoe de directeur-generaal van de Volksgezondheid kwam, werd in enkele woorden samengevat: „Dat gaat zo niet langer”.

Het Fonds ging zich sedertdien steeds meer voor het Instituut interesseren en in September kon zijn voorzitter, dr Josephus Jitta, de directeur berichten, dat het hem gemachtigd had voorlopige stappen te doen om met het Instituut tot een regeling te komen.

Die stappen bleven lang hun voorlopig karakter dragen en aangezien het bekend was, dat nog steeds andere plannen door het Fonds overwogen werden, heeft de directeur in 1938 een rapport uitgebracht over de vraag, of het Instituut levensvatbaar is. Hij geeft daarin een overzicht van het werk, dat in en door het Instituut verricht is, maar hij wijst er tevens op, dat hij met de f 7.550.—, die na aftrek van huur, verwarming, gas enz. overblijft, het Instituut niet tot verdere ontwikkeling kan brengen en dat nog wel in een volkomen ongeschikt gebouw. Voor wetenschappelijke medewerkers was, behalve het salaris van de directeur, per jaar

f 1.000.— à f 1.500.— beschikbaar, hetgeen dus betekent, dat men vrijwel geheel op volontairs was aangewezen en deze zijn niet dik gezaaid. De continuïteit der onderzoekingen was dus nooit verzekerd.

De directeur komt in zijn rapport dan ook tot de slotsom, dat het Instituut zijn levensvatbaarheid heeft bewezen en dat nog een zeer belangrijke taak ervoor is weggelegd, maar dat voor de verdere ontwikkeling nodig is een modern, goed geoutilleerd gebouw en een ruim budget.

Het Prophylaxefonds verhoogde zijn subsidie, dat in 1936 van f 5.000.— op f 7.500.— was gebracht, tot f 10.000.— in 1938.

Belangrijker is evenwel, dat het bij schrijven van 13 September 1938 de directeur en de heren dr G. C. E. Burger en S. Taconis verzocht een uitvoerig werkplan met approximatieve kostenberekening te ontwerpen voor een instituut, gewijd aan de bestudering van allerlei onderwerpen, die voor de volksgezondheid in het algemeen en de arbeids-hygiëne in het bijzonder van belang zijn. De huisvesting van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde werd te enen male onvoldoende geacht, zodat in elk geval op het stichten of inrichten van een behoorlijk laboratorium cum annexis gerekend moest worden. Gedacht werd aan de mogelijkheid, dat het Fonds het Instituut in gewijzigde vorm zou overnemen.

Deze commissie had reden om aan te nemen, dat het zaak was niet te „overvragen” en om dus aan een zeer eenvoudig Instituut, dat later eventueel uitgebreid zou kunnen worden, te denken en verder om, wat de gewijzigde vorm betreft, te bedenken, dat het Fonds in het leven was geroepen ten bate van de verzekerden volgens de Ziektewet.

De commissie bracht 5 December 1938 haar rapport uit, waarin ook zij betoogt, dat het Instituut, ondanks buitengewoon moeilijke omstandigheden, zijn bestaansrecht heeft bewezen en dat het in binnen- en buitenland een naam heeft gekregen.

Zij betoogt verder, dat de onderzoeken op research betrekking moeten hebben en niet op routinewerk.

De onderzoeken zouden vooral plaats moeten vinden op fysiologisch-klinisch en op bacteriologisch gebied. Als problemen, die in het bijzonder de aandacht vragen, worden genoemd de overbelasting van de werknemer in verband met het arbeidstempo van de tegenwoordige tijd en het vraagstuk van de virusziekten als griep, poliomyelitis enz.

De sedertdien gehouden vergaderingen van het bestuur van het Fonds met het bestuur van het Instituut en de directeur hebben, met feitelijke handhaving van de oorspronkelijke doelstelling, geleid tot een wijziging van de statuten.

De nieuwe statuten werden 14 December 1939 voor notaris G. W. Vaags te Utrecht gepasseerd. Hiermede was een nieuwe fase ingeleid.

IV. DE ZONSOPGANG. DE PERIODE VAN 14 DECEMBER 1939 TOT 4 MEI 1951

A. ORGANISATIE, BESTUUR EN WERKWIJZE

De nieuwe statuten bepaalden, dat het bestuur van het Instituut door het bestuur van het Prophylaxefonds benoemd wordt en dat dit Fonds zelf met tenminste 5 leden daarin vertegenwoordigd moet zijn.

Evenals vroeger zouden zo mogelijk de universiteiten, die een medische faculteit van meer dan 3 leden bezitten, in het bestuur vertegenwoordigd zijn en verder de diensten van Volksgezondheid en Arbeidsinspectie.

Het bestuur kiest uit zijn midden een voorzitter, een secretaris, een penningmeester en hun plaatsvervangers, die tezamen het dagelijks bestuur vormen.

Ook de leden van de raad van advies worden door het Fonds benoemd.

Jaarlijks moet het bestuur der stichting bij het Fonds een begroting indienen, de directeur gehoord. Het bestuur van het Fonds stelt de begroting vast.

Door deze reorganisatie was de losse band met het Fonds dus geheel gewijzigd. Het Instituut was feitelijk een instrument van het Prophylaxefonds geworden.

Het nieuwbenoemde bestuur koos tot voorzitter dr C. van den Berg, directeur-generaal van de Volksgezondheid, voorzitter van het Prophylaxefonds; tot ondervoorzitter prof. dr J. van der Hoeve, hoogleraar te Leiden; tot secretaris prof. mr J. Oranje, hoogleraar aan de Vrije Universiteit; tot plaatsvervangend secretaris mr C. Slotemaker, secretaris van het Verbond van Nederlandse Werkgevers, lid van het Prophylaxefonds; tot penningmeester dr L. G. Kortenhorst, secretaris van de Algemene Katholieke Werk-

geversvereniging, lid van het Prophylaxefonds; tot plaatsvervangend penningmeester de heer F. S. Noordhoff bestuurslid van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen, lid van het Prophylaxefonds die in 1940 zijn ontslag vroeg en opgevolgd werd door de heer J. de Bruin, bestuurslid der afdeling Rotterdam van de Nederlandse Christelijke Arbeidersbond, lid van het Prophylaxefonds.

Tijdens de bezetting werd dr Van den Berg gedurende enige jaren vervangen door dr C. Banning, geneeskundig hoofdinspecteur van de volksgezondheid.

Prof. Oranje overleed in 1946. Zijn heengaan was een ernstig verlies voor het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde. Gedurende een lange periode had prof. Oranje met zijn uitgebreide kennis, zijn grote ervaring en zijn warme belangstelling voor het Instituut aan de opbouw ervan meegewerkt. In zijn plaats werd benoemd prof. dr A. M. Donner, hoogleraar aan de Vrije Universiteit.

De heer De Bruin bedankte in 1943 en werd opgevolgd door de heer H. J. Kuiper, 2e secretaris van het R.K. Werkliedenverbond, die als lid van het Prophylaxefonds krachtig had meegewerkt aan de reorganisatie van het Instituut.

Deze heren vormden tezamen het dagelijks bestuur en hebben in de periode, die thans beschreven wordt, feitelijk de algemene leiding van het Instituut gehad. Tijdens de bezetting was het ongewenst en veelal onmogelijk vergaderingen van het gehele bestuur te houden. Ook het beleggen van vergaderingen van het dagelijks bestuur stuitte in die jaren vaak op grote moeilijkheden, zodat de directeur de vraagstukken, die aan de orde waren, dan individueel met de leden van het dagelijks bestuur, in het bijzonder met voorzitter en secretaris, ging bespreken. Principiële beslissingen werden zo mogelijk in de vergaderingen genomen.

De raad van advies koos prof. dr E. Gorter tot zijn voorzitter. Hij en de directeur konden geregeld overleg plegen, al was dit in de tijd, toen prof. Gorter verbannen was, wel eens bezwaarlijk.

Voor de directeur was de nieuwe situatie een belangrijke verbetering. Wel placht hij in driemaandelijksche rapporten zijn hart aan het vroegere bestuur te luchten, maar er was per slot van rekening niet veel te besturen. Hij had zich dus maar gehouden aan de hem uit zijn militaire tijd bekende bepaling van het oorlogsvoorschrift velddienst, daarop neerkomende, dat het nemen van minder goede maatregelen niet zo zwaar aangerekend zal worden als het nemen van geen maatregelen.

Thans was de toestand veranderd. Een dagelijks bestuur dat met kracht aan de reorganisatie had meegewerkt, stelde alles in het werk het gereorganiseerde Instituut tot bloei te brengen. In het bijzonder waar het organisatorische en beleidsvragen betreft, en deze kwamen al spoedig aan de orde, kon de directeur rekenen op de voortdurende belangstelling van dit bestuur.

In zijn op 14 Februari 1940 gehouden rede bij de installatie van het nieuwe bestuur wees de voorzitter van het Prophylaxefonds, dr C. van den Berg, erop, dat taak en werkwijze van het Instituut in tweeërlei opzicht een wijziging zouden ondergaan. In de eerste plaats zouden de nodig geoordeelde onderzoekingen slechts op beperkte schaal in eigen laboratoria plaats vinden, terwijl het instituut daarnaast coördinerend, stimulerend en subsidiërend zou optreden ten opzichte van onderzoekingen, die beter in andere laboratoria verricht kunnen worden.

In de tweede plaats zou het Instituut zich in het bijzonder moeten wijden aan de preventie in verband met beroepsziekten en arbeidshygiëne.

B. HET NIEUWE GEBOUW

Van niet minder betekenis dan deze organisatorische aangelegenheden was een besluit, dat het bestuur van het Prophylaxefonds heeft genomen om een nieuw instituut te doen bouwen en inrichten. Het Fonds stelde daarvoor

f 250.000.— beschikbaar en de minister van Sociale Zaken hechtte er zijn goedkeuring aan.

Dit besluit was natuurlijk niet plotseling uit de lucht komen vallen.

Zodra de plannen van het Prophylaxefonds een meer vaste vorm hadden aangenomen rees tevens de vraag waar het nieuwe instituut gevestigd zou moeten worden. Het was na de reorganisatie in 1930 niet meer een specifiek Leids instituut en men vroeg zich af of Leiden wel de meest geschikte plaats was voor de blijvende vestiging van een nationale instelling, die zich de preventie van ziekten ten doel stelt.

In aanmerking kwamen ook andere steden. In de eerste plaats Amsterdam met zijn vele laboratoria, organisaties op sociaal gebied en bovenal het Veiligheidsmuseum. In de tweede plaats Delft, dat door zijn hogeschool met de toenemende belangstelling voor technische hygiëne een voortreffelijk milieu voor samenwerking met de preventieve geneeskunde zou bieden. En tenslotte Utrecht, dat door zijn centrale ligging en door het feit, dat zijn universiteit de enige was met een instituut voor sociale geneeskunde en een veterinaire faculteit, weer andere voordelen bood.

In opdracht van de voorzitter heeft de directeur daarom grote woonhuizen en leegstaande scholen en fabrieken in Amsterdam, Leiden, Utrecht resp. De Bilt, bekeken, maar geen van alle waren z.i. geschikt om tot een blijvende huisvesting te dienen.

Toen dus bleek, dat het in gebruik nemen van een bestaand gebouw als uitgesloten beschouwd moest worden, besloot het Prophylaxefonds een geheel nieuw Instituut te doen bouwen. In de onmiddellijke omgeving van Utrecht, in de gemeente De Bilt, werd een geschikt bouwterrein gevonden en voor een redelijke prijs gekocht.

Van Leidse zijde werden evenwel ernstige bezwaren aangevoerd tegen het plan om het Instituut te verplaatsen.

Bovendien bleek, dat de Utrechtse universiteit bezwaren

had tegen de stichting van het nieuwe Instituut voor Praeven-
tieve Geneeskunde. De Leidse universiteit met prof. dr
J. van der Hoeve als krachtige pleitbezorger daarentegen
zou nauwe samenwerking zeer op prijs stellen en was zelfs
bereid een gedeelte van het aan haar toebehorend terrein,
grenzend aan het Boerhaavekwartier met zijn ziekenhuis-
complex en laboratoria, in erfpacht voor de nieuwbouw af
te staan.

Onder die omstandigheden besloot het Prophylaxefonds
de koop in De Bilt ongedaan te maken en op het terrein
aan de Wassenaarseweg te Leiden het nieuwe instituut
te doen verrijzen.

Zodra besloten was een nieuw instituut, waar dan ook,
te bouwen, werd ir H. F. Mertens benoemd tot architect.
Hij heeft met de directeur ontwerpen gemaakt en kosten
berekend. Deze plannen werden in het Prophylaxefonds
nauwkeurig bestudeerd, zodat, toen besloten was, dat het
nieuwe gebouw te Leiden zou verrijzen, terstond tot de aan-
besteding kon worden overgegaan. Deze werd 28 Februari
1940, dus juist bijtijds, 10 weken voor het begin van de
oorlog, gegund aan de aannemers Boele en Van Eesteren.
Het door ing. C. Smets ontworpen ventilatie- en ver-
warmingssysteem werd uitgevoerd door de firma F. M.
Beukers.

Bij het ontwerpen van de nieuwbouw werd er natuurlijk
naar gestreefd deze te doen aanpassen aan de taak, die het
Instituut te vervullen zou hebben.

Als centrum van preventieve geneeskunde in Nederland,
dat ook internationaal een rol speelde, was het van betekenis,
dat niet alleen laboratorium-mensen zich er thuis zouden
gevoelen. Iedereen, die zich beweegt op sociaal-geneeskundig
gebied, de Nederlander zowel als de vreemdeling, de wijk-
verpleegster zowel als de directeur van een gezondheids-
dienst, de student zowel als de werknemer, zou zich in
het nieuwe gebouw op zijn plaats moeten gevoelen en er de
gelegenheid vinden te werken en te vergaderen.

Het spreekt vanzelf, dat het heel wat architectonische hoofdbrekens gekost heeft in een betrekkelijk klein gebouw aan alle verlangens te voldoen.

Toch is het gelukt niet alleen een efficiënt, maar een tevens bijna monumentaal, zij het dan ook niet groot, in ieder geval stijlvol gebouw, geen banaal laboratorium, zoals ze bij tientallen bestaan, te doen verrijzen.

Onwillekeurig moet dan gedacht worden aan de heer F. S. Noordhoff, die als lid van het dagelijks bestuur en van het Prophylaxefonds er steeds op aandrong, dat het nieuwe Instituut een bijzondere sfeer zou moeten tonen. Bovenal moet gedacht worden aan de architect ir H. F. Mertens en aan de aannemersfirma „boele en van eesteren”, die de bouw tot in de kleinste bijzonderheden verzorgd heeft.

Thans, ruim 12 jaar na de opening, kan getuigd worden, dat het gebouw, behoudens de grootte, volkomen aan de verwachtingen voldaan heeft. Behalve als wetenschappelijke werkplaats, als laboratorium, heeft het door inrichting en organisatie in het bijzonder bijgedragen het Instituut tot een centrum van preventieve geneeskunde te maken.

De mogelijkheden, die het gebouw biedt, maakten het tot een trekpleister voor organisaties, binnenlandse en ook buitenlandse, werkzaam op zijn gebied. Talrijke grote en kleine vergaderingen, congressen en cursussen zijn er gehouden. Dikwijls werd dan tussen een ochtend- en middagvergadering, wat men veelal pleegt te noemen een „wandellende boterham” genuttigd. De deelnemers vonden in het museum een koud buffet en konden, om kleine tafeltjes gezeten, onder 4 of 6 of 8 ogen enkele zaken bespreken, of konden, een boterham verorberend, onder geleide van een der stafleden van het Instituut, zich aan de hand van de tentoongestelde voorwerpen, platen, grafieken enz. een denkbeeld vormen van het werkterrein van het Instituut en zich laten voorlichten over de nieuwste gegevens betreffende de volksgezondheid in Nederland en in de rest van de wereld. In de bibliotheek-leeszaal vonden zij veelal de literatuur,

die elders niet te verkrijgen was. Menige vreemdeling heeft dan ook verklaard wel groter en ruimer, maar geen mooier en beter aan zijn doel beantwoordend instituut te kennen.

De bouw vroeg natuurlijk dadelijk de aandacht van bestuur en raad van advies. Het Prophylaxefonds had daarom een bouwcommissie ingesteld met als technisch deskundig lid de heer E. Steenbergen, lid van het Fonds, en als voorzitter de penningmeester van het Instituut, dr L. G. Kortenhorst.

De bouw heeft bijna geheel tijdens de bezetting plaats gevonden. Terstond na de oorlogsdagen heeft de architect het benodigde materiaal naar het bouwterrein laten overbrengen, zodat zonder een aaneenschakeling van vergunningen is voortgewerkt.

Midden in de bezettingstijd, 21 Juni 1941, is het nieuwe Instituut in gebruik genomen. In kleine kring, zonder enige plechtigheid, laat staan feestelijkheid.

De wijze, waarop het gebouw in gebruik is genomen, is kenmerkend voor de lijn, die het dagelijks bestuur wenste te volgen. Hoewel juist in oorlogstijd het Instituut een belangrijke rol ten bate van de volksgezondheid zou kunnen vervullen, werd het wenselijk geoordeeld zo weinig mogelijk voor het voetlicht te treden en zoveel mogelijk in stilte te werken. Werd de aandacht van de bezettende macht op het Instituut gevestigd, dan zou het gevaar niet denkbeeldig zijn, dat deze macht zijn invloed op het werk zou doen gelden, maar op een andere wijze dan in Nederland gewaardeerd wordt.

C. ALGEMENE ZAKEN EN BELEID

Reeds voordat het nieuwe gebouw in gebruik genomen was, deden zich beleidsvragen voor.

1. PRINCIPIËLE BESLISSINGEN

Preventieve geneeskunde. Zo kwam al spoedig de vraag aan de orde, wat onder preventieve geneeskunde verstaan moet worden, een vraag, die zich zowel met betrekking tot het

verlenen van subsidies als t.o.v. eigen werkzaamheden voordeed. Het bestuur stelde zich op het standpunt, dat het woord „preventieve geneeskunde” niet op een goudschaaltje gelegd moet worden.

Talrijke vraagstukken, die niet rechtstreeks op de preventie gericht zijn, blijken later van grote betekenis daarvoor te zijn. Hetzelfde geldt voor het zuiver en toegepast wetenschappelijk onderzoek. Hoeveel onderzoeken toch, die van zuiver wetenschappelijke aard waren, bleken later van grote waarde voor de practijk te zijn.

Een andere vraag die aan de orde kwam, betrof de uitleg van de doelstelling van het Fonds: „ten behoeve van de verzekerden volgens de Ziektewet”.

Zowel het bestuur van het Instituut als van het Fonds stelde zich dienaangaande op een ruim standpunt. Men kan een infectieziekte in een fabriek niet bestrijden en de geestelijke gezondheid in een bedrijf niet bevorderen, als men niet tevens zijn zorgen over de maatschappij in haar geheel laatgaan.

Van principiële betekenis was verder, dat, hetgeen uit het bovenstaande trouwens voortvloeit, de werkplaats van het Instituut niet alleen het gebouw aan de Wassenaarseweg te Leiden was, maar de gehele maatschappij. Voortdurend contact met de verschillende lagen der maatschappij is nodig. Aan de ene kant moet het Instituut zijn kennis uitdragen en directeuren van grote ondernemingen zowel als leiders van vakverenigingen, sociale werkers enz., steeds weer wijzen op de maatschappelijke betekenis van de preventieve geneeskunde, aan de andere kant weten deze mensen van de practijk soms beter dan de laboratoriumwerker, welke noden op hygiënisch gebied om bestudering vragen, en hoe de door hygiënisten aangegeven verbeteringen in de practijk kunnen worden toegepast.

De vraag, in hoeverre een onderzoek tot het terrein van het Instituut behoort, moest dus subjectief beoordeeld worden.

Coördineren, stimuleren, subsidiëren. Zoals gezegd, zou het

Instituut in het vervolg ook coördinerend, stimulerend en subsidiërend moeten werken. Het Prophylaxefonds zou daartoe jaarlijks een som ter beschikking van de directeur stellen, die daarover na machtiging van de voorzitter van de raad van advies zou kunnen beschikken. Mocht het gevoteerde bedrag te laag zijn, dan kon bij een gemotiveerd schrijven een hoger bedrag worden aangevraagd. Teneinde te voorkomen, dat iemand èn van het Fonds èn van het Instituut een subsidie zou krijgen, werd bepaald, dat Fonds en Instituut elkaar wederzijds op de hoogte zouden houden over toegestane subsidies.

Reeds spoedig was het Instituut in staat een subsidie te verlenen aan en samenwerking tot stand te brengen met dr J. Mulder in Groningen, de tegenwoordige hoogleraar in de interne geneeskunde te Leiden. Dr Mulder was begonnen met een uitgebreid onderzoek over het influenzaprobleem, dat toen in nieuwe banen geleid was en ook door het Instituut ter hand was genomen. Zodoende is een samenwerking ontstaan, die thans in het regionaal centrum voor influenza-onderzoek ten behoeve van de Wereldgezondheidsorganisatie nog voortbestaat.

Tijdens de bezetting, toen de baanbrekende onderzoeken van dr P. J. Gaillard te Leiden, de tegenwoordige hoogleraar in de experimentele histologie, gevaar liepen, kon het Instituut na machtiging van het Fonds een subsidie, dat de post der begroting te boven ging, verlenen om het onderzoek voort te zetten, en thans geeft prof. Gaillard advies bij het kweken van weefsel voor de viruscultures op de bacteriologische afdeling van het Instituut.

Talrijke andere subsidies zijn in de loop der jaren verleend en het bestuur heeft deze functie van het Instituut steeds als zeer belangrijk beschouwd.

2. SAMENWERKING MET ANDERE INSTANTIES

De ervaring had geleerd, dat samenwerking met andere organisaties van grote betekenis is.

Deze samenwerking is dan ook steeds door het bestuur bevorderd en na de oorlog ook met betrekking tot het buitenland toegejuicht.

Wat dit laatste betreft, verkeerde het in de gelukkige omstandigheid, dat zijn voorzitter vertegenwoordiger voor ons land geweest is bij de oprichting van de Wereldgezondheidsorganisatie en later als directeur-generaal voor internationale gezondheidszaken, contacten wist te leggen of introducties te geven.

Wat de samenwerking met andere instanties betreft, lag hier in de eerste plaats een taak voor de directeur. Ongetwijfeld kan één man tegenwoordig niet de gehele preventieve geneeskunde wetenschappelijk en in haar praktische toepassing beheersen. Men kan niet op de hoogte zijn van de nieuwe opvattingen over de immuniteitsleer en tevens een geroutineerd statisticus zijn, de geestelijke volksgezondheid met zijn problemen van dieptepsychologie, massapsychologie enz. beheersen en tevens de administratie en economie van een groot instituut in alle onderdelen kennen. Maar wel kan van een directeur verlangd worden, dat hij de betekenis van de onderzoeken, die op de afdelingen gebeuren, kan beoordelen en dat hij een gefundeerde mening heeft over de draagwijdte van de rapporten, die van zijn instituut uitgaan. Eveneens moet hij op de hoogte zijn van hetgeen in de wereld en speciaal in ons land op het gebied der sociale geneeskunde gaande is, teneinde zo nodig contacten te kunnen leggen, hulp te kunnen verlenen of zelf geholpen te worden.

Dit alles betekent dus, dat de directeur de aangewezen man is om het Instituut in allerlei organisaties te vertegenwoordigen. Hetgeen niet wegneemt, dat, indien een organisatie een zeer specifiek karakter draagt, de vertegenwoordiging beter door het desbetreffende afdelingshoofd zal geschieden.

De samenwerking geschiedde op verschillende wijzen.

Ten eerste langs officiële weg. Het Instituut was door een lid van zijn staf vertegenwoordigd in het bestuur van een

andere organisatie of in een commissie. Omgekeerd, doordat een andere instantie, b.v. een universiteit, vertegenwoordigd was in het bestuur van het Instituut.

In de tweede plaats bestond een niet-officiële contact. Dit was — en naar het voorkomt ook weer voor beide partijen — van grote betekenis. Het betrof hier vooral de samenwerking met organen van de overheid. Men kan moeilijk verwachten, dat dergelijke organen officieel zeggenschap wordt toegestaan over een, feitelijk toch particuliere instelling als het Instituut. Maar omgekeerd heeft die instelling er ook voor te waken, zich niet ongevraagd of zonder goedvinden van het overheids-orgaan op diens terrein te begeven. Het geldt hier dus vooral het staats-toezicht op de volksgezondheid, in het bijzonder de geneeskundige inspectie, en de arbeidsinspectie. Hier was dus een „gentlemen agreement” nodig, een agreement, dat tot geregeld en openhartig contact leidde en o.a. bij epidemiologische onderzoeken van grote waarde bleek te zijn. De samenwerking met het centraal laboratorium voor de volksgezondheid nam een zeer concrete vorm aan toen bij afwezigheid van het hoofd der veterinaire afdeling, dr Verlinde gedurende een jaar diens plaats innam.

De derde wijze van samenwerking betrof de z.g. werkgroepen. De steeds verder gaande specialisatie in de wetenschap maakt, dat problemen van enigszins algemene strekking door verdeling van arbeid geëntameerd moeten worden. Verscheidene werkgroepen zijn door het Instituut in het leven geroepen en aan de andere kant nemen onderzoekers van het Instituut ook deel aan werkgroepen, die buiten het Instituut zijn opgericht.

Soms, het valt niet te ontkennen, maar wel toe te juichen, ontstond een werkgroep van het Instituut op instigatie van buiten. Zo b.v. de rubella-werkgroep, die opgericht is, toen prof. dr P. H. G. van Gilse de medewerking van het Instituut had ingeroepen voor zijn onderzoek over de funeste werking, die rubella van een gravida op de vrucht kan hebben, en die

onder zijn voorzitterschap belangrijk werk verricht heeft. (Mej. dr A. E. H. M. Kamerbeek: „Het Rubellaprobleem in het licht van Nederlandse ervaringen“.)

Samenwerking in Nederland. Van de tientallen organisaties, waarin het Instituut vertegenwoordigd geweest is, kunnen slechts enkele genoemd worden.

Genoemd moge b.v. worden de samenwerking met het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, van welks afdeling voor gezondheidstechniek de directeur mede-bestuurslid werd. Hierdoor werd contact tussen preventieve geneeskunde en hygiëne gelegd, twee onderdelen van de gezondheidszorg, die elkaar aanvullen.

In 1941 werd door de Centrale Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek een organisatie-commissie voor gezondheidstechniek ingesteld, waarin zitting hadden de heren W. F. J. M. Krul, directeur van het Rijksinstituut voor Drinkwatervoorziening, als voorzitter; dr C. van den Berg, directeur-generaal van de Volksgezondheid en tevens voorzitter van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde; J. P. Bijl, directeur van dat instituut en ir C. J. P. Zaalberg, voorzitter van de Nijverheidsorganisatie T. N. O. Het secretariaat berustte bij dat van de centrale organisatie T. N. O.

Deze commissie heeft de oprichting van de Gezondheidsorganisatie T. N. O. voorbereid en een, zij het dan ook niet in statuten of reglementen vastgelegde, band met het Instituut doen ontstaan. Het lag daarbij in de bedoeling, dat in Delft het centrum voor de hygiëne van het milieu zou komen, terwijl dat voor de preventieve geneeskunde in Leiden is. De geregelde samenwerking tussen beide instanties komt hun beide en daardoor de volksbelangen, die zij dienen, ten goede.

Van bijzondere betekenis is ook geweest, de samenwerking met de verschillende universiteiten en hogescholen.

Hoewel na de statutenwijziging van 21 November 1930 het Instituut ophield een orgaan te zijn van zijn de facto

stichteress, de Leidse universiteit, bleef toch steeds een gevoel van saamhorigheid bestaan. Deze saamhorigheid werd officieel bekrachtigd, doordat met instemming van het bestuur de directeur in 1946 benoemd werd tot bijzonder hoogleraar in de preventieve geneeskunde vanwege het Leids Universiteits-Fonds, waarbij dan tevens hygiëne en sociale geneeskunde gedoceerd zouden worden. Deze band bleef bestaan toen na het emeritaat van prof. Bijl zijn opvolger als directeur, prof. dr R. Remmelts, tot bijzonder hoogleraar in de preventieve geneeskunde werd benoemd. Het hoofd van de bacteriologische afdeling, dr J. D. Verlinde, werd in 1947 tot buitengewoon hoogleraar en het hoofd van de afdeling voor geestelijke gezondheid, dr J. Koekebakker, in dat jaar tot privaat docent aan de Leidse universiteit benoemd, later opgevolgd door dr W. Winsemius. De Leidse hoogleraar prof. dr S. T. Bok was tevens hoofd van de afdeling statistiek. Dr A. L. Hagedoorn, de geneticus, was privaat-docent. Talrijke Leidse studenten hebben als student-assistent half time-werk in het Instituut verricht.

Het Instituut streefde evenwel ook naar samenwerking met andere instellingen van hoger onderwijs. Niet alleen was het hiertoe, sedert het een nationale instelling was geworden min of meer verplicht, maar het werd ook beschouwd als te zijn van groot belang voor het Instituut. Omgekeerd zouden die instellingen dan ook ondervinden, dat samenwerking met „de Praeventieve” in verschillende opzichten in hun eigen voordeel zou zijn.

Over de samenwerking met de Technische Hogeschool is reeds gesproken.

Een een officiële band met de gemeentelijke universiteit van Amsterdam ontstond, toen, met instemming van het bestuur, het hoofd van de afdeling geestelijke gezondheid dr J. Koekebakker benoemd werd tot buitengewoon hoogleraar in de groepspsychologie aan die universiteit. Verscheidene Amsterdamse studenten hebben sedertdien een stage in het Instituut gemaakt.

Een niet-officiële band met de verschillende universiteiten ontstond nog, doordat de directeur secretaris van de inter-academiale commissie voor universitaire gezondheidszorg was.

Verder moge nog genoemd worden de samenwerking met de volgende organisaties.

De directeur had als bestuurslid van resp. de Centrale Raad voor Sociale Tandheelkunde, de Nederlandse Vereniging voor Sociale Tandheelkunde en het Ivoren Kruis steeds contact met de tandheelkundige verzorging in ons land.

De samenwerking met het bedrijfsleven breidde zich steeds meer uit. Het Instituut kon meewerken aan de oprichting van de sectie voor arbeids- en bedrijfsgeneeskunde van de Nederlandse Vereniging voor Sociale Geneeskunde. Het werkte met het Veiligheidsmuseum samen in de commissie voor Veiligheid en Hygiëne. Het Instituut stichtte met de Fundatie Werkelijk Dienen, in welks algemeen landelijk bestuur de directeur zitting had, het Nederlands Instituut voor Personeelsleiding (zie blz. 55).

Samenwerking met het instituut voor sociaal onderzoek van het Nederlandse volk vond plaats, doordat de minister van Oorlog onder bepaalde voorwaarden aan beide Instituten toestemming heeft verleend om in het algemeen belang de resultaten van het medisch en psychologisch onderzoek van opgeroepen voor de militaire dienst te onderzoeken.

De directeur en de afdelingshoofden hadden zitting in verscheidene commissies van de Gezondheidsraad en in de „polscommissie” van de Voedingsraad.

De directeur had zitting in de commissie ter voorbereiding van de nieuwe Gezondheidswet en in de ministeriële commissie inzake de kanker. Hij was lid van het bestuur van het Nederlands Kankerinstituut.

Het hoofd van de afdeling voor geestelijke gezondheid had zitting in de Centrale Commissie van Bijstand en Advies van het Rijksarbeidsbureau, de Commissie tot reorganisatie van de Voogdijraden, het Algemeen College voor Toezicht,

Bijstand en Advies voor het Rijkstucht- en Opvoedingswezen en de commissie inzake werkkampen voor sociaal labielen.

Het hoofd van de afdeling voor hygiëne en arbeidsfysiologie, prof. A. de Waart, was lid van de Staatscommissie tot reorganisatie van het Hoger Onderwijs. Hij was verder o.a. voorzitter van de studiec ommissie voor scholenbouw van het Nederlands Congres voor Openbare Gezondheidsregeling, lid van het algemeen bestuur van het Nederlands Instituut voor Efficiency, ondervoorzitter van de raad van bijstand Gezondheidstechniek T. N. O., medisch consulent voor de geneeskundige diensten van zee- en landmacht en lid respectievelijk voorzitter van verschillende werkgroepen.

Het hoofd van de bacteriologische afdeling werd bestuurslid van de Tuberculose Studie Commissie en van de Nederlandse Vereniging voor Microbiologie, lid van de Gezondheidsraad, van de raad van advies van de „De Bruïne Groeneveldt Stichting” en de organisatiecommissie voor influenza-onderzoek.

Als voorbeeld van de samenwerking in werkgroepen moge vermeld worden, dat in 1946 de volgende werkgroepen van het Instituut bestonden: 1. Virusziekten van het centrale zenuwstelsel. 2. Acute ziekten van luchtwegen en longen, m.n. influenza. 3. Rubellavraagstuk. 4. Vitamine-D-lupus. 5. Werkgroep „IJdo” over „Plezier in het werk”. 6. Personeelsleiding in de bedrijven. 7. Maatschappelijk werk in de bedrijven. 8. Vakscholingsmethoden.

Internationale samenwerking. Het zou te ver voeren alle instanties te noemen, waarmede het Instituut contact kreeg. Twee internationale organisaties, die van veel betekenis geweest zijn voor zijn ontwikkeling na de oorlog, mogen evenwel gememoreerd worden.

In de eerste plaats mag genoemd worden de belangstelling, die de Rockefeller Foundation toonde. Herhaaldelijk hebben besprekingen van de directeur met heren van deze Fundatie plaats gevonden, waarbij allerlei organisatorische aangelegen-

heden behandeld werden en de directeur kon profiteren van hun rijke ervaring op dit gebied.

Bovendien heeft „Rockefeller” op verschillende later te noemen wijzen zeer belangrijke materiële steun verleend (studiereizen, hygiënistenschool, bibliotheek, statistiek).

In de tweede plaats mag genoemd worden het contact, dat met verschillende organisaties van de U. N. O. is ontstaan.

Het Instituut werd door de minister van Sociale Zaken aangewezen als W. H. O. Influenza Centre voor Nederland. Het moet als zodanig gegevens verzamelen betreffende de aard van een epidemie en bij het uitbreken van een epidemie zo spoedig mogelijk het virus isoleren, classificeren en opzenden naar het World Central Laboratory in Londen.

Het hoofd van de statistische afdeling, prof. dr S. T. Bok, werd lid van de internationale commissie voor de nomenclatuur der doodsoorzaken, de afdeling voor geestelijke gezondheid onder leiding van prof. dr J. Koekebakker werd herhaaldelijk door de sociaal-economische raad van de United Nations geraadpleegd, het hoofd van de bacteriologische afdeling, prof. dr J. D. Verlinde, werd member of the W. H. O.-expert advisory panel on virus diseases (influenza, poliomyelitis, hepatitis).

Het hoofd van de afdeling voor geestelijke gezondheid werkte mee aan studies over internationale conferenties van de UNESCO en adviseerde de W. H. O. over de opzet van enkele conferenties.

Van grote internationale betekenis was de „working conference for Public Health Nurses” over „Health Educations”, die van 1—14 October 1950 onder voorzitterschap van de directeur van het Instituut, maar, bij gebrek aan ruimte in het Instituut, te Noordwijk in hotel Noordzee, waar de leden van het congres logeerden, werd gehouden.

De op initiatief van de W. H. O. gehouden conferentie werd georganiseerd door het ministerie van Sociale Zaken, het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde en de W. H. O. Zij beoogde „public health nurses” uit verschillende landen

samen te brengen, teneinde van gedachten te wisselen over de methodes, die zij gebruiken bij de „health teaching” van personen, gezinnen en groepen.

Nadat 12 Juli 1950 de door de directeur-generaal voor internationale gezondheidszaken georganiseerde eerste „praeplaining meeting” onder voorzitterschap van prof. Remmelts in het Instituut was gehouden, vond de officiële opening met de gebruikelijke toespraken er plaats op 1 October.

Het aantal deelnemers bedroeg 41 uit 10 verschillende landen (België, Denemarken, Engeland, Finland, Frankrijk, Ierland, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Zweden).

Wat de techniek der vergaderingen betreft werd medewerking verleend door de afdeling geestelijke gezondheid van het Instituut in samenwerking met het Tavistock Institute of Human Relations in Londen.

De voornaamste onderwerpen, die behandeld werden, betroffen „health education”, geestelijke gezondheid, voeding en het verband tussen maatschappelijk werk en „public health nursing”.

In de periode na 4 Mei 1951 zou het internationaal contact, zoals later blijken zal, nog belangrijk uitgebreid worden.

Consequenties van internationale samenwerking. Deze internationale samenwerking bracht verschillende consequenties met zich mede, die door het bestuur onder de ogen gezien en aanvaard zijn.

Er is wel eens op gewezen, dat in de middeleeuwen de geleerden van de ene universiteit naar de andere reisden om van gedachten te wisselen. Na de uitvinding van de boekdrukkunst was dit niet, of althans in veel mindere mate, nodig. Tegenwoordig is de toestand evenwel weer veranderd. De verkorting van de afstand tussen de verschillende landen maakt persoonlijk contact veel gemakkelijker dan voorheen, de snelle ontwikkeling der wetenschap maakt, dat men om „bij te blijven” zich soms persoonlijk op de hoogte moet stellen van vorderingen, die in een bepaald centrum gemaakt

zijn, en het streven om alle landen zoveel en zo snel mogelijk deelachtig te doen zijn in de praktische toepassing van de wetenschap en techniek maakt het reizen over grote afstanden tegenwoordig veelal noodzakelijk.

Na de oorlog heeft het bestuur, handelend in deze geest, de uitwisseling van wetenschappelijke werkers, het bezoeken van congressen en het maken van studiereizen zoveel mogelijk bevorderd. De kosten werden dikwijls geheel of gedeeltelijk door andere instanties gedragen. Zo werd een reis van de directeur, prof. Bijl, naar Amerika ter bestudering van de postgraduate opleiding van hygiënisten deels door T. N. O. bekostigd; de hoofden van de bacteriologische afdeling en van die voor de geestelijke gezondheid hebben, dank zij „Rockefeller”, enige maanden verschillende belangrijke centra in de U. S. A. kunnen bezoeken. Het hoofd van de afdeling voor hygiëne heeft als reserve officier van gezondheid voor het ministerie van Oorlog een studiereis van enige maanden naar de Verenigde Staten gemaakt.

Ook prof. Remmelts, die met ingang van 1 Juli 1949 tot directeur was benoemd, werd in de gelegenheid gesteld in Engeland en Amerika het onderwijs aan hygiënistenscholen te bestuderen.

Prof. De Waart heeft in 1949 op uitnodiging van de Rockefeller Foundation een internationale bespreking van problemen van medisch hoger onderwijs te Deauville bijgewoond. Hij bezocht de Instituten voor sociale geneeskunde te Parijs, Lille en Brussel en in 1950 de tentoonstelling „des neue Schulhaus” in Dusseldorp.

Prof. Verlinde heeft korte tijd na de bevrijding enige weken in Engelse laboratoria gewerkt. Hij heeft in 1947 en 1950 het internationale congres voor microbiologie bijgewoond. Vooral laatstgenoemd congres, dat in Rio de Janeiro gehouden werd en dat hij, dank zij de Braziliaanse Regering, bijwoonde, was belangrijk door de contacten, die hij op zijn terugreis in de Nederlandse Antillen kon leggen en die tot een geregelde samenwerking geleid hebben. In 1948, 1949 en

1950 nam hij deel aan de Europese conferentie over kinder-
verlamming.

Dr Hutte van de afdeling voor geestelijke gezondheid heeft in 1946 ter bestudering van de na-oorlogse ontwikkeling t.a.v. personeelsbeleid in de industrie gewerkt in het Tavistock Institute of Human Relations en enkele andere inrichtingen in Londen. In 1948 woonde hij het internationale congres voor psychologie in Edinburgh en het internationale congres voor geestelijke gezondheid in Londen bij. In 1949 stelde de Rockefeller Foundation hem in de gelegenheid het International Seminar for Social Science in Londen bij te wonen. Dank zij een Fullbright grant en het Institute for Social Research te Ann Arbor was hij in de gelegenheid van September 1950 tot Februari 1951 aan dit Instituut een studie te maken over moderne methoden van research in „group-dynamics” en „industrial human relations”. Drs P. Fetter werkte in 1950 gedurende 3 maanden te Ann Arbor.

Het hoofd van de afdeling voor geestelijke gezondheid heeft in 1948 de afdeling vertegenwoordigd bij de organisatie van het congres voor geestelijke gezondheid te Londen.

Behalve het internationale contact van wetenschappelijke werkers werd ook dat van ander personeel bevorderd. Zo heeft een paar malen uitwisseling met Zweedse analysten plaats gevonden, iets wat zowel door de Zweedse als de Nederlandse dames zeer gewaardeerd werd.

De secretaresse heeft een cursus op Méridon bij Parijs gevolgd.

Op uitnodiging van de British Council in samenwerking met de Genetical Society heeft Dr Hagedoorn een voordracht gehouden op een in October-November 1945 te Londen gehouden internationaal congres. Hij hield in 1946 op uitnodiging vele voordrachten in Engeland.

3. INTERNE AANGELEGENHEDEN

De voortdurende uitbreiding der werkzaamheden en de vermeerdering der afdelingen maakten, dat ook allerlei vraagstukken betreffende intern beleid aan de orde kwamen.

Zo bleek het gewenst enkele principiële punten vast te leggen betreffende de vrijheid van handelen van directeur en afdelingshoofden. Deze moest zo groot mogelijk zijn, maar als algemene regel werd bepaald, dat de onderzoekingen wetenschappelijke strekking zouden moeten hebben en, tenzij nodig voor research, dus geen routinewerkzaamheden mochten zijn. Dat dit geen „wet van Meden en Perzen” was, bleek b.v. tijdens de bezetting, toen talrijke routine-onderzoekingen voor medici uit Leiden en omgeving gedaan werden en tientallen liters vaccin bereid werden en Indonesiërs regelmatig werden geröntgend.

Wat research ten behoeve van b.v. de industrie betreft bleef de opvatting gehandhaafd, dat het wetenschappelijk resultaat eigendom van het Instituut blijft, dat daarmee dus naar goeddunken kan handelen. Wel was het Instituut in principe bereid een deel der kosten, b.v. 50%, op zich te nemen.

Wat de verhouding tussen directie en afdelingen en tussen de afdelingen onderling betreft, werd bepaald, dat het Instituut niet een federatie van zelfstandige afdelingen mocht zijn. Een dergelijke zelfstandigheid zou ten gevolge hebben, dat iedere afdeling langzamerhand een eigen administratie, een eigen economie, een eigen bibliotheek zou krijgen en dat het onderlinge verband verloren zou gaan. Het streven moest juist zijn de afdelingen zoveel mogelijk te doen samenwerken als functies van één instituut. De directeur moest verantwoordelijk blijven voor de grote lijnen van de rapporten en publicaties, die uitgingen, van de werkzaamheden, die verricht werden, van het beheer der financiën, van de administratie enz. De afdelingen zouden tezamen de preventieve geneeskunde moeten representeren.

Aan de andere kant moest voorkomen worden, dat, zoals

in sommige buitenlandse instituten, de directeur de afdelingshoofden opdraagt zijn problemen uit te werken. De afdelingshoofden moeten mannen van de wetenschap zijn, die eigen ideeën hebben, initiatief kunnen nemen en leiding kunnen geven.

Aangezien dus aan de ene kant centralisatie nodig was, maar aan de andere kant grote vrijheid van handelen voor de afdelingshoofden van betekenis was, werd bepaald, dat de gehele administratie, de economie en de boekhouding evenals de bibliotheek, de werkplaats met de huishoudelijke dienst rechtstreeks onder de directeur zouden ressorteren. Deze krijgt dus alle in- en uitgaande stukken te zien en kan nadere inlichtingen inwinnen of opmerkingen maken. Hij kent de financiële zijden van de afdelingen en beoordeelt hun behoefte aan personeel, boeken, tijdschriften, instrumenten enz. Hij is dus volkomen op de hoogte van de gang van zaken in het gehele instituut, terwijl toch de hoofden vrij gelaten worden in hun werk, en zelf met de buitenwereld kunnen corresponderen, al passeert die correspondentie de directeur. Een dergelijke regeling maakt ook, dat de volstrekt nodige goede onderlinge verstandhouding blijft bestaan en dat moeilijkheden op vriendschappelijke wijze onderling besproken worden.

De directeur benoemt het personeel, met uitzondering van de hoofden, die door het bestuur benoemd worden.

Een vraagstuk, dat uiteraard spoedig aan de orde kwam, betrof de salariëring en pensionering van het personeel.

Hoewel het Instituut geen overheidsinstelling is, werd toch de salariëring van het personeel in rijksdienst als algemene richtlijn aangenomen, zonder dat deze daaraan gelijk behoefde te zijn. Zo werd b.v. geen aftrek voor de pensioenpremies in rekening gebracht.

Een overeenkomst aangaande de pensioenen werd gesloten met het bureau voor groepsverzekering, waarbij bepaald werd, dat de pensioenen door het Instituut zouden worden

uitbetaald, dat zich evenwel het recht voorbehield in bepaalde gevallen daartoe niet over te gaan. De moeilijkheden die zich tijdens de bezetting zouden kunnen voordoen, maakten deze restrictie nodig.

Toen dan ook de bezettingstijd achter de rug was, werd er door het personeel begrijpelijkerwijze op aangedrongen, dat de pensioenregeling veranderd zou worden. In rechte kon het feitelijk toch niet op pensioen aanspraak maken, al gevoelde iedereen, dat men „gerust” kon zijn.

Bij de herziening van het pensioenreglement kwamen uiteraard weer allerlei principiële vragen naar voren, die aanleiding gaven tot amendering van een door de plaatsvervangende penningmeester mr B. C. Slotemaker gemaakt ontwerp. Een definitieve beslissing was, toen het bestuur aftrad nog niet genomen.

Vanzelfsprekend werden ook de arbeidsvoorwaarden door het bestuur geregeld.

Nieuwe afdelingen. Zoals gezegd, bestonden bij de opening van het nieuwe gebouw 3 afdelingen, n.l. voor bacteriologie en experimentele pathologie, voor hygiëne en arbeidsphysiologie en voor genetica. Bovendien was rekening gehouden met de oprichting van een nieuwe afdeling.

De behoefte hieraan deed zich al spoedig gevoelen. Reeds in 1942 werd het bestuur voor de vraag gesteld op welke wijze de vele moeilijkheden op statistisch gebied, die zich al ras voordeden, opgelost zouden moeten worden. Een commissie uit de raad van advies bepleitte toen de oprichting van een afzonderlijke afdeling voor statistiek. Deze werd nog hetzelfde jaar in het leven geroepen. De vraag, of de afdeling onder een medicus of onder een wiskundige moest staan, bleef onbeantwoord. De medicus prof. dr S. T. Bok, die zijn ontslag als hoogleraar te Leiden genomen had, werd tot tijdelijk hoofd benoemd (zie blz. 62).

In 1942 kwam ook het vraagstuk van de arbeidspsychologie, waarvoor het bestuurslid mr B. C. Slotemaker zich

zeer interesseerde, ter sprake. Een commissie uit de raad van advies was van mening, dat de oprichting van een afdeling voor geestelijke gezondheid zou zijn aan te bevelen. De afdeling werd in 1942 opgericht. De vraag deed zich daarbij voor of de leiding aan een medicus, een psycholoog of iemand uit het bedrijfsleven moest worden opgedragen. Tot hoofd van de afdeling werd in 1944 benoemd de psycholoog dr J. Koekebakker (zie voor de taak der afdeling blz. 64).

De afdeling voor genetica werd, toen het hoofd dr A. L. Hagedoorn wegens vertrek naar het buitenland zijn ontslag had genomen, in 1949 gereorganiseerd in een afdeling voor anthropogenetica.

Hoewel op de genetische afdeling veel wetenschappelijk werk verricht was, vraagt een instituut voor preventieve geneeskunde toch in het bijzonder naar onderzoekingen, die voor de erfelijkheid bij de mens van belang zijn.

Voorals nu de hygiëne er in geslaagd is de uitwendige omstandigheden in de ruimste zin van het woord dermate te beïnvloeden, dat het sterftecijfer sterk gedaald is, doet zich steeds meer de vraag voor, wat gedaan kan worden om de aangeboren eigenschappen van het mensdom te verbeteren.

De studie der genetica, en hierbij moet zeer in het bijzonder aan dr Hagedoorn gedacht worden, heeft de anthropogeneticus de weg gebaad, maar zijn methode van onderzoek is anders dan die van de geneticus. Terwijl toch de geneticus experimenteren kan en daardoor zijn wetenschap op een hoog peil heeft gebracht, is de anthropogeneticus aangewezen op het experiment, dat de natuur zelf in de menselijke samenleving neemt.

Er bestond dus alle reden om de afdeling te veranderen in een voor anthropogenetica onder leiding van een medicus. Tot hoofd van de afdeling werd in 1949 benoemd dr A. Polman.

Aan het einde van de periode 14 December 1939 tot 4 Mei 1951 waren plannen in studie voor de oprichting van een afdeling voor maatschappelijke gezondheidszorg en een voor sociologie.

Van veel betekenis is in deze periode geweest de oprichting van de afdeling hygiënistenschool, die onder het hoofdstuk onderwijs en voorlichting zal worden beschreven.

Reorganisatie van de raad van advies. In de periode, die thans behandeld wordt, had een belangrijke wijziging in organisatie en functie van de raad van advies plaats.

Bij de oprichting van de afdeling voor geestelijke gezondheid, werd een commissie van bijstand benoemd, die eerst onder leiding van de voorzitter van het bestuur, later onder die van de heer J. M. Redelé zeer belangrijk werk zou verrichten.

De betekenis van deze commissie, die door haar samenstelling het afdelingshoofd en de directeur bekend maakte met veel van wat in de maatschappij, met name in de onderneming, leefde met betrekking tot de geestelijke gezondheid en advies kon geven omtrent hetgeen van de zijde van het Instituut gedaan kon worden, dikwijls ook als trait d'union met de maatschappij kon optreden, deed de wenselijkheid geboren worden, dat ook voor de andere afdelingen een dergelijke commissie zou gevormd worden.

Aangezien bij een zeevarend volk bekend is, dat men niet te veel kapiteins op één schip moet hebben, zouden die commissies dus geen besturende, maar een adviserende taak moeten hebben. Er werd daarom besloten het Prophylaxefonds voor te stellen de organisatie van de raad van advies zodanig te wijzigen, dat hij zou zijn samengesteld uit de commissies van advies voor de verschillende afdelingen. De voorzitter van de raad zou daarbij grote vrijheid van handelen hebben. Het Prophylaxefonds heeft deze reorganisatie goedgekeurd.

D. ONDERWIJS EN VOORLICHTING

Van het begin af had het Instituut veel aandacht aan het onderwijs geschonken (artsencursussen, cursus Technische Hogeschool enz.).

Toen het nieuwe gebouw was tot stand gekomen, zou aan dit „uitdragen van de preventieve geneeskunde” bijzondere zorg besteed worden.

Helaas waren de tijdsomstandigheden niet geschikt om de artsencursussen in de periferie voort te zetten. Daarentegen kon de cursus aan de Technische Hogeschool, waarvoor in de aanvang nauwelijks 100 studenten zich lieten inschrijven, maar welk aantal in 1941 reeds meer dan 350 bedroeg, worden voortgezet, zij het dan ook zonder de officiële medewerking van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, dat was opgeheven en het Delftse Hogeschoolfonds, wat iedere werkzaamheid was verboden. Toen de studenten ondergedoken waren, eindigde de cursus, om na de bevrijding weer te herleven.

Geregeld werden door de directeur en de leden van de staf wetenschappelijke en populaire voordrachten in het Instituut en elders gehouden.

De directeur werkte mede aan door de geneeskundige hoofdinspecteur van de volksgezondheid georganiseerde cursussen voor schoolartsen.

Hoewel erkend werd, dat het geven van populaire voordrachten op de weg van het Instituut lag, kwam men toch steeds meer tot de overtuiging, dat de door het Instituut te organiseren cursussen op universitair peil moesten staan.

Hygiënistenschool. Dit leidde er toe, dat reeds tijdens de bezetting plannen beraamd werden voor de oprichting van een hygiënistenschool. In tegenstelling toch tot vele andere landen bestond in Nederland geen school, waar artsen en andere academici tot hygiënist konden worden opgeleid. Spoedig na de oorlog besloot het bestuur daarom bij het Instituut een hygiënistenschool op te richten. De effectuering van dit besluit heeft evenwel meer zorgen gebaard dan vermoed was. De minister van Sociale Zaken zowel als de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen wilde eerst verschillende adviezen inwinnen. De voorzitter van het be-

stuur en de directeur hebben de gelegenheid gehad het plan in de Gezondheidsraad en in de Onderwijsraad te verdedigen. Vooral ook de daadwerkelijke belangstelling van de Rockefeller Foundation, die gelden beschikbaar stelde, heeft bijgedragen om het plan te doen slagen.

In afwachting van de opening van de school werden in het Instituut verschillende cursussen in het kader van een hygiënisten­school gegeven. Zo werden in overleg met de sectie voor bedrijfs­geneeskunde van de Nederlandse Vereniging voor Sociale Geneeskunde cursussen voor bedrijfsartsen gegeven. In samenwerking met de Federatieve Commissie voor de Hygiëne van het kind in Zuid-Holland werden artsen­cursussen over kleuterverzorging georganiseerd. Op verzoek van de generaal majoor inspecteur van de geneeskundige dienst der Koninklijke landmacht werden cursussen aan officieren van gezondheid gegeven. De eerste cursus over „Gezondheids­zorg en Praeventieve Geneeskunde” werd 14 Februari 1951 geopend.

Tot uitvoerige besprekingen in de commissie van advies voor de afdeling geestelijke gezondheid en ook in de raad van advies en het dagelijks bestuur heeft het onderwijs in personeels­leiding aanleiding gegeven. Hoewel men algemeen overtuigd was, dat dit onderwijs van grote betekenis voor de onderlinge verhoudingen, dus voor de geestelijke gezondheid in het bedrijfs­leven, zou zijn, bestond verschil van mening of het op de weg van het Instituut lag dit onderwijs, dat niet op universitair niveau zou liggen, te geven. Er werd op gewezen, dat het Instituut steeds bereid is zelfs populaire voordrachten te houden, maar dat het organiseren en leiden van bedoeld stelselmatig onderwijs een taak was, die niet op zijn weg lag. Besloten werd toen, dat het Instituut, tezamen met de Fundatie Werkelijk Dienen, een stichting in het leven zou roepen: het Nederlands instituut voor personeels­leiding.

Wel heeft het Instituut in het kader van de hygiënistenschool cursussen voor personeelsexperts gegeven.

Praeventieve Geneeskunde-dagen. In nauw verband met onderwijs en voorlichting staan de Praeventieve Geneeskunde-dagen, waarmede reeds in 1934 begonnen was. Na de oorlog zijn onder leiding van de voorzitter van het Instituut 4 zgn. Preventieve Geneeskunde-dagen gehouden, waar een onderwerp, dat van actueel belang was, behandeld werd. Voor iedere dag werden enige specialisten uitgenodigd om een bepaald aspect van het vraagstuk te behandelen. Bovendien werd een aantal deskundigen aangezocht om de discussies in te leiden. Zij ontvingen daartoe tijdig de manuscripten van de inleiders. In de vergadering had dan verder een vrije gedachtenwisseling plaats. De ochtendvergadering werd aan de inleidingen besteed, daarna had in het Instituut een eenvoudige koffiemaaltijd plaats en de middagvergadering werd aan de discussies gewijd. De inleidingen en discussies werden gepubliceerd in de „Verhandelingen” van het Instituut.

Deze Preventieve Geneeskunde-dagen waren zowel van betekenis uit wetenschappelijk oogpunt, — deskundigen hebben belangrijke inleidingen gegeven en de discussies stonden gewoonlijk op hoog peil —, als uit propagandistisch oogpunt: in brede kring werden de nieuwste opvattingen bekend gemaakt en dikwijls ook misvattingen recht gezet.

Zeer nuttig was b.v. de dag, die gewijd was aan de geslachtsziekten, die tijdens de bezetting tot een hygiënisch probleem van de eerste orde waren geworden. Deze ziekten waren in ons land tevoren bijna niet voorgekomen, maar hadden in de oorlogsjaren al spoedig de aandacht van de Nederlandse autoriteiten opgeëist. De tijdens de bezetting ingevoerde maatregelen waren in wezen dan ook geenszins „made in Germany”.

Op de dag over de volkshuisvesting werden allerlei vraagstukken besproken, die uit een oogpunt van lichamelijke en geestelijke gezondheid van grote betekenis zouden zijn bij de wederopbouw van de woningen, die tijdens de oorlog verwoest zijn geworden.

Verder kan gewezen worden op de Preventieve Genees-

kunde-dag over dierziekten. Steeds meer toch blijkt, dat de veestapel, in uitgebreide zin, niet alleen als bron van voedsel, maar ook als reservoir van infectieziekten, van grote betekenis is voor de gezondheid van de bevolking.

De invloed, die de oorlog op de geestesgesteldheid van ons volk gehad heeft, de gevaren, die daaruit konden voortvloeien en de maatregelen, die uit een oogpunt van geestelijke gezondheid genomen zouden kunnen worden, gaven aanleiding ook aan dit vraagstuk een dag te wijden.

Eveneens in nauw verband met de voorlichting staat een tentoonstelling, die in 1941 in het museum gehouden werd en waarvoor door talrijke instanties materiaal in bruikleen was afgestaan.

Uiteraard werd door de afdelingshoofden in steeds toenemende mate voorlichting gegeven aan allerlei organisaties en personen, die advies over een of ander vraagstuk wensten.

Van de bibliotheek werd steeds meer gebruik gemaakt. Het museum wekte geregeld grote belangstelling.

Publicaties. Wetenschappelijke onderzoeken en voordrachten werden veelal gepubliceerd in vaktijdschriften of in periodieken van verenigingen, waar een voordracht was gehouden.

Daarnaast zijn publicaties van het Instituut zelf ontstaan en wel:

1. *Het jaarverslag.*
2. *Populaire vlugschriften*, waarin een actueel vraagstuk behandeld wordt. Hun betekenis blijkt wel daaruit dat van één vlugschrift bijna 350.000 exemplaren verkocht zijn.
3. *Verhandelingen*, boeken van grotere of kleinere omvang, waarin een vraagstuk, dat door of in samenwerking met het Instituut bewerkt is, uitvoerig behandeld wordt. Hieronder vallen b.v. onderzoeken van promovendi, die onder leiding van een der afdelingshoofden een dissertatie bewerkt hebben.

4. *Onderzoekingen en Mededelingen*, waarin onderzoekingen of rapporten van kleine omvang worden opgenomen.
5. *Mens en Onderneming*, een tijdschrift, opgericht door de psychologische dienst der mijnen, daarna tezamen met het Instituut en sedert 1949 door het Instituut alleen uitgegeven. De naam „Mens en Onderneming” houdt, zoals de voorzitter van het Instituut dr C. van den Berg in zijn „Voorwoord” tot de eerste aflevering van de nieuwe serie zegt, eigenlijk een beginselverklaring in. Het is het beginsel, dat bij de combinatie mens en onderneming, de mens op de eerste plaats staat. Het tijdschrift beoogt in de eerste plaats de ondernemingen bekend te maken met het werk van het Instituut, maar tevens met hetgeen elders op het gebied der lichamelijke, geestelijke en maatschappelijke gezondheid plaats vindt of gedacht wordt.

E. DE ONDERZOEKINGEN

De onderzoekingen, die op de verschillende afdelingen verricht werden, stonden gedurende de eerste jaren geheel onder invloed van de oorlogstoestand, een invloed, die zich in sommige opzichten nog enkele jaren na de bevrijding deed gevoelen.

Een van de moeilijkheden was daarin gelegen, dat men niet geschikte medische medewerkers kon krijgen. Vooral de afdeling voor hygiëne heeft dit ondervonden.

Verder werd het steeds moeilijker instrumenten, chemicaliën en andere laboratoriumbenodigdheden te krijgen. Tenslotte was in het laatste jaar der bezetting vrijwel alle laboratoriumwerk onmogelijk door gebrek aan gas en electriciteit.

Wat de aard der onderzoekingen betreft spreekt de lijst der publicaties, die als bijlage aan dit geschiedkundig overzicht is toegevoegd, een duidelijke taal. Er blijkt uit, dat hard gewerkt is. Er bestond nooit gebrek aan vraagstukken, die

onderzocht moesten worden. De maatschappij vroeg bestudering van bepaalde problemen; wetenschappelijke onderzoekingen, die elders verricht waren, gaven aanleiding tot het stellen van bepaalde vragen; eigen ideeën prikkelden tot eigen onderzoek „probieren geht über studieren”.

Prophylaxefonds zowel als bestuur lieten het Instituut terecht grote vrijheid in de keus der onderzoekingen, die het wilde verrichten. Reeds de snelle vooruitgang der wetenschap, waardoor zeer onverwacht nieuwe aspecten naar voren komen, die een heroriëntatie op researchgebied noodzakelijk maken, eisen een grote mate van vrijheid voor de deskundige wetenschappelijke onderzoeker. Een suggestie om een bepaald probleem aan te pakken werd natuurlijk steeds ernstig overwogen, maar een opdracht van hogerhand om, tegen het advies van deskundigen, een vraagstuk in onderzoek te nemen zou slechts waarde hebben, indien tevens een goed gefundeerd idee werd aan de hand gedaan van de wijze, waarop het vraagstuk benaderd kan worden. Anders zou de bewerking ervan weinig succes beloven.

Toch was het noodzakelijk, al ware het slechts vanwege de financiële consequenties, dat jaarlijks een plan de campagne werd opgemaakt. In overleg met de raad van advies werd daarom bij het indienen van de begroting een werkprogramma voor het volgend jaar met de daarbij behorende kostenberekening, bij het bestuur ingediend.

Behalve het eigenlijke researchwerk werd op de afdelingen zeer veel literatuurstudie verricht, o.a. nodig voor het geven van adviezen.

Afdeling voor Bacteriologie en Experimentele Pathologie. Op de bacteriologische afdeling, waar prof. Verlinde, bijgestaan door dr H. A. E. van Tongeren als plaatsvervangend hoofd, de leiding heeft, domineerden de onderzoekingen over virusziekten. Het eerste geval van choriomeningitis, dat in ons land geconstateerd werd, werd vastgesteld in deze afdeling. In overleg met het staatstoezicht op de volksgezondheid

werd later nog een epidemie van deze ziekte in een gesloten gemeenschap, die zich aanvankelijk als encephalitis lethargica liet aanzien, door de bacteriologische afdeling als choriomeningitis herkend.

Zeer belangrijk zijn zowel de virologische als de serologische onderzoeken, die bij poliomyelitis zijn gedaan. Aangevoond kon worden, dat de Columbia SK en de poliomyelitis-groep bij een bepaalde apensoort behalve aandoeningen van het ruggemerg, ook spierontsteking kan veroorzaken. Deze onderzoeken gaven aanleiding tot een studie over extraneurale vormen van poliomyelitis, waarbij als belangrijkste bevinding de primaire haematogene en secundaire neurogene verspreiding van het virus werden aangetoond. Hierdoor werd het vraagstuk van de pathogenese dezer ziekte geheel herzien.

De preventie van poliomyelitis werd nagestreefd: 1e door actieve immunisatie en 2e door de beschuttende werking, die zekere bacteriecultuurfiltraten op lichaamscellen bleken te hebben.

De onderzoeken over kinderverlamming hebben dermate de aandacht getrokken, dat de Amerikaanse ambassadeur in ons land Z.E. dr H. B. Baruch, spontaan bijna *f* 150.000.— uit de dr Simon Baruch Foundation ter beschikking van prof. Verlinde stelde om zijn werk voort te zetten.

De reeds eerder begonnen onderzoeken over encephalitis, in het bijzonder de postvaccinale encephalitis, werden met kracht voortgezet. De werking van verschillende uit binnen- en buitenland afkomstige koepokstoffen werd daartoe in studie genomen. De invloed van gamma globuline ter voorkoming van postvaccinale encephalitis werd onderzocht.

Een paar maal werd uit de hersenen van aan encephalitis overleden patiënten het herpesvirus gekweekt.

Als influenzacentrum in Nederland van de Wereldgezondheidsorganisatie heeft de afdeling in samenwerking met andere instanties een systematisch virologisch, serologisch en epidemiologisch onderzoek in ons land ingesteld.

De voortdurende samenwerking met het staatstoezicht

bleek van grote betekenis te zijn, toen bij de beginnende pokkenepidemie in Tilburg de virologische diagnose in zeer korte tijd op de afdeling gesteld kon worden.

Maar behalve over virologie werd op verschillende andere terreinen der microbiologie gewerkt: over tuberculose, tandcaries, toxoplasmosis enz.

Afdeling voor Hygiëne en Arbeidsphysiologie. De afdeling voor hygiëne en arbeidsphysiologie, die onder dr A. W. J. H. Hoitink geheel opgebouwd moest worden, heeft zeer onder de omstandigheden geleden. Desondanks werden zowel in het laboratorium als daarbuiten onderzoeken op velerlei gebied verricht, zodat steeds meer adviezen aan het hoofd der afdeling gevraagd werden. Het onderzoek van dr Hoitink over de betekenis van vitamine C voor lichamelijke arbeid is van veel betekenis voor de hygiëne van de arbeid.

Verder werden onderzoeken verricht over selenium intoxicaties, over de auto-oxydatie van vitamine C, over de fosfaat-creatinine en creatine-uitscheiding, over de betekenis voor de gezondheid van toevoeging van vitamine D aan de melk voor schoolkinderen (in samenwerking met de hygiënische commissie van de Algemene Vereniging voor Melkvoorziening.)

Toen dr Hoitink in 1949 wegens zijn benoeming tot hoogleraar in Bogor het Instituut verliet en prof. A. de Waart hem opvolgde, waren de omstandigheden in zoverre verbeterd, dat instrumenten weer verkrijgbaar waren. Het duurde evenwel nog geruime tijd vóórdát medici beschikbaar kwamen. Gelukkig werd de chemicus prof. dr W. F. Donath bereid gevonden medewerker te worden.

Geleidelijk konden verschillende onderwerpen ter hand genomen worden. Zo werd b.v. een stofwisselingsonderzoek in rust en bij arbeid gedaan. De werking van vitamine B₁ en vitamine D werd onderzocht. Zeer belangrijk is het onderzoek, dat begonnen werd naar de voedingstoestand van verschillende groepen der Nederlandse bevolking.

De samenwerking met het bedrijfsleven ontwikkelde zich steeds meer en gaf aanleiding tot het verrichten van onderzoeken of het uitbrengen van rapporten en het geven van adviezen. Op verzoek van de arbeidsinspectie werden toxicologische en andere onderzoeken ter hand genomen. Een onderzoek werd ingesteld naar het veelvuldig voorkomen van ziekten in een bepaald bedrijf.

De krachtige ontwikkeling tot een van de belangrijkste afdelingen van het Instituut, wat bij de reorganisatie in 1940 door het Prophylaxefonds gewenst was, kon uiteraard slechts geleidelijk plaats vinden en heeft, zoals in het volgende hoofdstuk blijken zal, ook plaats gevonden.

Genetische afdeling. De afdeling voor Anthropogenetica. De onderzoeken van dr A. L. Hagedoorn op de afdeling voor genetica hadden in het begin vooral betrekking op algemeen genetische vraagstukken, wetenschappelijk zeer belangrijk, maar voor de preventieve geneeskunde van secundaire betekenis. Genoemd mogen worden onderzoeken over dominantie, epilepsie, dwerggroei, lethale genotypen bij muizen, over blinde postduiven, microphthalmie bij ratten met retina atrophie, over eenenige tweelingen bij een multipaar dier, over het kweken van een speciaal laboratoriumkonijn enz.

De werkzaamheden veranderden toen de afdeling in een voor anthropogenetica werd gewijzigd. Reeds dadelijk begon dr A. Polman met het aanleggen van een literatuur documentatie.

Wat de onderzoeken zelf betreft, werden enkele invloeden op de huwelijkskeuze en het voorkomen van consanguine huwelijken, zijnde een normaal verschijnsel in de bevolking, bestudeerd.

Statistische afdeling. De afdeling statistiek onder leiding van de medicus prof. dr S. T. Bok, bijgestaan door de bioloog-wiskundige drs Ch. A. G. Nass, vond bij haar oprichting een ruim arbeidsveld, maar weinig arbeidsruimte. Toch werd ook daar belangrijk werk verricht.

Het doel van de afdeling is zowel het verzamelen van statistische gegevens als het verrichten van statistische analyses. Het verzamelen van statistische gegevens betreft die, welke door de afdeling zelf aan de bron worden verzameld en die, welke reeds door andere instanties waren bijeengebracht. Het verrichten van statistische analyses heeft plaats op verzoek van andere afdelingen omtrent getallen, die bij hun onderzoekingen waren verkregen, op soortgelijk verzoek van onderzoekers buiten het instituut of in dienst van onderzoekingen, die door de afdeling statistiek op eigen initiatief worden ondernomen.

In de eerste plaats werden statistische berekeningen ten behoeve van andere afdelingen gemaakt. Zo eiste het onderzoek van dr. Hoitink over de betekenis van vitamine C voor de arbeidsprestatie, het onderzoek van mejuffrouw Clemens Schröner over „onder toezicht gestelde kinderen” en de studentenvoedingsenquête, zeer uitvoerig statistisch werk. De afdeling besteedt ruim de helft van zijn tijd aan berekeningen voor andere afdelingen.

In de tweede plaats begon prof. Bok zich reeds van het begin af te wijden aan een ziektestatistiek. Na een in 1944 gehouden voordracht van dr. M. G. Neurdenburg in de Commissie voor Veiligheid en Hygiëne (zie blz. 46) en in overleg met een toen ingestelde commissie werden de ziekteverzuim statistieken, die in sommige bedrijven bestonden uniform geregeld en door het Instituut verwerkt. Het aantal ondernemingen dat zich hierbij aansloot steeg spoedig, zodat wekelijks gegevens betreffende ongeveer 170.000 werknemers werden ontvangen. Zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken is dit aantal sedert nog belangrijk gestegen. Deze gegevens werden terstond statistisch verwerkt en het resultaat werd aan de bedrijven gezonden, die dan kunnen zien in hoeverre hun ziekteverzuim afwijkt van het gemiddelde. De betekenis van dit werk bleek o.a. bij de griepiepidemie van 1951, toen aan de hand van de ziekteverzuim-statistiek de gang der epidemie was te reconstrueren. Aangezien nergens

een verplichte aangifte van griep bestaat was de Nederlandse statistiek dus wel een van de meest betrouwbare.

In 1947 werd de verzuimstatistiek op verzoek van de bedrijven aangevuld met een ongevallenverzuim statistiek.

Het onderzoek naar het ziekteverzuim moet evenwel als een aanloop beschouwd worden naar een veel belangrijker onderzoek, dat prof. Bok zich reeds dadelijk voor ogen gesteld had, n.l. naar een diagnosestatistiek.

Onderzocht werd verder de betekenis van vitamine C ter voorkoming van verkoudheid.

Van bijzonder belang was ook, dat steeds meer wetenschappelijk werkende medici hier te lande bij het opstellen van onderzoekingen tevoren overleg pleegden met de afdeling en later in samenwerking met de afdeling hun gegevens statistisch verwerkten. De betrouwbaarheid van dergelijke onderzoekingen is daardoor in de laatste jaren zeer gestegen.

Afdeling voor Geestelijke Gezondheid. De afdeling voor geestelijke gezondheid onder leiding van prof. dr J. Koekebakker, spoedig na de oorlog bijgestaan door dr H. A. Hutte als plaatsvervangend hoofd, kwam bij haar oprichting voor een uiterst moeilijke, maar eveneens uitermate interessante taak te staan.

Het vraagstuk van de geestelijke volksgezondheid, dat zich na de verschijning van het indrukwekkende boek van Clifford Beers: „A Mind That Found Its Self” eerst als „mental hygiene”, daarna als „mental health” de belangstelling van psychiaters, psychologen, sociologen en eigenlijk van iedereen, die belang stelt in de volksgezondheid, had opgeëist, verkeerde nog in een stadium van tastend terrein verkennen. Wel had men dank zij de psychologische diensten in de oorlogvoerende legers en het desbetreffende werk in sommige industrieën reeds enig houvast gekregen, maar de werkzaamheid van de afdeling van het Instituut zou geleidelijk en voorzichtig opgebouwd moeten worden. Dit geschiedde evenwel met zoveel energie en zo doelbewust, dat

reeds in 1948 op een internationaal congres getuigd werd, dat de afdeling behoorde tot een van de drie leidinggevende instellingen.

Liggende op het grensgebied van vele wetenschappen is het begrijpelijk, dat spoedig (zij het dan ook niet steeds in volle dienst) medewerkers van verschillende opleiding — psychiaters, sociologen, maatschappelijke werksters, sociale psychologen — aan de staf werden toegevoegd, teneinde de problemen van verschillende zijden onder de ogen te kunnen zien.

Wat de onderwerpen betreft, die in studie genomen werden, kwam al spoedig het vraagstuk van de menselijke verhoudingen in de industrie naar voren. De relatie, die het Instituut door het Prophylaxefonds met het bedrijfsleven heeft en de welkome trait d' union, die de commissie van advies voor de afdeling met het bedrijfsleven vormde, maakten, dat de geestelijke gezondheid in de onderneming belangstelling vroeg.

Daarnaast werden in overleg met verschillende instanties, waarmede geregeld samenwerking bestond, ook andere problemen ter hand genomen.

Op verzoek van T. N. O. werd een onderzoek ingesteld naar geluidhinder in woningen. Een onderzoek naar de jeugdcriminaliteit in oorlogstijd en naar de resultaten der gezinsvoogdij waren gevolg van samenwerking met de kinderbescherming. Beroepskeuzevoorlichting werd door het Rijksarbeidsbureau aan de orde gesteld.

De probleemstelling eiste een geleidelijke ontwikkeling van de wijze, waarop het onderzoek zou moeten plaats vinden. Een onderzoek naar menselijke verhoudingen in het bedrijfsleven eiste eerst een oriënterend onderzoek, waarbij werd nagegaan welke methoden met succes konden worden toegepast, individueel interview van alle personeelsleden, groepsinterview enz. Daarnaast werden groepspsychologische onderzoeken in het laboratorium verricht. Ook de sociologische structuur van de streek, waar het bedrijf ge-

vestigd is, werd bestudeerd. Daarna kwam het vraagstuk van de therapie, de beïnvloeding van persoonlijke en groepsconflicten aan de orde. Het eerste, min of meer oriënterende onderzoek in deze geest werd ingesteld bij de Leidse Textiel-fabrieken Gebr. van Wijk en Co. Een uitvoerig onderzoek werd daarna gedaan bij Sikkens Lakfabrieken.

Een belangrijk onderzoek werd met subsidie van de Rijks-verzekeringsbank ingesteld naar de psychologie der ongevallen. Terwijl toch ter voorkoming van ongevallen vrijwel uitsluitend de aandacht gewijd wordt aan technische factoren, bleek, dat ook de psychologische situatie van veel betekenis is (dr W. Winsemius).

Samenwerking der afdelingen. Zoals gezegd, is het Instituut steeds beschouwd als één instelling met verschillende afdelingen, die zoveel mogelijk moeten samenwerken en niet als een federatie van verschillende kleine laboratoria. Deze opvatting heeft zich in de praktijk bewaarheid. De afdelingen gevoelden elkaar nodig te hebben en zochten samenwerking. De afdeling statistiek was de vraagbaak en meer dan dat voor alle afdelingen. De werking van vitamine C werd door „hygiëne”, „geestelijke gezondheid” en „statistiek” bestudeerd. Het onderzoek van IJdo over „Plezier in het werk” vereiste eveneens de hulp van verschillende afdelingen

F. DE WERKZAAMHEDEN VAN DE DIENSTEN BUITEN DE WETENSCHAPPELIJKE AFDELINGEN

De administratie. In de eerste plaats werd meer van de administratie gevergd. Met de vermeerdering van het aantal afdelingen en vooral met de toename van het aantal nationale en internationale contacten, de cursussen, de rapporten en adviezen, die uitgebracht werden, nam het werk van de administratie zienderogen toe. Het aantal dossiers, waarin de werkzaamheden van het Instituut administratief verankerd werden, begon twee honderd te naderen. Mejuffrouw

W. A. J. van Royen, die nog in het oude gebouw als secretaresse in dienst van het Instituut was getreden met de speciale opdracht het geheugen van de directeur te zijn, aan welke opdracht zij getrouwelijk heeft voldaan, werd langzamerhand de vraagbaak voor allen, die in het Instituut werkzaam waren, in de eerste plaats de directeur, benevens voor de talloze buitenstaanders, die iets over het Instituut wilden weten.

Het aantal in- en uitgegane stukken, dat in 1940 ongeveer 1800 bedroeg, steeg geleidelijk tot ruim 10.000 in 1951, waarbij niet inbegrepen zijn de „routine” stukken voor de statistiek. Een vermeerdering van personeel was nodig en de functie van de secretaresse kwam dus feitelijk neer op die van hoofd van de administratie.

De economische dienst. Evenwijdig met de vermeerdering van de werkzaamheden der afdelingen liep het jaarlijks budget. Het beheer van de financiën werd dan ook steeds gecompliceerder. Hoewel het leeuwenaandeel van de inkomsten afkomstig was van het Prophylaxefonds, werd daarnaast van verschillende zijden financiële steun en soms zeer belangrijke steun ontvangen, dikwijls met een bepaalde bestemming.

In de eerste plaats moge genoemd worden een fonds, dat op Curaçao en een, dat op Aruba ten bate van het Instituut werd opgericht. Dank zij de zeer belangrijke sommen, die daardoor ter beschikking van het Instituut werden gesteld, konden korte tijd na de bevrijding, toen men in alle opzichten in onzekerheid verkeerde, belangrijke onderzoekingen, in het bijzonder over influenza, in samenwerking met prof. Mulder, ter hand genomen worden.

De belangstelling, die de bewoners van Curaçao en Aruba voor het werk van het Instituut getoond hebben, is niet alleen materieel, maar ook moreel als een grote steun gevoeld.

Zeer belangrijk waren ook de bijdragen van de Rockefeller Foundation, die reeds eerder gememoreerd zijn.

Verder werden onderzoekingen mogelijk gemaakt dank zij

T. N. O., Z. W. O., het ministerie van Sociale Zaken en dat van Oorlog, de Rijksverzekeringsbank, de Tuberculose Studie commissie, het reeds genoemde dr Simon Baruch Fonds enz.

Niet alleen de inkomsten werden groter en meer gedifferentieerd, van de uitgaven kon uiteraard hetzelfde gezegd worden. Het overmaken van geld naar het buitenland, de salarisregeling, de aankoop van boeken en instrumenten, de buitenlandse reizen, alles eiste veel financieel beleid.

Gedurende de bezetting werden, om contact met het Prophylaxefonds te vermijden, de uitgaven en daarmee de hoofdbron van inkomsten, niet gewijzigd. Het gevolg was evenwel, dat na de bevrijding allerlei achterstand moest worden ingehaald.

De uitgaven bedroegen in 1939 ongeveer *f* 14.500.—, in 1945 rond *f* 101.000.— en in 1951 rond *f* 651.000.—.

Een gevolg van dit alles was weer, dat de heer M. van der Velde, die jarenlang als bijbetrekking de boekhouding van het Instituut had verzorgd, langzamerhand aan het hoofd van een belangrijke dienst kwam te staan.

Bibliotheek. De groei van het Instituut weerspiegelde zich na de bevrijding ook in de bibliotheek. De tijdens de bezetting ontstane achterstand moest niet alleen ingehaald worden, maar de snelle ontwikkeling van de verschillende onderdelen der geneeskunde, in het bijzonder ook die van de sociale geneeskunde, van de psychologie en de sociologie, deed na de oorlog een stroom van nieuwe boeken en tijdschriften ontstaan. Wilde het Instituut met zijn tijd meegaan, dan was het nodig, geregeld nieuwe boeken en periodieken aan te schaffen. Het kostte dikwijls veel overleg een keus te doen. Van particuliere zijde werden verscheidene boekwerken ontvangen. Belangrijk waren de schenkingen van de Rockefeller Foundation en de Nederlandse Vereniging voor Zedelijke Volksgezondheid.

Men kon zich evenwel niet blijven beperken tot het cata-

logiseren, opbergen, uitlenen en weer opbergen van de boeken. De behoefte werd hoe langer hoe meer gevoeld aan iemand, die de literatuur over een bepaald onderwerp kon bij elkaar zoeken en rangschikken, die de weg kon wijzen aan degene, die zich op de hoogte van de literatuur wilde stellen en die zelf ook in staat was een literatuuroverzicht samen te stellen. Teneinde hierin te voorzien, besloot het bestuur naast de bibliothecaris een documentalist aan te stellen.

Museum. In tegenstelling tot de bibliotheek kon het museum zich tijdens de bezetting wel uitbreiden. Het maken van grafieken, tekeningen enz. was voor enkele ondergedoken studenten een welkome bijverdiensite. Van verschillende zijden werden schenkingen ontvangen.

Het museum was niet alleen een receptaculum van voorwerpen, grafieken, platen, nodig voor het onderwijs, maar het was ook bij uitstek geschikt bezoekers een indruk te geven van de terreinen, waarop het Instituut zich beweegt. De tijd, die zij in het museum doorbrachten, placht verre die, doorgebracht in de rest van het gebouw, te overtreffen.

Werkplaats. Een andere dienst, waaraan steeds hogere eisen gesteld werden, betrof de werkplaats.

Aanvankelijk werd de werkplaats voornamelijk gebruikt voor de bacteriologische afdeling en het maken of repareren van enkele eenvoudige instrumenten. De bestelde draaibank met toebehoren kon tijdens de bezetting niet afgeleverd worden. Toen daarna de afdeling voor hygiëne en die voor geestelijke gezondheid op dreef konden komen, werden steeds hogere eisen aan de amanuensis-instrumentmaker gesteld. Verschillende instrumentmakersbenodigdheden werden aangeschaft en het personeel, nodig om de vele en velerlei opdrachten te kunnen volvoeren, werd spoedig groter. De heer De Vries, die aanvankelijk de enige instrumentmaker was, kreeg binnen enkele jaren twee gediplomeerde en een leerling-instrumentmaker aan zich toegevoegd en onder

zijn voortreffelijke leiding werden zeer gecompliceerde toestellen gemaakt, die ook de Leidse school voor instrumentmakers eer aan doen.

Tot het domein van de werkplaatsen werden ook de dierenstallen gerekend met een na de bevrijding steeds toenemend aantal proefdieren. Vooral de virologische onderzoekingen vereisen, naast duizenden kippeneieren per jaar, de voortdurende beschikking over allerlei proefdieren.

Steeds zijn aanwezig muizen, apen, fretten, kippen, hamsters, konijnen, caviae en soms nog andere dieren.

De verzorging van de dieren, de contrôle van de geïnfecteerde en het bijhouden van een soort burgerlijke stand voor de geneticus, eisten de voortdurende toewijding van een deskundig personeel.

De huishoudelijke dienst. En dan mag niet vergeten worden de huishoudelijke dienst, die eveneens stond onder toezicht van de heer De Vries als inwonend conciërge. De vermeerdering van de werkzaamheden maakte, dat ook aan deze dienst steeds hoger eisen gesteld werden.

Als centrum, waar allen elkaar twee maal per dag ontmoeten, dient de cantine, waar om 10.30 een kop koffie en om 15.30 een kop thee geschonken wordt, gelegenheid bestaat tussen 12 en 1 een boterham te eten en waar een groene, koperen, of zilveren bruigom, een gelukkige vader of een belangrijke jubilaris of jubilaresse op een versnapering tracteert.

In het volgend hoofdstuk zal hier nader op worden ingegaan, maar thans kan wel worden gememoreerd, dat als centrale figuur in de cantine van het begin af aan mejuffrouw J. F. Breedevelt fungeert, de bij allen in binnen- en buitenland, die in het Instituut gewerkt hebben, om haar toegewijde zorg en voortreffelijke koffie bekend staande „Anna”.

G. HET GEBOUW

Overzien wij de ontwikkeling van het Instituut in de eerste periode na 14 December 1939, dan blijkt, dat het tijdens de

bezettingstijd zo weinig mogelijk voor het voetlicht is getreden, maar dat in stilte gewerkt werd en dat voorbereidingen getroffen werden om na de bevrijding de doelstellingen zo krachtig en snel mogelijk door te voeren.

Dit is dan ook geschied, dank zij het Prophylaxefonds, dat de consequenties aanvaard heeft, zodat het mogelijk was meer personeel aan te stellen. Maar dat meerdere personeel en die vermeerderde werkzaamheden brachten op hun beurt ook weer consequenties met zich mede: het gebouw.

Hoewel bij de bouw van het Instituut rekening gehouden was met de mogelijkheid van toename der werkzaamheden, bleek de beschikbare ruimte toch al spoedig onvoldoende te zijn. De vermeerdering van het aantal afdelingen, de oprichting van een hygiënistenschol, de toename van het aantal vergaderingen van allerlei organisaties, verband houdende met preventieve geneeskunde enz., maakten, dat de directeur reeds in 1943 opdracht van het dagelijks bestuur kreeg een project te maken om in het ruimtegebrek te voorzien.

In samenwerking met de architect ir H. F. Mertens werden verschillende plannen gemaakt, die door de oorlogstoestand evenwel meer theoretische dan practische betekenis hadden. Ook na de bevrijding was uiteraard voorlopig niet op nieuwbouw te rekenen. Teneinde in het gebrek aan ruimte te voorzien, werd daarom gepoogd in Leiden of omgeving een huis te kopen of te huren, maar het nijpende gebrek aan woonruimte voor de bevolking maakte, dat hiervoor van overheidswege geen toestemming werd verleend. Onderzocht werd de mogelijkheid om achter het gebouw een barak te plaatsen, maar de daaraan verbonden kosten waren te hoog. De enige oplossing zou dus zijn nieuwbouw en het enige wat gedaan kon worden was het maken van een project, dat, zodra de omstandigheden het zouden toelaten, uitgevoerd zou kunnen worden en verder te woekeren met de beschikbare ruimte.

Dit laatste bestond daarin, dat de directeur iedere vier-

kante meter, die de afdelingshoofden elkaar in alle vriendschap betwistten, met klem van redenen moest verdelen, wel wetende, dat hoogstens een van de sollicitanten bevredigd zou worden. Langzamerhand werden verschillende lokaliteiten aan hun oorspronkelijke bestemming onttrokken. Een vertrekje in de dierenstal (gezonde dieren) werd bevorderd tot werkkamer voor de bioloog-wiskundige, de bestuurskamer werd afgestaan aan het hoofd van de psychologische afdeling met een medewerker, die beiden op dagen van bestuursvergaderingen dan vrijaf kregen. In het museum kwamen steeds meer bureaux, stoelen, tikmachines en medewerkers van diverse pluimage, zodat tenslotte van het museum bitter weinig te zien overbleef. Het enthousiasme, waarmede de eerste immigranten het museum binnentraden, verminderde zienderogen, toen hun aantal tot overbevolking dreigde te leiden.

Aan de werkplaats, die aanvankelijk ruimschoots gelegenheid bood om in de behoeften te voorzien, werden steeds hogere eisen gesteld. Er moesten allengs meer en nauwkeurig werkende toestellen in geplaatst worden. Menig bezoeker zal zich met ver- en bewondering hebben afgevraagd hoe de instrumentmakers zich tussen de toestellen een weg konden banen.

Het ruimtegebrek deed zich uiteraard ook gevoelen in de kamer van de administratie, in die van de economische diensten in de bibliotheek-leeszaal. Ook wat deze betreft leverde het museum gelegenheid dependances te scheppen.

De huisvesting leverde met de dag meer moeilijkheden op en er werd dus met kracht gewerkt aan een uitbreidingsplan, dat reeds door de architect en de directeur in algemene trekken was ontworpen. Een bouwcommissie, die ook thans weer voorgezeten werd door dr L. G. Kortenhorst en waarin als technische deskundigen zitting hadden prof. W. F. J. M. Krul en de heer E. Steenberg benevens de heer H. J. Kuiper, de architect en de directeur, bestudeerde verschillende mogelijkheden. In de eerste plaats moest nagegaan

worden aan welke eisen het gebouw in de toekomst zou moeten voldoen. Dan kwam de vraag aan de orde op welke wijze aan de eisen voldaan zou moeten worden. Hoogbouw of een uitbreiding in de geest van het bestaande instituut. Verscheidene schetsen werden gemaakt en tenslotte werd een scherpomlijnd project in 1948 door de bouwcommissie vastgesteld en bij het dagelijks bestuur ingediend.

Het terrein naast het Instituut aan de Wassenaarseweg werd gekocht, maar er ligt, en vooral in die tijd, een lange weg tussen het vaststellen van een ontwerp en de aanbesteding.

Deze weg is in de volgende levensphase van het Instituut afgelegd.

H. DE DIRECTIE

Uit het bovenstaande blijkt, dat de taak van de directeur steeds meer op organisatorisch terrein kwam te liggen.

Het gevolg hiervan was, dat toen prof. Bijl in 1949 eervol ontslag vroeg, in de eerste plaats de vraag onder de ogen gezien moest worden, of zijn opvolger medicus moest zijn; er zijn toch voorbeelden, dat een niet-medicus tot directeur van b.v. een groot ziekenhuis is benoemd.

Algemeen was men evenwel van oordeel, dat bij het Instituut zoveel specifiek medische vraagstukken aan de orde komen, dat de leiding bij een arts behoort te liggen.

Maar moet die arts algemeen of gespecialiseerd clinicus, hygiënist of laboratoriumman zijn?

Voor al van Amerikaanse zijde wordt de stelling verdedigd, dat sociale geneeskunde geen specialisme is, maar een „philosophy”, waarmede ieder arts vertrouwd moet zijn. Van deze als juist erkende opvatting uitgaande, kan de leiding van het Instituut dus zowel aan een clinicus als aan een hygiënist worden opgedragen, indien deze sociaal geneeskundig is georiënteerd en vooral geïnteresseerd.

Nu deed zich, toen prof. Bijl zijn ontslag gevraagd had, de gelukkige omstandigheid voor, dat prof. dr R. Remmelts,

hoogleraar in de verloskunde aan de universiteit te Batavia, in ons land verblijf hield. Prof. Remmelts had zich, zowel voor als tijdens zijn professoraat, zeer in het bijzonder voor de preventieve zijde der geneeskunde geïnteresseerd en in Batavia belangrijk werk verricht in verband met prenatale zorg, zuigelingen- en moederschapszorg. In tegenstelling tot prof. Bijl, die de sociale resp. preventieve geneeskunde als hygiënist-bacterioloog had benaderd, deed prof. Remmelts dit als clinicus. Dit nu was als een voordeel te beschouwen. Clinici toch hebben over het algemeen weinig belangstelling voor sociale geneeskunde en gehoopt werd daarom, dat een clinicus-sociaal-geneeskundige, meer dan iemand anders in staat zou zijn deze belangstelling te wekken.

Er werd dus nader contact met prof. Remmelts gezocht en toen bleek, dat hij bereid was, het directoraat van het Instituut op zich te nemen, werd hij met ingang van 1 Juli 1949 tot directeur benoemd.

Er wachtte de nieuwe directeur een zware taak. Naast het gewone routinewerk, waarmee men geleidelijk vertrouwd raakt, wachtte hem in de eerste plaats de effectuering van plannen, die tijdens het directoraat van zijn voorganger gemaakt waren en die nu volgens eigen inzichten weer aan de orde kwamen, zoals de hygiënistenschool, de pensioenregeling en de nieuwbouw. Maar bovenal zou spoedig een aantal vraagstukken aan de orde komen, die gevolg waren van de snelle uitbreiding van de werkzaamheden: de vorming van nieuwe afdelingen, de splitsing van afdelingen, de tijdelijke huisvesting enz.

Zijn voorganger werd benoemd tot lid van het bestuur en kon hem dus te allen tijde inlichten over de motieven, die tot bepaalde beslissingen geleid hadden.

J. BELANGSTELLING VAN HET KONINKLIJK HUIS

Men kan dus zeggen, dat het Instituut gedurende deze periode tot bloei is gekomen en zich in algemene zin heeft ontwikkeld tot wat de stichters zich hadden voorgesteld. Het was een

Nederlands centrum van preventieve geneeskunde geworden.

Het was dan ook een hoogtijdag voor allen, die aan de opbouw hadden meegewerkt, toen H. K. H. Prinses Juliana het Instituut de 17e Januari 1948 met een langdurig en van grote belangstelling getuigend bezoek vereerde.

H. K. H. werd om 9 uur door de directeur ontvangen, die Haar een overzicht van doelstelling, organisatie en werkwijze van het Instituut mocht geven. Daarna bezocht H. K. H. de verschillende afdelingen, waar Zij zich door de hoofden liet voorlichten.

H. K. H. was de eerste, die Haar handtekening zette in het Guldenboek van het Instituut, dat het personeel op 21 Juni 1941 bij de opening van het nieuwe gebouw het bestuur had aangeboden.

Na in de bestuurskamer met de bestuursleden prof. dr J. van der Hoeve, prof. mr A. M. Donner, dr L. G. Kortenhorst, prof. dr B. C. Slotemaker, prof. dr E. Gorter en de directeur nog een en ander besproken te hebben, verliet H. K. H. om 12.45 het Instituut weer.

De belangstelling in het werk van het Instituut, die H. K. H. op zo ondubbelzinnige wijze toonde, is voor alle medewerkers een prikkel te meer geweest hun beste krachten aan hun arbeid te wijden.

Toen H. M. Koningin Wilhelmina afstand van de Regering gedaan had, ontving het Instituut een schrijven van Haar particuliere secretaresse, met de mededeling, dat H. K. H. Prinses Wilhelmina het minder juist achtte de functie van Beschermvrouwe, welke zij als Koningin had aanvaard, voor de toekomst te blijven vervullen.

Het was voor het Instituut een grote eer, dat H. M. Koningin Juliana het bestuur bij schrijven van 4 Januari 1950 door Haar particuliere secretaris deed berichten, dat Zij bereid was de functie van Beschermvrouwe te vervullen.

V. DE MIDDAGHOOGTE. DE PERIODE NA

4 MEI 1951

De periode na 4 Mei 1951 werd ingeluid, toen in 1950 het Praeventiefonds de plaats ging innemen van het Prophylaxefonds.

Hoewel aangenomen mocht worden, dat het Praeventiefonds in het algemeen dezelfde lijn zou volgen als zijn voorganger, moest toch rekening gehouden worden met de mogelijkheid, dat het aanbrengen van enkele wijzigingen in de organisatie van het Instituut overwogen zou worden.

De leden van het bestuur hebben daarom hun mandaat ter beschikking van het Fonds gesteld, dat 4 Mei 1951 wijzigingen in de statuten heeft aangebracht.

Hiermede was een nieuwe levensperiode voor het Instituut aangebroken.

De 26 Juli 1951 heeft de voorzitter van het Praeventiefonds, dr C. Banning, in de laatste vergadering van het aftredende bestuur met waarderende woorden uiting gegeven aan zijn gevoelens ten opzichte van de leiding, die het gedurende een lange reeks van jaren aan het Instituut heeft gegeven en enige ogenblikken later heeft hij het nieuwe bestuur geïnstalleerd.

De oud-directeur, prof. J. P. Bijl, en de directeur, prof. dr R. Remmelts, vonden in deze wisseling een welkome aanleiding in „Mens en Onderneming” een overzicht te geven van hetgeen het afgetreden bestuur voor de ontwikkeling van het Instituut gedaan heeft.

A. ORGANISATIE EN BESTUUR

De doelstelling is in het algemeen hetzelfde gebleven, al is „hygiëne en arbeidsphysiologie” vervangen door „arbeids-geneeskunde”.

Het bestuur zal voortaan bestaan uit 9 leden, waarvan ten minste 4 lid van het Praeventiefonds moeten zijn. De leden worden door het Fonds benoemd. De directeur vervult in de vergaderingen, tenzij het bestuur in bijzondere gevallen anders beslist, de functie van secretaris.

Het bestuur van het Praeventiefonds benoemt een curatorium, bestaande uit de 9 leden van het bestuur en o.a. zo mogelijk vertegenwoordigers der universiteiten, die een medische faculteit met meer dan 3 leden bezitten, van de Technische Hogeschool te Delft en van de diensten van Volksgezondheid en Arbeidsinspectie.

Het curatorium benoemt op aanbeveling van het bestuur een raad van advies.

Het bestuur stelt jaarlijks een ontwerp begroting in handen van het curatorium, dat dit na vaststelling, vergezeld van de nodige toelichting, voor 1 October bij het Praeventiefonds indient. Dit fonds stelt de begroting vast. Het bestuur voert het dagelijks beleid aan de hand van deze begroting.

Vergelijkt men de nieuwe met de oude statuten, dan blijkt, dat in plaats van het vroegere bestuur een curatorium is gekomen en in plaats van het dagelijks bestuur een bestuur.

Belangrijker is evenwel, dat, terwijl vroeger het gehele bestuur verantwoordelijk was voor bestuursdaden, het curatorium dienaangaande een omschreven taak heeft gekregen.

Verder is van betekenis, dat het vroegere dagelijks bestuur bestond uit de door het algemeen bestuur aangewezen voorzitter, secretaris, penningmeester en hun plaatsvervangers, terwijl volgens de nieuwe statuten de voorzitter door het Fonds wordt benoemd.

De voorzitter van het bestuur is tevens voorzitter van het curatorium en van de raad van advies.

Tot lid en voorzitter werd benoemd dr G. C. E. Burger, geneesheer directeur van de medische afdeling N.V. Philips' fabrieken, en tot lid de heren prof. J. P. Bijl, oud-

directeur van het Instituut (die in 1953 vervangen werd door prof. dr H. W. Julius, hoogleraar in de hygiëne te Utrecht), ir Z. Th. Fetter, directeur-generaal van de Arbeid, prof. dr J. H. de Haas, oud-hoogleraar in de kindergeneeskunde te Batavia, inspecteur van de Volksgezondheid voor moederschapszorg en kinderhygiëne (die in 1953 vervangen werd door de heer P. L. Stal, geneeskundig inspecteur van de Volksgezondheid in algemene dienst), de heer J. Landman, penningmeester N. V. V., dr W. J. Lojenga, directeur van de gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst te Alkmaar, mr C. E. J. Maitland, secretaris van het Centraal Sociaal Werkgevers Verbond, mr G. Snoeck Henkemans, voorzitter van de Vereniging van Raden van Arbeid, en generaal-majoor dr J. Th. Wilkens, inspecteur van de geneeskundige dienst der Koninklijke Landmacht.

Verder werd een curatorium benoemd, bestaande uit 28 leden.

De raad van advies werd opgebouwd uit 3 algemene leden, benevens commissies voor de verschillende afdelingen en voor de cursus gezondheidszorg en preventieve geneeskunde.

B. BELEID EN ALGEMENE ZAKEN

Het nieuwe bestuur werd reeds dadelijk voor verschillende problemen gesteld. In de eerste plaats deed zich de vraag voor in hoeverre het accord kon gaan met het algemene beleid van het afgetreden bestuur. Zou het bestuur aan het Instituut opdrachten kunnen geven, bepaalde onderzoekingen te verrichten? Wat moet onder preventieve geneeskunde verstaan worden? Ligt zuiver wetenschappelijk onderzoek op de weg van het Instituut of moet het zich tot de toegepaste wetenschap bepalen? Moet de samenwerking met andere instanties door het bestuur gereguleerd worden of is aan een „gentlemen agreement” de voorkeur te geven? Moeten de door het Instituut te geven cursussen op univer-

sitair niveau liggen? Hoe ver moet de zelfstandigheid van directeur en afdelingshoofden gaan?

Deze en verscheidene andere beleidsvragen deden zich uiteraard al spoedig voor. De beslissingen waren veelal moeilijk. Aan de ene kant was men huiverig om opvattingen, die sinds jaren gegolden hadden, ineens overboord te werpen, aan de andere kant moest bedacht worden, dat de snelle uitbreiding van het werk en vermeerdering van het personeel noodzaken konden bepaalde consequenties te trekken. Bovendien speelt bij beleidsvragen de subjectieve factor nu eenmaal een belangrijke rol. In de eerste vergaderingen van het nieuwe bestuur werden de beleidsvragen dan ook meer aan de orde gesteld en besproken dan dat ingrijpende beslissingen genomen werden. Geen revolutionaire veranderingen maar zo nodig een geleidelijke wijziging in de koers, al naar gelang de omstandigheden zich ontwikkelden en de leden van het bestuur zich met de gang van zaken in het Instituut vertrouwd hadden gemaakt.

In bepaalde concrete gevallen moest evenwel een beslissing genomen worden en deze gevallen kwamen reeds spoedig aan de orde.

De pensioenregeling. Zoals gezegd, was aan het einde van de vorige periode het nieuwe ontwerp pensioenreglement nog niet vastgesteld, zodat het nieuwe bestuur dit al spoedig onder handen moest nemen en de oude moeilijkheden, die zich nu eenmaal bij elke pensioenregeling voordoen, weer onder de ogen moest zien. Het personeel van het Instituut heeft door de vele jonge vrouwen, die er werken en gewoonlijk lang voordat ze de pensioengerechtigde leeftijd bereiken hebben weer vertrekken, een zeer bijzondere samenstelling. Is de polis van iemand, die na enkele jaren het Instituut, onder welke omstandigheden dan ook, weer verlaat, het eigendom van die persoon of van het Instituut en onder welke voorwaarden? Mag b.v. de polis te gelde worden gemaakt of moet ze een prikkel zijn om zelf de premie verder te betalen?

Dit houdt o.a. weer verband met de vraag of het personeel al of niet in het betalen van de premiën bijdraagt.

Na overleg met verschillende deskundigen op verzekeringsgebied heeft het bestuur een nieuw ontwerp gemaakt, dat aan het personeel is voorgelegd en daarna aan het Praeventiefonds is toegezonden, dat zijn goedkeuring er aan gehecht heeft.

Het personeel is thans zeker van zijn recht op ouderdoms-, invaliditeits-, weduwe- en wezenpensioen. Het bestuur heeft evenwel na rijp beraad gebroken met de opvatting van het vroegere bestuur t.a.v. een premievrij pensioen.

Ook de arbeidsvoorwaarden werden opnieuw geregeld.

De nieuwbouw. Een ander belangrijk vraagstuk, dat het nieuwe bestuur wachtte, betrof de uitbreiding van het gebouw aan de Wassenaarseweg.

De overbevolking van het gebouw maakte vermeerdering van ruimte volstrekt noodzakelijk. Aangezien een nieuwbouw nog enkele jaren zou vergen, werd eerst naar een tijdelijke oplossing gezocht. Gelukkig waren de omstandigheden met betrekking tot de woningnood in Leiden iets beter dan enige jaren geleden, zodat de directeur kans zag twee herenhuizen, een in de Groenhovenstraat en later een op de Rijnsburgerweg, ter beschikking te krijgen om als filiaal van het Instituut in te richten. Het bestuur kon zich met het plan verenigen en het Praeventiefonds gaf machtiging de panden te kopen. In eerstgenoemd huis werd de afdeling voor geestelijke gezondheid inclusief sociologie en die voor anthropogenetica ondergebracht, in het andere de statistiek en de gezondheidszorg. Bovendien waren de hollerinmachines met 7 man personeel bij de geneeskundige hoofdinspectie ondergebracht.

Hierdoor was in de heersende noodtoestand voorzien, maar de oplossing moest op haar beurt ook weer als een noodoplossing gezien worden. De zo zeer nagestreefde samenwerking der afdelingen werd bemoeilijkt, het contact met

het centrale orgaan werd voornamelijk per telefoon onderhouden, de exploitatie was kostbaar, het gevoel van saamhorigheid van het personeel leed er onder.

Het bleef dus noodzakelijk de nieuwbouw met kracht te bevorderen.

Zoals gezegd, had de bouwcommissie een ontwerp goedgekeurd. De omstandigheden leenden zich er toen evenwel niet toe het plan te effectueren.

Sedertdien waren een paar jaren voorbijgegaan. Het personeel was sterk vermeerderd, de ontwikkeling van sommige afdelingen was snel gegaan en beloofde in de naaste toekomst nog sneller te zullen gaan, er waren nieuwe afdelingen bij gekomen en het woord efficiency vierde hoogtij. Aan de tot dusverre als belangrijke taak beschouwde subsidiëring van onderzoek buiten het Instituut werd door het Praeventiefonds minder waarde gehecht dan aan het onderzoek in eigen laboratoria.

Het Praeventiefonds stelde in 1951 een nieuwe bouwcommissie in, bestaande uit de heren Bijl (in 1953 vervangen door de heer Snoeck Henkemans), Krul, Landman, Steenbergen, de directeur en de architect met als secretaris de heer M. van der Velde. De commissie, die in 1952 uitgebreid werd met de voorzitter van het bestuur, stelde het oude project weer op stapel.

In Januari 1952 werd door deze bouwcommissie een gewijzigd plan uitgewerkt, waarbij nauwkeurig was nagegaan, welke eisen de verschillende afdelingen in de naaste toekomst zouden stellen en waarbij met enige reserveruimte rekening was gehouden.

Verschillende omstandigheden maakten, dat ook dit plan niet uitgevoerd werd.

In Januari 1953 heeft de directeur daarop in een uitvoerige nota aan het bestuur het huisvestingsvraagstuk uiteengezet. De directeur wijst er op, dat de bestaande toestand grote bezwaren met zich brengt en dat een afdoende oplossing door nieuwbouw hoog nodig is. Hij wijst er op, dat

het Instituut thans geen behoefte heeft aan grote nieuwe afdelingen, al zullen enkele wijzigingen in de indeling der afdelingen aangebracht moeten worden. In het bijzonder wijst de directeur er op, dat het Instituut door verschillende instanties in binnen- en buitenland als aangewezen beschouwd wordt om voorlichting te geven op het gebied der volksgezondheid, te meer daar de afdeling „geestelijke gezondheid” de grondslagen der voorlichting in studie heeft genomen. Hiervoor zal dus ruimte beschikbaar moeten komen.

Nadat het ontwerp Januari 1952 van de baan was, werden nog 2 andere oplossingen voorgesteld, totdat tenslotte de bouwcommissie met een plan kwam, dat zowel door het bestuur als door het Praeventiefonds werd goedgekeurd.

De aanbesteding had plaats op 3 November 1953. Het werk werd gegund aan Wernink's Beton Mij. N.V. te Leiden. De aanneemsom bedroeg rond *f* 1.300.000.—.

2. SAMENWERKING MET ANDERE INSTANTIES

Toen prof. Bijl Juli 1949 als directeur was afgetreden, heeft hij geleidelijk ontslag genomen uit de vele besturen en commissies, waarin hij zitting had. In de ontstane vacature werd dan als regel voorzien door een benoeming van prof. Remmelts, waardoor het contact met het Instituut bleef bestaan.

Er waren in ons land evenwel nog verscheidene organisaties, die prijs stelden op contact met het Instituut en zo kwam de directeur geleidelijk in steeds meer besturen en commissies.

Hij kreeg zitting in de Centrale Commissie voor de kankerbestrijding, de adviescommissie van het Koningin Wilhelmina Fonds, het dagelijks bestuur van de gezondheidsorganisatie van T. N. O., het dagelijks bestuur van de Centrale Raad voor Sociale Tandheelkunde, waarvan hij voorzitter werd, het bestuur van het Demologisch Instituut, het dagelijks bestuur van het Congres voor Openbare Gezondheidsregeling, het bestuur van de Sociale Raad te Leiden.

Hij is lid van de Gezondheidsraad en bestuurslid van de afdeling gezondheidstechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Zeer verheugend is het, dat de reeds lang geleden geprojecteerde en ook begonnen samenwerking met de gezondheidsorganisatie T. N. O. steeds intensiever en vruchtdragender werd. Men kan zeggen, dat een regelmatig en stelselmatig samenwerken met de verschillende afdelingen bestaat.

Prof. De Waart heeft als hoofd der afdeling voor arbeidsgeneeskunde de samenwerking met de Arbeidsinspectie en in het algemeen met het bedrijfsleven krachtig bevorderd. Deze samenwerking kreeg een vaste vorm toen het bestuur een werkgroep arbeidsgeneeskunde oprichtte.

De afdeling werkt met andere instanties samen aan een documentatiedienst.

De afdeling voor geestelijke gezondheid was eveneens in talrijke commissies en besturen vertegenwoordigd. Prof. Koekebakker werd in deze periode b.v. lid van de Reorganisatiecommissie voor de Geestelijke Volksgezondheid, het bestuur van de Nationale Federatie voor de Geestelijke Volksgezondheid, het bestuur van het Nederlands Instituut voor Praktizerende Psychologen, de raad van advies van het Instituut voor Personeelsleiding enz.

De afdeling statistiek had door de bewerking van de ziekteverzuim-statistiek uiteraard een voortdurend contact met het bedrijfsleven. Samenwerking had verder plaats met verschillende andere instanties, met name het Academisch Ziekenhuis te Leiden. Het hoofd der afdeling, prof. dr S. T. Bok, was voorzitter van de medische subcommissie der door de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid ingestelde commissie inzake ziekteverzuim en arbeidsproductiviteit. Drs Nass had zitting in de normalisatiecommissie voor statistische nomenclatuur.

Arts M. J. W. de Groot was lid van de op instigatie van de W. H. O. door de Gezondheidsraad ingestelde nationale commissie voor gezondheidsstatistiek.

De steeds toenemende rol, die de W. H. O. ook in niet „underdeveloped countries” speelt, bleek duidelijk bij de voorlichtingsconferentie, die van 29 September—10 October 1952 bij gebrek aan ruimte in het Instituut in Noordwijk werd gehouden en waarbij wederom, dank zij dr C. van den Berg, de W. H. O. steun verleende.

In kringen van Nederlandse wijkverpleegsters, districtsverpleegsters, directrices van kraamcentra, werd n.l. sterk de behoefte gevoeld aan voorlichting in de methoden van overbrenging van kennis van hygiëne aan de bevolking.

Bij de conferentie waren aanwezig 4 experts van de W. H. O. op het gebied van „health education” en enkele genodigden, die zich bereid verklaard hadden een korte inleiding tot de discussies te houden. Deelgenomen werd door artsen, verpleegsters, psychologen, sociale werksters. De conferentie, die door de staatssecretaris van Volksgezondheid in het Instituut geopend werd en voorgezeten werd door de directeur van het Instituut, was mogelijk door samenwerking van de W. H. O., het Instituut, de geneeskundige hoofdinspectie van de Volksgezondheid, het Groene Kruis, het Wit Gele Kruis, het Oranje Groene Kruis en de Federatieve Commissie voor de Kinderhygiëne in Zuid-Holland.

Het betrof hier dus een nationaal congres, in tegenstelling tot het op blz. 46 genoemde internationale congres. Beide waren bedoeld als een proef om te bestuderen, hoe de health education moet worden aangepakt. Een teken, dat de proeven geslaagd zijn, kan men daarin zien, dat in de kringen van de W. H. O. tegenwoordig dergelijke cursussen kortweg aangeduid worden met het woord Noordwijk I of Noordwijk II.

Uit deze enkele voorbeelden moge blijken, dat een stelselmatige en veelzijdige samenwerking tussen Instituut en allerlei Nederlandse instanties bestaat.

Tientallen vergaderingen van organisaties, werkzaam op preventief-geneeskundig gebied, hebben jaarlijks in het Instituut plaats.

Van de bibliotheek wordt op grote schaal gebruik gemaakt.

Het museum, vroeger een van de zalen waar de bezoekers „niet weg te slaan” waren, is door ruimtegebrek helaas voor andere doeleinden in beslag genomen.

Ook internationaal ontstond steeds meer samenwerking. Het contact met de Rockefeller Foundation leidde tot de beschikbaarstelling van kostbare toestellen, in gezamenlijk gebruik van de afdeling voor statistiek en de geneeskundige hoofdinspectie voor de Volksgezondheid.

Dank zij de bemiddeling of het initiatief van de directeur-generaal voor Internationale Gezondheidszaken, dr C. van den Berg, die als oud-voorzitter van het bestuur het Instituut nog steeds een goed hart toedraagt, kwamen verschillende contacten met de W. H. O. tot stand.

Uit een oogpunt van internationale samenwerking is van betekenis, dat het Instituut als gastheer is opgetreden van het eerste „European Seminar on Occupational Health”, dat onder auspiciën stond van de Nederlandse Regering, het Europees bureau van de Wereldgezondheidsorganisatie (W. H. O.) met medewerking van het Internationale Arbeidsbureau (I. L. O.) en werd geleid door prof. dr G. C. E. Burger. Van 30 November tot 9 December 1952 vergaderden de ruim 60 vertegenwoordigers van 10 verschillende landen (Denemarken, Duitsland, Finland, Ierland, Nederland, Noorwegen, Turkije, het Verenigd Koninkrijk, IJsland en Zweden) dagelijks in het Instituut.

Dit seminar had verscheidene resultaten. In de eerste plaats kreeg men een goed inzicht in hetgeen in elk der verschillende landen op dit gebied wordt gedaan. Naast veel overeenstemming kwamen ook verschillen aan het licht. Een deel dezer verschillen hangt samen met het uiteenlopen van tal van plaatselijke omstandigheden, maar een deel zal ook reden tot ernstige bezinning geven bij landen, die wellicht iets van andere kunnen overnemen.

Verder leerde men, vooral door de besprekingen, inzien, dat samenwerking door verschillende groepen als artsen, verpleegsters, personeelleiders, directies, van grote betekenis is en moet worden bevorderd. Tenslotte bleek duidelijk het grote belang van de invoering van een goede bedrijfshygiëne, niet alleen voor de arbeiders, maar ook voor de volksgezondheid in het algemeen.

De samenwerking met het buitenland kwam ook tot uiting in het bijwonen van internationale congressen, het houden van voordrachten en het maken van studiereizen.

Zo woonde de directeur in 1951 het internationale congres voor preventieve geneeskunde te Triest bij. In Mei 1952 bezocht hij met het lid van het curatorium, prof. Krul, te Londen de School of Hygiene and Tropical Medicine en het Imperial College of Science and Technology, in het bijzonder om zich op de hoogte te stellen van de ontwikkeling van het postgraduate onderwijs voor hygiënisten. In Augustus volgde hij de „Summer School of Health Education” te Clacton on Sea. In Juli 1953 woonde hij in Göteborg de door de W. H. O. georganiseerde „European Study Conference on Postgraduate Training in Hygiene, Preventive Medicine and Social Medicine”, waaraan deelgenomen werd door 3 vertegenwoordigers van de W. H. O. en 22 afgevaardigden van 19 Europese landen, bij.

Ook de afdelingshoofden hebben de band tussen Instituut en het buitenland door het bijwonen van en spreken op congressen bevorderd. Zo heeft prof. Verlinde in 1952 als gast-hoogleraar colleges gegeven in Gent en voordrachten gehouden in het „Institut neurologique” te Brussel en het Instituut voor Tropische Geneeskunde te Antwerpen. Hij woonde het congres voor geographische pathologie te Luik bij, bezocht het National Institute for Medical Research te Londen en bracht op uitnodiging van de dr Simon Baruch Foundation en de National Foundation for Infantile Paralysis een bezoek aan de U. S. A., in het bijzonder aan het Virus Research Laboratory van de universiteit van Pitts-

burgh. In 1951 heeft hij de 2e internationale poliomyelitis conferentie in Kopenhagen bijgewoond. In 1953 is hij naar de Journées médicales in Brussel geweest en heeft met dr Van Tongeren het internationale congres voor microbiologie in Rome bijgewoond.

Dr Hofman vertrok in Juni 1953 naar de Columbia Universiteit, waar hij een jaar als Fullbright Research Fellow werkzaam zal zijn. Dr Van Tongeren werkte in 1951 in Engelse laboratoria en bezocht in 1951 het internationale congres voor vergelijkende pathologie in Madrid.

Prof. De Waart woonde in 1951 het 10e internationale congres voor bedrijfsgeneeskunde te Lissabon bij en bracht met de leden van zijn staf, prof. Donath en dr Fischer, bezoeken aan het Max Planck Institut für Arbeitsphysiologie te Dortmund. In 1952 bezocht prof. De Waart de conferentie over het vermoeidheidsvraagstuk en in 1953 die over „measurement of human performance”, welke door de Engelse Ergonomics Research Society werden gehouden en voorts het Arbeitsmedizinischer Kongress in Dusseldorp.

In 1953 woonde hij op uitnodiging van het bedrijfsgeneeskundig instituut te Helsinki een nationaal congres over arbeidsgeneeskunde aldaar bij.

Dr Bonjer woonde in 1952 het internationale cardiologencongres in Londen bij en bezocht aldaar verschillende instituten. In hetzelfde jaar bezocht hij het Max Planck Instituut in Dortmund.

In 1953 hield hij in Oxford een voordracht over arbeidsphysiologische metingen voor de Ergonomics Society en werd met een fellowship van de W. H. O. uitgezonden naar Zweden en Finland ter bestudering van arbeidsphysiologische en toxicologische vraagstukken.

Dr P. J. Waardenburg, die in 1952 prof. Polman, die benoemd was tot voorzitter van de gezondheidsorganisatie T.N.O. en tot buitengewoon hoogleraar te Groningen, als leider van de afdeling voor anthropogenetica was opgevolgd, heeft het 9e internationale congres voor genetica in Bellagio

bijgewoond en het 5e internationale symposium over medische genetica in Rome. In 1952 hield hij een voordracht op het internationale anthropologencongres in Wenen.

Van de afdeling geestelijke gezondheid heeft prof. Koekebakker deel uitgemaakt van een „Productivity Team”, dat door bemiddeling van de C. O. P. en de M. S. A. een studiereis maakte naar de U. S. A.

Mejuffrouw Schröder en dr Herold bezochten de Arbeitsgemeinschaft für soziale Betriebsgestaltung in Heidelberg. Drs P. Fetter is in 1953 naar het congres van de 3e Overseas Conference of the Institute of personal Management in Cambridge geweest. Dr H. A. Hutte is in dat jaar naar het Congrès internationale de psychotechnique in Parijs geweest.

Drs Nass, die prof. Bok na diens benoeming tot directeur aan het Nederlands centraal instituut voor hersenonderzoek als hoofd der statistische afdeling is opgevolgd, heeft in 1953 de 2e internationale biometrische conferentie in Bellagio bijgewoond. De heer M. J. W. de Groot, per 1 Januari 1954 benoemd tot plaatsvervangend afdelingshoofd, woonde een internationaal congres voor gezondheidsstatistiek in Londen bij.

Prof. De Haas en arts Van Gelderen woonden een congres voor kinderwelzijn te Brussel bij.

De bibliothecaresse, mejuffrouw J. Salomé heeft in 1953 het eerste internationale congres voor medisch bibliotheekwezen in Londen bijgewoond.

Het bijwonen van dergelijke congressen, waarvan de kosten soms door het Instituut, soms geheel of gedeeltelijk door andere instanties gedragen werden, heeft grote voordelen. Zoals blijkt uit de rapporten, die uitgebracht werden en waarvan verscheidene gepubliceerd zijn, heeft juist in de tegenwoordige tijd, nu internationale samenwerking zo'n belangrijke rol gaat spelen, een gedachtenwisseling tussen deskundigen op het gebied der sociale geneeskunde uit ver-

schillende landen, voor alle partijen betekenis. Bovendien krijgt het Instituut door de voordrachten, die zijn vertegenwoordigers houden of hun deelname aan de gedachtenwisseling, steeds meer internationaal aanzien.

Het internationale contact leidde niet alleen tot een nuttige gedachtenwisseling, maar ook tot belangrijke internationale samenwerking. Bij het voorkomen van ziekten van het centrale zenuwstelsel, waarbij men elders op grote moeilijkheden bij het stellen der diagnose stuitte, werd hersenmateriaal van overleden patiënten ter onderzoek naar Leiden gezonden. Prof. Verlinde kon daardoor virussen identificeren in materiaal, hem toegezonden zowel uit Europese landen, als uit Indonesië en West Indië.

Duidelijk blijkt ook, dat het Instituut niet steeds de ontvangende, maar ook de gevende partij is, wanneer men ziet hoeveel prominente buitenlanders het Instituut bezoeken en zich over allerlei zaken laten inlichten, hoeveel buitenlanders er prijs op stellen stages in het Instituut te volgen en hoeveel persoonlijke bewijzen van waardering de leden van zijn staf te beurt vallen, b.v. door een uitnodiging een voordracht op een internationaal congres te houden of enige tijd elders te komen werken.

Op de afdeling voor bacteriologie hebben, behalve een bekend geleerde als prof. Jungeblut van de Columbia University, die er bijna een jaar gewerkt heeft, jonge medici uit België, Frankrijk, Yoegoslavië, Italië enz. er gedurende vele maanden, soms 2 jaar hun opleiding in virologie gekregen.

Een Fins statisticus, dr J. Kihlberg, heeft enige maanden op de statistische afdeling met een fellowship van de W. H. O. gewerkt.

Op de afdeling voor geestelijke gezondheid werkte prof. Festinger uit Minnesota 2 maanden met dr Hutte samen aan groeps-experimenten. Thans is een Amerikaanse industrial psychiater dr J. Butler voor 9 maanden daar werkzaam. Bovendien werd op de stage van enkele fellows van de U. N. O. door de afdeling supervisie uitgeoefend.

Prof. Verlinde werd gepolst voor eervolle betrekkingen zowel aan deze als aan gene zijde van de oceaan. Prof. Koekebakker wilde zijn werk als hoofd van de afdeling voor geestelijke gezondheid niet prijs geven voor een ordinariaat. Beiden wilden de mogelijkheden, die het Instituut hen biedt om wetenschappelijk te werken en behulpzaam te zijn bij de toepassing van hun wetenschap in de praktijk, niet laten varen.

Prof. Verlinde werd benoemd tot member of the New York Academy of Sciences en van de Hollandse Maatschappij der Wetenschappen.

De wetenschappelijke verdiensten van dr P. J. Waardenburg werden erkend door een zeer bijzondere onderscheiding: zijn benoeming tot eredoctor van de Leidse universiteit.

3. INTERNE AANGELEGENHEDEN

Interne organisatie. Uiteraard vroegen ook aangelegenheden, de interne organisatie betreffende, al spoedig de aandacht van directeur en bestuur.

De afdeling voor arbeidsgeneeskunde, eertijds geheten afdeling voor hygiëne en arbeidsfysiologie, was, toen de omstandigheden beter werden, snel tot opbloei gekomen, maar deze snelle toename der werkzaamheden eiste ook een doelbewuste uitstippeling van de aard der werkzaamheden voor de naaste toekomst.

Aangezien prof. De Waart in October 1953 wegens het bereiken van de leeftijdsgrens ontslag als hoofd der afdeling zou nemen, werd in 1952 dr F. H. Bonjer, die belangrijk werk op fysiologisch gebied had verricht, tot zijn medewerker benoemd met de bijgedachte, dat hij hem later als hoofd der afdeling zou opvolgen, hetgeen dan ook is geschied. De gelukkige omstandigheid deed zich hierbij voor, dat de voorzitter van het bestuur, prof. dr G. C. E. Burger, de stichter van de bedrijfsgeneeskundige dienst van Philips N.V., volkomen op de hoogte is van hetgeen de afdeling voor het bedrijfsleven zou kunnen presteren.

Behalve de bestaande afdeling vroeg ook een nieuwe afdeling de aandacht. Bij de installatie van het nieuwe bestuur op 26 Juli 1951 deed de voorzitter van het Praeventiefonds de welkome mededeling, dat het f 100.000.— per jaar beschikbaar stelde voor een op te richten afdeling voor kinderhygiëne. Deze mededeling was des te meer welkom omdat, zoals gezegd, reeds plannen gerijpt waren tot de oprichting van een afdeling voor gezondheidszorg. De nieuwe afdeling zou een begin daarvan zijn. Tot hoofd werd benoemd prof. dr J. H. de Haas, oud-hoogleraar in de kindergeneeskunde te Batavia, die tevens zijn functie van geneeskundig inspecteur van de Volksgezondheid in algemene dienst zou blijven vervullen, waardoor het zo belangrijke contact met de geneeskundige hoofdinspectie door een personele unie bevorderd werd.

De afdeling gezondheidszorg zal zich in de eerste plaats bezig houden met onderzoek op kinderhygiënisch gebied, om te trachten een brug te slaan tussen de praktische kinderhygiëne en het nog weinig bewerkte researchterrein in dit deel van de gezondheidszorg. Dit zal moeten leiden tot het vormen van moderne en gerichte kinderhygiënische activiteiten.

Wat de organisatie van de kinderhygiëne betreft wordt getracht in een dorp te komen tot coördinatie van al het werk, dat door verschillende functionarissen op dit gebied wordt verricht met de huisarts als hoofdpersoon.

Cursussen zijn in voorbereiding.

Naast de bibliografische documentatie worden de belangrijkste gegevens, die over sterfte, ziekte, voeding en ontwikkeling van kinderen bekend zijn, in curven vastgelegd. Met de sectie voeding zal ook op biochemisch terrein nauw worden samengewerkt.

Enkele bestaande afdelingen, met name die voor geestelijke gezondheid, begonnen geleidelijk secties te vormen, waar medewerkers, die voor een of meer projecten nauw met elkaar moeten samenwerken, verenigd zijn. Zo ontstonden

er b.v. secties voor sociaal psychologisch onderzoek, arbeidspsychologisch onderzoek, kinderbeschermingsvraagstukken, toegepast personeelsbeleid, schoolpsychologie en sociologie.

Beschouwt men de aard der werkzaamheden op de verschillende afdelingen, dan blijkt, dat hun arbeidsterrein elkaar in vele opzichten nadert, soms zelfs dreigt te overlappen. Een stelselmatig samenwerken is dus noodzakelijk en de organisatie daarvan wordt steeds meer een veel tact vereisende taak voor de directeur.

Daarbij komt, dat steeds hogere eisen aan nevendiensten gesteld worden, die niet voor alle afdelingen even belangrijk zijn. De instrumentmakerij is vooral van betekenis voor de afdeling arbeidsgeneeskunde, de dierenstallen zijn het voor de bacteriologische afdeling.

Een en ander gaf de directeur in 1953 aanleiding een interne reorganisatie voor te stellen, die door het bestuur werd aanvaard.

Men heeft thans de volgende indeling:

- I. Bacteriologie en experimentele pathologie
w.o. tevens dierenstallen. Hoofd prof. dr J. D. Verlinde
- II. Arbeidsgeneeskunde
w.o. arbeidsfysiologie, arbeidsgeneeskunde, toxicologie, werkplaats. Hoofd dr F. H. Bonjer
- III. Geestelijke Gezondheid
w.o. tevens sociologie. Hoofd prof. dr J. Koekebakker
- IV. Anthropogenetica. Adviseur dr P. J. Waardenburg
- V. Gezondheidszorg
w.o. tevens kinderhygiëne, voeding, biochemie, tekenkamer. Hoofd prof. dr J. H. de Haas
- VI. Statistiek. Hoofd drs Ch. A. G. Nass
- VII. Secretariaat
w.o. tevens bibliotheek, administratie „Mens en Onderneming”, typekamer en stencilkamer. Hoofd mejuffrouw W. A. J. van Royen

VIII. Financiën

w.o. tevens huishoudelijke dienst. Hoofd de heer
J. L. Veerman

De taak van het Instituut is van dien aard, dat vrijwel alle vraagstukken meer dan één afdeling raken. Een eendrachtige samenwerking onder supervisie van de directeur zal steeds nodig en een hergroepering in verloop van tijd niet onwaarschijnlijk zijn.

Personeel. Het personeel steeg in de periode na 4 Mei 1951 geleidelijk tot ongeveer 130 leden, waarvan ongeveer 35 academici. Daaronder zijn bacteriologen, physiologen, hygiënisten, psychologen, wiskundigen, verzorgers van de dieren, analysten, werksters, administratief personeel enz. enz.

Er is dus alle gelegenheid voor wat men, met een van de vele modewoorden, „spanningen” noemt, Hiervan blijkt evenwel niets.

Bestuur en Praeventiefonds trachten zoveel mogelijk aan de materiële verlangens tegemoet te komen en de directeur zorgt voor het moreel. Dit nu is geen zware taak, want het personeel zorgt zelf voor het moreel. De afdeling voor geestelijke gezondheid, die zo'n speciale studie maakt van oorzaak en therapie van conflicten in de ondernemingen, zou in het Instituut kunnen onderzoeken onder welke verhoudingen geen conflicten ontstaan.

Misschien zou dan blijken, dat de ouderwetse patriarchale verhoudingen nog zo kwaad niet zijn en dat het, bij een dreigende moeilijkheid als olie op de golven kan werken, wanneer men eens rustig met afdelingshoofd of directeur gaat praten. Reeds de wetenschap, dat dit mogelijk is, heeft een preventieve werking, althans bij een klein personeel.

De bijeenkomsten, die de directeur wekelijks met de hoofden der afdelingen pleegt te houden, bevorderen niet alleen de wetenschappelijke samenwerking, maar geven

tevens gelegenheid allerlei imponderabilia, die van groot belang zijn, te bespreken.

Daarenboven verenigt de directeur enige malen per jaar het gehele personeel, waarbij dan over het werk van een afdeling of een buitenlandse reis wordt verteld.

Iedere morgen om half elf gaat het signaal, dat de koffie gereed is. Allen, wier werk dat toelaat, komen gedurende een kwartier tezamen in de cantine, die dan het symbool is van de goede Hollandse levenswijsheid, dat vele makke schapen in één hok gaan, met welke vergelijking nòch ten opzichte van het personeel, nòch ten opzichte van het gebouw iets denigrerends bedoeld is. Iemand, die gedurende vele jaren de ochtendbijekomsten in de cantine heeft bijgewoond, zou zijn indrukken misschien beter weergeven met: hoe meer zielen, hoe meer vreugd.

Ondanks het grote en gevariëerde personeel is dan ook spontaan een gevoel van saamhorigheid ontstaan, een opkomen voor „ons” instituut, een medeleven in elkaars lief en leed. Deze saamhorigheid komt duidelijk naar voren bij feestelijke gelegenheden, waarbij iedereen naar persoonlijke eigenschappen kan meedoen.

Iemand, die de gave heeft om feestelijkheden in elkaar te zetten, treedt vanzelf als regisseur op, degene, die een geboren acteur is, draagt op onverbeterlijke wijze iets voor, een jonge dame, van wie men niet verwacht zou hebben, dat zij bang is voor muizen, valt op het toneel door de mand, ja, iemand, die als de vriendelijkheid zelf bekend staat, ziet kans ten tonele de rol van spook te spelen en allen zingen uit volle borst het refrein van een zelf gemaakt gedicht over het N. J. P. G., dat wordt voorgedragen.

C. ONDERWIJS EN VOORLICHTING

De werkzaamheden op dit gebied namen in de periode na 4 Mei 1951 belangrijk toe.

Talrijke voordrachten werden door de directeur en de

leden van de staf gehouden over algemene preventief-geneeskundige vraagstukken of over speciale onderwerpen.

De voorlichting en adviezen, die de leden van de staf persoonlijk gaven, soms na uitvoerige voorbereiding, werden steeds meer gevraagd.

Het reeds bestaande onderwijs aan universiteiten werd voortgezet. Dr P. J. Waardenburg, leider van de afdeling voor anthropogenetica, hield te Leiden in het kader van de studium generale een viertal voordrachten en kreeg een opdracht om in de faculteit der geneeskunde aldaar onderwijs te geven in de anthropogenetica. Prof. Dr W. F. Donarh werd er docent in de hygiëne van de voeding. Dr H. A. Hutte doceert social psychology aan het Institute of social studies.

Eveneens werden weer enkele cursussen, b.v. over prenatale zorg, gegeven. De heren Hutte en Nass gaven een cursus voor hoger ziekenhuispersoneel.

De *school voor gezondheidszorg en praeventieve geneeskunde* kwam tot steeds groter ontwikkeling.

De op 14 Februari 1951 begonnen cursus voor gezondheidszorg en preventieve geneeskunde, die 2 dagen per week werd gehouden, eindigde 26 Juni 1952. Het aantal deelnemers bedroeg 42, waarvan 13 de gehele cursus volgden. 69 docenten, waaronder 19 medewerkers van het Instituut gaven onderwijs.

Zowel docenten als cursisten waren van mening, dat een part-time cursus niet was aan te bevelen, zodat in 1952 een full-time cursus werd georganiseerd, die van 20 October 1952 tot 16 Maart 1953 werd gehouden. Aan excursies werden 7 werktijden besteed.

Dank zij besprekingen, belegd door de directeur-generaal voor internationale gezondheidszaken, was een samenwerking tot stand gekomen tussen het Instituut en de tropeninstituten in Amsterdam en Rotterdam—Leiden, zodat een aantal cursisten) tevens een tropische cursus heeft gevolgd. Deze samenwerking had het voor de cursisten be-

langrijke voordeel, dat ook het examen na afloop der cursussen door de drie instituten, onder voorzitterschap van de directeur-generaal voor Internationale Gezondheidszaken en in tegenwoordigheid van geëmitteerden van de ministeries van Sociale Zaken en Volksgezondheid en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd afgenomen. Op het examen werd rekening gehouden met buitenlandse eisen. Het diploma werd zodoende vooral waardevol voor hen, die een werkring in het buitenland ambiëren.

Het aantal deelnemers aan deze cursus bedroeg 36, het aantal docenten 55, waarvan 17 tot de staf van het Instituut behoorden.

Bij het examen werd een scriptie vereist over een der door de examencommissie opgegeven onderwerpen. Het examen bestond uit een practisch en een theoretisch gedeelte en werd door alle candidaten tot grote tevredenheid der examinatoren afgelegd.

De belangstelling voor het onderwijs, die bij de cursisten bestond en de goede geest, die er heerste, blijken wel hieruit, dat zij de wens naar voren brachten om, evenals die der eerste cursus, een paar maal per jaar weer samen te komen.

De derde cursus „gezondheidszorg en praeventieve geneeskunde”, wederom in samenwerking van de drie genoemde instituten, werd 5 October 1953 geopend. Het is een full-time cursus, waarvan de basis-opleiding duurt tot 23 Januari 1954, waarna de deelnemers een keuze kunnen doen uit gespecialiseerde opleiding in algemene gezondheidszorg, kinderhygiëne, bedrijfsgeneeskunde of tropenhygiëne en tropengeneeskunde.

De belangstelling, die de W. H. O. voor deze taak van het Instituut heeft, blijkt wel daaruit, dat deze organisatie dr Bonjer als docent aan de cursus een studiereis naar Zweden en Finland liet maken.

Het heeft zeer veel zorg en moeite gekost het besluit tot oprichting van een hygiënistenschol, dat reeds in de vorige verslagperiode was genomen, te effectueren, maar thans

kan men zeggen, dat de school voor gezondheidszorg en praeventieve geneeskunde om, de bij zo'n geval behorende terminus technicus te gebruiken, „in een bestaande behoefte voorziet”.

D. DE ONDERZOEKINGEN

Het gaat buiten het bestek van dit historisch overzicht, uitvoerig in te gaan op de vele en belangrijke onderzoekingen, die op de verschillende afdelingen verricht zijn. De lijst van publicaties (bijlage) geeft dienaangaande een duidelijk beeld.

Slechts enkele punten kunnen hier aangeroerd worden.

Men bedenke evenwel, dat „onderzoekingen” geenszins hetzelfde betekent als „werkzaamheden”. Naast research eiste het houden van voordrachten o.a. voor de cursussen „gezondheidszorg en praeventieve geneeskunde”, het goed voorbereid en actief deelnemen aan vergaderingen, het bestuderen van de literatuur om gedocumenteerde adviezen te kunnen geven, veel van de tijd en werkkraft, misschien ook wel eens van het humeur van de staf.

De afdeling voor bacteriologie en experimentele pathologie werkte weer voornamelijk op virologisch gebied, speciaal op dat der kinderverlamming, mogelijk gemaakt door de vorstelijke gift uit de dr Simon Baruch Foundation. In het bijzonder werden proeven verricht om tegen deze ziekte te immuniseren (zie blz. 60).

Bij onderzoek van lijdens aan kinderverlamming bleek, dat de ziekte niet altijd door één smetstof veroorzaakt wordt. Tweemaal bleek een menginfectie te bestaan van poliomyelitisvirus type 2 en Columbia SK virus. Met een mengvirus zowel als met een SK virus werden immunisatieproeven gedaan, die hier niet nader besproken kunnen worden.

Ook de werking van een paar vitamines op poliomyelitisinfecties werd onderzocht.

Uitvoerige onderzoekingen werden gedaan over de z.g. speeksselfactor.

Naast poliomyelitis eiste het influenzavraagstuk de belangstelling. Met medewerking van de statistische afdeling werden de resultaten van vaccinatie tegen deze ziekte onderzocht. Zeer bemoedigend waren ze niet.

Onderzocht is of het influenzavirus op zichzelf in staat is longweefsel van apen aan te tasten. Reeds gedurende verscheidene jaren was een onderzoek ingesteld naar de secundaire bacteriële infecties, waardoor de hoge sterfte veroorzaakt wordt.

Het pokkenvirus-onderzoek gaf enkele belangrijke resultaten. Uit verschillende neurotrope stammen van vaccinia en koepokkenvirus werden niet-neurotrope mutanten geïsoleerd. De betekenis van deze beide mutanten voor het ontstaan en de preventie van postvaccinale encephalitis is in onderzoek.

Bij twee epidemietjes van Bornholmse ziekte in ons land werd Coxsackievirus B geïsoleerd; een uit Indonesië gezonden virus kon als Coxsackie A geïdentificeerd worden.

Bij een lijder aan postvaccinale encephalitis werd uit keelslijm en faeces een virus van de Columbia SK groep geïsoleerd. Infectie van een cynomolgusaap met vaccine en dit virus gaf een encephalitis, die histologisch niet van de postvaccinale bij de mens was te onderscheiden. Dit is de eerste maal, dat een dergelijk beeld in het dierexperiment is opgewekt.

Aanvankelijk was men voor virusonderzoek aangewezen op dierproeven. Daarna bracht de kweek in het bebroede kippenei een belangrijke vereenvoudiging. Tegenwoordig belooft de weefselkweek weer nieuwe mogelijkheden. Een afzonderlijke dienst is thans daarvoor ingesteld.

Een uitvoerig epidemiologisch onderzoek over hepatitis infectiosa werd verricht.

Wat de bacteriologische onderzoeken betreft kan b.v. genoemd worden de kweek van tuberkelbacillen in het kippenembryo.

Verschiedene onderzoeken zijn van zuiver wetenschap-

pelijke aard, maar openen perspectieven voor toegepast wetenschappelijk onderzoek.

Het waarnemend hoofd der afdeling, de heer H. A. E. van Tongeren, promoveerde in 1951 op een dissertatie, getiteld „Een experimenteel onderzoek over influenza en secundaire micrococcus pneumonie bij de muis”.

In 1953 promoveerde de adjunct bacterioloog B. Hofman op een proefschrift, getiteld: „Over een virusreceptor vernietigende eigenschap van speeksel en haar mogelijke betekenis voor de infectie met poliomyelitisvirus”.

De assistent J. B. Wilterdink promoveerde in dat jaar op een dissertatie „Hepatitis infectiosa, een epidemiologische studie” en mevrouw P. Waller-Fetter, die als assistente op de afdeling was werkzaam geweest, over „Onderzoekingen over de neutralisatie- en haemagglutinatie remmingsreacties bij enige virusinfecties”.

Op de *afdeling voor arbeidsgeneeskunde* werden de reeds vroeger begonnen onderzoekingen voortgezet en verder verscheidene nieuwe ter hand genomen. Een onderzoek over de voeding en de voedingstoestand van Leidse schoolkinderen werd beëindigd. Het blijkt, dat vooral in de derde welstandsklasse een tekort aan, speciaal dierlijk, eiwit en verschillende andere stoffen, die in melk voorkomen, in de voeding aanwezig is.

Ook van kinderen uit andere plaatsen werd biochemisch bloedonderzoek verricht.

Een uitvoerig onderzoek werd ingesteld bij ruim 60 personen, die zich uitsluitend met plantaardige voedingsmiddelen voeden.

Grote instrumentale en technische moeilijkheden moesten overwonnen worden voor een arbeidsfysiologisch onderzoek o.a. ten doel hebbende bepaalde minder validen een advies te kunnen geven voor de beroepen, die voor hen open staan.

Talrijke toxicologische onderzoekingen werden in bedrijven verricht, waarbij een uitvoerig controle-onderzoek nodig was om een norm te vinden.

Een zeer uitgebreid onderzoek van gestichtskinderen, waaronder vele debielen, werd in samenwerking o.a. met de afdeling geestelijke gezondheid verricht. Belangrijke verschillen in voedingstoestand, groei en gewicht werden aangetoond.

Naar aanleiding van een onderzoek over loodopname door arbeiders werd een toestel geconstrueerd, waarmee de bedrijfsarts zeer snel kan constateren of de loodopname abnormaal hoog is geweest.

De afdeling werkte mede aan een op verzoek van de directeur-generaal van de Arbeid ingesteld onderzoek van gehoorbeschermers. Naast het onderzoek van de kwaliteit en de draagbaarheid van verschillende typen gehoorbeschermers, werd een aanvang gemaakt met een studie over het voorkomen van beroepsdoofheid in ons land. Uit een vergelijking van het lawaai en de daaruit voortvloeiende gehoorbeschadiging hoopt men tot een inzicht te komen wanneer en hoe beroepsdoofheid ontstaat.

In enige grote metaalindustrieën werd een aantal fysiologische metingen verricht bij arbeiders, die werken bij hoge temperaturen en blootgesteld zijn aan sterke straling.

Een gecombineerd voedings- en arbeidsfysiologisch onderzoek werd verricht op een der schepen van de Nederlandse haringvloot. Niet alleen werd de calorieën-opname bestudeerd uit de voedingslijsten en door analyse van de maaltijden, doch ook het calorieën-verbruik werd gemeten met behulp van stofwisselingsapparaten, die gedurende het uitvoeren der verschillende werkzaamheden konden worden gedragen.

Door de *afdeling anthropogenetica*, werden adviezen gegeven o.a. met betrekking tot huwelijken. Consultatieve hulp werd verleend bij 3 families met hereditaire afwijkingen. Een onderzoek werd ingesteld in een aantal gezinnen met eveneens hereditaire ziekte. Op uitnodiging van en in samenwerking met de Zwitserse internist geneticus prof. E.

Hanhart werd in N. Italië en Zwitserland een onderzoek ingesteld naar het albinisme, welk onderzoek weer leidde tot een nader onderzoek van albino's in ons land.

De *afdeling voor statistiek* zette de ziekte-verzuimstatistiek voort. Het aantal deelnemende bedrijven stijgt regelmatig en bedroeg in 1951 voor de ziekteverzuimstatistiek 141 en in 1953 (1 November) 295. Voor de ongevallenverzuimstatistiek bedroegen deze cijfers in 1951: 33 en in 1953 (1 November) 156.

Het aantal werknemers, dat in de ziekteverzuimstatistiek begrepen is, is gestegen tot rond 250.000, dat in de ongevallenverzuimstatistiek tot rond 160.000.

Sinds 1952 verzorgt de afdeling statistiek naast de wekelijkse uitwisseling van ziekteverzuimpercentages ook een diagnosestatistiek. Hieraan nemen nu 43 bedrijven deel met in totaal 78.000 werknemers. Van ieder geval wordt de diagnose, de begin- en einddatum van het verzuim en de leeftijd en het geslacht van de patiënt opgegeven. Het voornaamste doel van deze gedetailleerde gegevens is het vinden van aanwijzingen over de mogelijke oorzaken van een relatief hoog ziekteverzuim bij een bedrijf.

Een groot gedeelte van de tijd wordt besteed aan werk voor andere afdelingen: b.v. de vaccinatie tegen influenza in Nederlandse bedrijven; de resultaten van een onderzoek naar de grondstofwisseling bij 155 gezonde personen; de resultaten van het veganistenonderzoek. Talrijke onderzoeken werden voor derden verricht.

Afdeling voor geestelijke gezondheid. De sectie voor arbeidspsychologie werkte aan een onderzoek naar de effectiviteit van veiligheidspropaganda en zette de onderzoeken over de invloed van vitamine C op de prestatie van geestelijke arbeid en die over geluidhinder in woningen voort.

De sectie voor sociaal-psychologisch onderzoek heeft, na een serie groepsinterviews bij „Van der Heem” te hebben

voltooid, aldaar therapeutisch gewerkt om die phase te laten volgen door een sociatrische. In verschillende opzichten werden successen bereikt. Een experimenteel onderzoek van groepsverschijnselen werd in samenwerking met de statistische afdeling beëindigd. Een werkgroep voor sociaal-psychologisch bedrijfsonderzoek is bezig de op de afdeling ontwikkelde onderzoekmethode geschikt te maken voor algemene toepassing in de Nederlandse industrie.

Onder leiding van dr H. A. Hutte wordt tenslotte in deze sectie gewerkt aan twee projecten ter bevordering van de productiviteit in de Nederlandse industrie, waarvoor door de C. O. P. gelden beschikbaar werden gesteld uit de tegenwaarde-rekening van de Marshall-hulp. Een daarvan beoogt de verdere ontwikkeling van methoden ter bevordering van de productieve coöperatie in de bedrijven; een door dr Hutte in het leven geroepen werkgroep van bedrijfspsychologen, -sociologen en organisatie-deskundigen, adviseert hierbij over de beste wijze om de tot dusverre verworven ervaringen toepasbaar te maken in de gehele Nederlandse industrie. Het tweede project beoogt een studie te maken van arbeids-contactstructuren, in verband met een optimum van effectiviteit der organisatie en plezier in het werk.

De sector personeelsbeleid onderhoudt contact met vele instanties en adviseert instellingen en bedrijven inzake vraagstukken van personeelsbeleid.

Sectie kinderbescherming. Het belangrijke onderzoek van mejuffrouw mr B. L. F. Clemens Schröner over „Gezinsvoogdij en Levensloop” werd in een lijvig boekwerk, dat algemeen gunstig beoordeeld wordt, gepubliceerd. Een onderzoek wordt ingesteld naar de differentiatiemogelijkheden der opvoedingsgestichten. Verder werd veel adviesarbeid verricht t.b.v. de behandeling der jeugdzaken door de Rijkspolitie. Zeer concrete voorstellen dienaangaande konden aan de directeur-generaal worden gedaan.

De onderafdeling sociologie werkte de enquête uit, ingesteld in Sassenheim.

De heer W. Winsemius, psycholoog bij de afdeling, promoveerde in 1951 op een dissertatie, getiteld: „De psychologie van het ongevalsgebeuren”.

De heer H. A. Hutte, plaatsvervangend hoofd der afdeling, promoveerde in 1953 op een dissertatie, getiteld: „De invloed van moeilijk te verdragen situaties op groepsverhoudingen” en de socioloog I. Gadourek in 1953 op een proefschrift „The political control of Czechoslovakia”.

De *afdeling gezondheidszorg* analyseerde de sterfte onder kraamzorgkinderen en werkt aan de kindersterfte.

Daarbij valt de nadruk op de kleutersterfte en op het feit, dat de betekenis van de analyse van sterftelijfers verder reikt dan gewoonlijk wordt aangenomen.

Wat de schoolleeftijd betreft wordt de nadruk gelegd op het schoolverzuim.

Het adolescentenonderzoek zal aan de zorg voor adolescenten een verantwoorde basis geven.

Samenwerking der afdelingen was weer in zeer veel gevallen nodig. Voortdurend bestond samenwerking van elke afdeling met die voor statistiek. Verscheidene onderzoekingen eisten de medewerking van verschillende afdelingen.

E. DIENSTEN BUITEN DE WETENSCHAPPELIJKE AFDELINGEN

Wat de *diensten buiten de wetenschappelijke afdelingen* betreft kan men kort zijn: vermeerdering en nog eens vermeerdering van arbeid.

De administratie weerspiegelt terstond alle werkzaamheden van het Instituut. Meer wetenschappelijk werk, meer cursussen, meer personeel, alles geeft dadelijk sterkere belasting van het secretariaat. De dossiers hebben thans betrekking op meer dan 200 onderwerpen.

De inkomsten stegen in 2 jaar tijds met ongeveer f 400.000.—, de uitgaven met bijna f 300.000.—.

Het personeel nam met rond 25 medewerkers toe. De pensioenregeling werd gereorganiseerd. Dat alles en nog veel meer houdt in, dat de heer J. L. Veerman, die sedert 1951 hoofd van de financiële dienst is, een zeer interessante, maar ook zeer moeilijke en verantwoordelijke werkkring heeft.

De uitbreiding van de afdeling voor arbeidsgeneeskunde eiste hoe langer hoe meer nauwkeurig werkende instrumenten, die zo mogelijk in de werkplaats van het Instituut vervaardigd worden.

Het onderzoek, dat op de bacteriologische afdeling verricht wordt, stelt steeds hogere eisen aan het personeel, dat de dieren, die met allerlei verschillende ziekten geïnfecteerd zijn, moet verzorgen. Als regel zijn ongeveer 100 apen aanwezig, enige honderden muizen, vele konijnen, fretten, cavia's enz. Goede verzorging is een dringende eis. Niet alleen moeten de proefdieren nauwgezet gecontroleerd en behandeld worden, maar ook moet alles gedaan worden om een epizoötie te voorkomen. Hierdoor toch zouden niet alleen proefnemingen mislukken, maar ook grote financiële schade geleden worden.

En wat de huishoudelijke dienst betreft: de inwonende amanuensis-instrumentmaker, die tevens conciërge is, legt om toezicht op alles en nog wat te houden, per etmaal talrijke kilometers in het gebouw af. De werksters moeten „alles maar weer schoonmaken" en tevens zorgen, dat om half elf steeds meer kopjes koffie geschonken kunnen worden.

Maar . . . de toenemende werkzaamheden van de diensten buiten de wetenschappelijke afdelingen zijn, evengoed als de vermeerdering van het wetenschappelijk werk, een symptoom van de bloei van het Instituut.

F. DE TOEKOMST

De periode, die wij als middaghoogte hebben bestempeld, eindigt niet op 15 Maart 1954, de laatste dag van de

kwart eeuw, die wij beschrijven. De symptomen, die waargenomen worden, wijzen op het tegendeel.

Het Praeventiefonds, onder voorzitterschap van dr. C. Banning, die tijdens de bezetting gedurende enkele jaren voorzitter van het Instituut geweest is, zal als een moderne Jozua de zon op zijn hoogtepunt laten stilstaan en voorkomen, dat op de middag de avond volgt. Men mag aannemen, dat de zon lange tijd in het hoogtepunt zal schijnen.

De mededeling van het Fonds, dat het niet meer dan $1\frac{1}{4}$ miljoen per jaar aan het Instituut wil geven, klinkt de geschiedschrijver, die zich zijn vreugde herinnert, toen het Prophylaxefonds in 1935 f 5.000.— subsidie gaf, als iets ongelooflijks in de oren. De negatieve verklaring toch houdt, naar men mag aannemen, een positieve in. Het Praeventiefonds zal jaarlijks de exploitatie van het Instituut, zijn Instituut, voor zijn rekening blijven nemen.

Het hoogtepunt zal bereikt zijn wanneer ingevolge het contract met de aannemer, 20 maanden na de aanbesteding, dus einde 1955, de nieuwbouw opgeleverd zal worden.

Het in 1941 in gebruik genomen gebouw van $\pm 1300 \text{ m}^2$ vloeroppervlakte zal dan gemetamorfoseerd zijn in een van $\pm 6000 \text{ m}^2$, de bijgebouwen inbegrepen. De „filialen” in de Groenhovenstraat en aan de Rijsburgerweg zullen ontruimd worden. Een volkomen modern Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, dat 25 jaar geleden in de Leidse volksmond bekend stond als de „primitieve geneeskunde”!

Maar . . . it is a long way van de eerste spade in de grond, 18 November 1953, tot de opening van de nieuwbouw, en degenen, die thans trots in het hoofdgebouw aan de Wasse-naarseweg zetelen, zullen dikwijls de filialisten benijden. Heien gaat nog steeds niet geluidloos en de afbraak van muren is slechts interessant voor de onderzoekers van de afdeling arbeidsgeneeskunde, die gehoorbeschermers bestuderen (zie voor details blz. 100).

Bij de herdenking van een zilveren feest past het niet minder opgewekte klanken te laten horen en het chapitre

van de bouwperiode zullen we dus laten rusten. Toch is het goed er even op te wijzen, dat een tijdperk zal aanbreken, waarin het moeilijk zal zijn het oude werktempo bij te houden, een periode, waarin de prikkelbaarheid van alle leden van het personeel wel eens op de proef gesteld zal worden en een onderling „houdt er de moed maar in” bevorderlijk kan zijn om het geestelijk evenwicht te bewaren.

Maar als het vergrote gebouw eenmaal in gebruik genomen is, zullen alle bezwaren spoedig vergeten zijn. Het gehele personeel werkt dan tezamen in één gebouw, hetgeen zowel het werk als de onderlinge verstandhouding ten goede zal komen.

Het bestuur, onder voorzitterschap van prof. dr G. C. E. Burger, een van de drie sociaal-geneeskundigen, die in 1938 aan het Prophylaxefonds het rapport hebben uitgebracht, dat tot reorganisatie van het Instituut leidde, heeft in de laatste paar jaren reeds verschillende belangrijke beslissingen moeten nemen en zal dan ongetwijfeld weer voor allerlei vragen gesteld worden.

De grotere ruimte zal het mogelijk maken, dat meer dan voorheen in eigen laboratorium onderzoekingen verricht kunnen worden.

Maar aangenomen mag worden, dat het Instituut als Nederlands, actief zowel als passief centrum van preventieve geneeskunde zijn naam in de gehele wereld zal blijven handhaven en in betekenis zal toenemen.

De taak voor de directeur wordt uiteraard steeds gecompliceerder. Hij is de voornaamste trait d'union met de buitenwereld, waarmee samenwerking van eminente betekenis voor de volksgezondheid is. Hij heeft de dagelijkse administratieve, economische en personele zorg voor een instelling met een budget, dat van $\pm f$ 500.000.— in 1949 tot ruim f 1.000.000.— in 1954 is gestegen en een personeel, dat in die jaren van ongeveer 70 tot bijna 130 is toegenomen, waaronder 37 academici. Maar hij moet ook op de hoogte zijn van het wetenschappelijke werk, dat op de afdelingen

verricht wordt, de coördinatie van het werk bevorderen, tot zekere hoogte de medeverantwoordelijkheid dragen voor de rapporten, die uitgaan, zowel als voor de publicaties, die verschijnen.

Hij moet een overzicht hebben van het gehele terrein der preventieve en sociale geneeskunde en daardoor in staat zijn te beoordelen wat op de cursussen voor gezondheidszorg en praeventieve geneeskunde gedoceerd moet worden. Maar als wetenschappelijk man zal hij ook behoefte gevoelen om zelf te werken aan een onderwerp, dat hem persoonlijk interesseert.

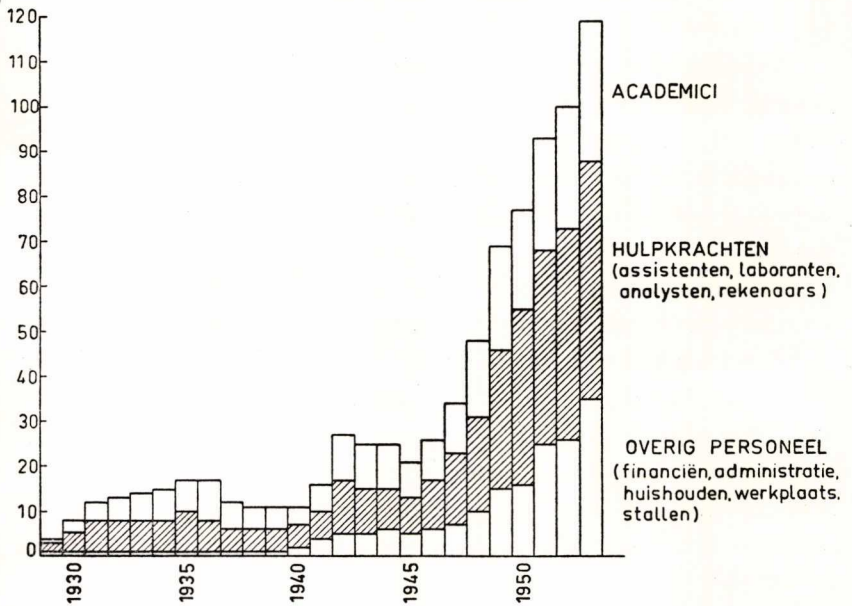
Bedenkt men daarbij, dat de hoofden van dienst naar gelang van de vermeerdering van hun werkzaamheden ook meer hulp hebben gekregen, maar dat prof. Remmelts nog steeds alleen voor zijn veelomvattende taak staat, dan vraagt men zich af of ook hij niet assistentie voor zijn werk nodig heeft.

Als de tekenen niet bedriegen, zal ook daar spoedig in voorzien worden door het benoemen van een onderdirecteur.

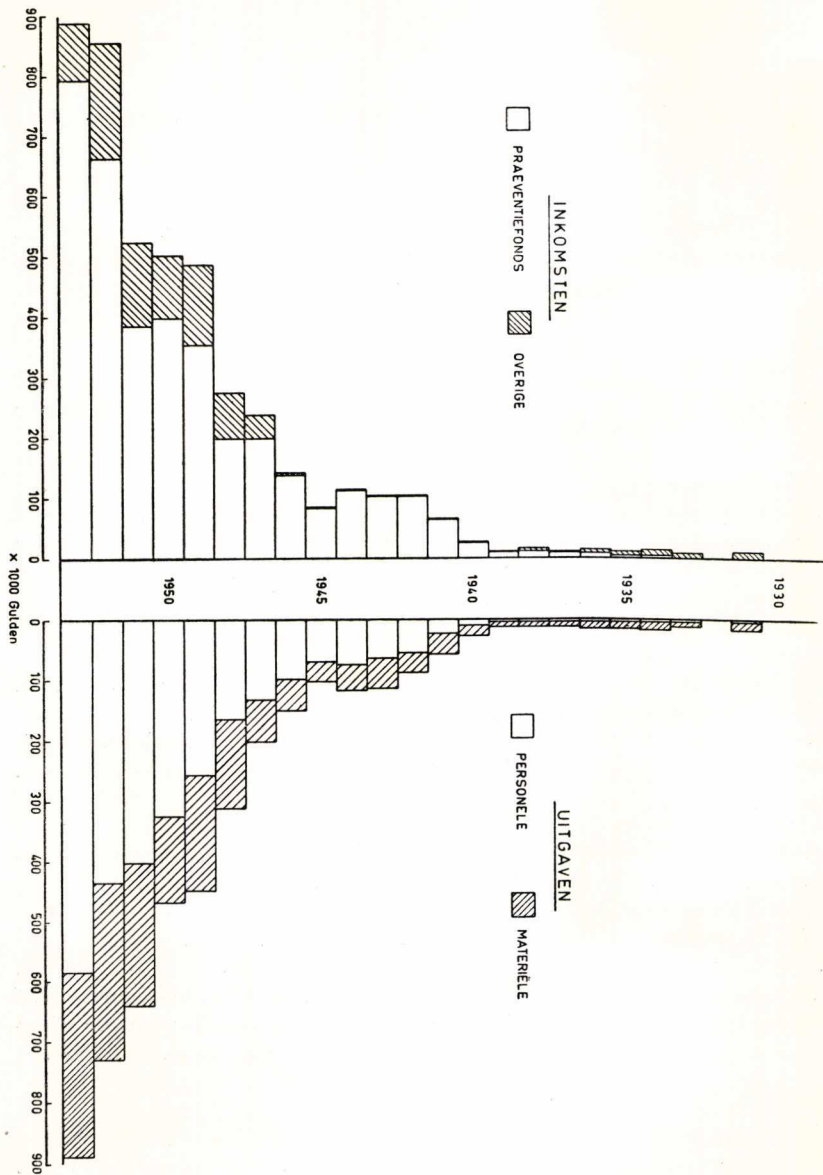
Ongetwijfeld zal na de in gebruik neming van de nieuwbouw de moeilijke tijd, die daaraan vooraf gaat, spoedig vergeten zijn en zal het hele personeel het als een voorrecht beschouwen om met toewijding van alle krachten mee te kunnen werken aan de lichamelijke, geestelijke en maatschappelijke gezondheid van ons volk en van de gehele mensheid.

Overziet men de omstandigheden, waaronder het zilveren feest gevierd wordt, dan kan men voorspellen, dat het Nederlandse Instituut voor Praeventieve Geneeskunde een tijdperk van steeds groter bloei tegemoet gaat.

PERSONEEL
1929-1953

PUBLICATIES UIT HET NEDERLANDS INSTITUUT
VOOR PRAEVENTIEVE GENEESKUNDE

1930

- H. D. BOER: Over het B C G -Vaccin (Ned. Tijdschr. v. Hygiëne, Microbiologie en Serologie, 1930, 1).
H. D. BOER: Parenterale toediening van B.C.G. (Versl. Tub. Studie com. 4, (1930), 38).

1931

- H. D. BOER en R. STOOP: Voortgezet B.C.G.-onderzoek (Ned. Tijdschr. v. Hygiëne, Microbiologie en Serologie, 1931, 6, 165).
H. D. BOER en R. STOOP: Ueber B.C.G. Untersuchungen (Acta Brevia Neerlandica de physiologica etc 1).
J. R. DE BRUÏNE GROENEVELDT en L. DE KROMME (met medewerking van W. A. SEEDER en J. VAN ORMONDT): Experimenteel onderzoek naar BENDIEN'S methode der vroegtijdige onderkenning van kanker (Ned. Tijdschr v. geneesk. 1931. 4988).

1932

- H. D. BOER: Open longtuberculose bij kinderen (Maandschr. v. kindergeneeskunde I, 377).
A. T. v. D. SCHAAF: Onderzoekingen over vaccine-virus. (Ned. Tijdschr. v. Hygiëne, Microbiologie en Serologie, deel 6, No. 4).

1933

- H. D. BOER: Kweeken van tuberkelbacillen uit bloed volgens LÖWENSTEIN. (Verslagen Tub. Studiecom. (1933). No. 7. blz. 3).
H. D. BOER: Immunisatie tegen diphtherie en roodvonk op de scholen te Wassenaar. (Ned. Maandschr. v. geneesk. 1933, 216).
J. P. BIJL: Over vira en virusziekten. (Geneesk. bl. 1933 IX en X).
L. DE KROMME en J. R. DE BRUÏNE GROENEVELDT: On the occurrence of heterophyl antigens and its importance for a specific cancer diagnosis for human beings (Kon. Ak. v. Wetenschappen, 36, 463).

1934

- H. D. BOER: Activation de la forme filtrable du Bacille tuberculeux par l'extrait acetonique de bacilles de KOCH. (Comptes rendus soc. de biol. 117, 772).
H. D. BOER: Levende tuberkelbacillen in gepasteuriseerde flesschenmelk en boter. (Ned. Weekbl. v. Zuivelbereiding en Handel, 4 Dec. 1934).

- H. D. BOER: Un cas de „réaction dissociée” au filtrat de voiles jeunes de Bacilles de KOCH chez un enfant de huit ans. (C. R. Soc. biol. CXVII. 1156).
- J. P. BIJL: De 2de Conferentie van de internationale vereniging voor geographische pathologie. (Ned. Tijdschr. v. geneesk. 4111).
- J. P. BIJL: Moderne krankzinnigenzorg. (Haagsch Maandbl. 21, 23).
- J. P. BIJL: Over de betekenis van preventieve geneeskunde voor de Nederlandsche Levensverzekeringmaatschappijen. (De Levensverzekering, Oct. 1934).
- J. P. BIJL: Praeventieve geneeskunde en tuberculose. (Dagbl.pers, Mrt).
- J. P. BIJL en H. PEETERS: Der Typhus im Niederländischen Heer während des mobilen Zustandes in den Jahren 1914—1918. (Veröffentl. a. d. Geb. der Medizinalverwaltung 43, 295).
- A. T. v. D. SCHAAF: Opinions récentes au sujet de la maladie du jeune age du chien (Congres cynologique).
- D. WIERSMA: Praeventieve geneeskunde en beroepskeuze. (Dagbladpers, Juni 1934).

1935

- H. D. BOER: Bacteriologisch onderzoek van de schoolinfectie met tuberculose te Ee. (Versl. Tub. Studiecom. 1935. IX, 45).
- H. D. BOER: Besmetting met tuberkelbacillen per os. (Versl. Tub. Studiecom. 1935, IX 63).
- H. D. BOER: Onderzoek naar het voorkomen van levende tuberkelbacillen in gepasteuriseerde flesschenmelk. (Med. uit het Inst. v. Praev. Geneesk. 1935, 90).
- H. D. BOER: Onderzoek naar het voorkomen van levende tuberkelbacillen in boter. (Med. uit het Instit. v. Praev. Geneesk. 105).
- H. D. BOER: Activeering van den filtreerbaren vorm van den tuberkelbacil door acetoneextract van tuberkelbacillen. (Med. uit het Inst. v. Praev. Geneesk. 108).
- H. D. BOER en J. P. BIJL: De reactie van PIRQUET bij 3000 personen. (Med. uit het Inst. v. Praev. Geneesk. 80).
- H. D. BOER en J. P. BIJL: Experimentele onderzoekingen over infectie per os met tuberkelbacillen bij vitaminengebrek. (Versl. Tub. Studiecom. 1935, No. 9, blz. 84).
- H. D. BOER en G. J. HUET, mede namens Mej. A. C. RUYLS: Stelselmatig onderzoek naar het voorkomen van tuberkelbacillen in den maaginhoud van sanatoriumkinderen. (Versl. Tub. Studiecom. 1935, No. 9, blz. 3).
- H. D. BOER en R. STOOP: Activeering van den filtreerbaren vorm van den tuberkelbacil. (Med. Instit. v. Praev. Geneeskunde. 117).
- J. P. BIJL: Over de pokken en de bestrijding dezer ziekte. (Versl. en Med. betr. de Volksgezondh. Dec. 1935).
- J. P. BIJL: Verslag van de werkzaamheden van het Instituut voor Praeventieve Geneesk. over het jaar 1934. (Mededeelingen uit het Inst. v. Praev. Geneeskunde over 1934).

- J. P. BIJL en A. T. v. D. SCHAAF: Herpesencephalitis-virus als verwekker van stomatitis. (Med. uit het Inst. v. Praev. Geneesk. blz. 51).
- W. A. COLLIER: Ueber pneumokokken Immunität nach Goldbehandlung. (Zeitschr. f. Hygiene 117, 470).
- GERHARD ELKELES: Experimentelle Untersuchungen zur Aethiologie der Influenza. (Med. uit het Inst. v. Praev. Geneesk. blz. 60).
- L. DE KROMME: Heterophiel antigeen in carcinoomweefsel. (Med. Inst. v. Praev. Geneesk. 127).
- A. T. v. D. SCHAAF: Over den invloed der geassocieerde kiemen op den aard der vaccinerreactie. (Med. Inst. v. Praev. Geneesk. 1).
- A. T. v. D. SCHAAF: Over een serum tegen hondenziekte. (Med. uit het Inst. v. Praev. Geneesk. 34).
- A. T. v. D. SCHAAF: Post-infectieuse encephalitis bij de hond. (Med. uit het Inst. v. Praev. Geneesk. 42).
- A. T. v. D. SCHAAF: Over verwantschap van het griep-virus en het virus van CARRÉ (hondenziektevirus), (Tijdschr. v. Diergeneesk. 62, 635).
- D. WIERSMA: De coëfficiënt van samenhang w . (Ned. Tijdschr. voor Wijsbegeerte en Psychologie 29, 114 (1935)).

1936

- H. D. BOER: Bacteriologisch onderzoek van de schoolendemie te Ee. (Maandschr. v. Kindergeneesk. 1936. 311).
- H. D. BOER: Onderzoek naar het voorkomen van longtuberculose, veroorzaakt door rundertuberkelbacillen bij volwassenen in Zuid-Holland. (Versl. der Tub. Studie Com. 1936 10).
- J. P. BIJL: Gezondheidstechniek en algem. hygiëne. (Tijdschr. voor Soc. Geneesk. 1936).
- J. P. BIJL: Die für Menschen in Betracht kommenden dermatologischen Viruserkrankungen (Zentralbl. für Haut u. Geschl. Kr. 52, 35, (1936)).
- J. P. BIJL: Nederland en een bacteriologische oorlog. (Mil. Geneesk. Tijdschr. No. 3 1936).
- J. P. BIJL en J. DOMISSE: Over besmetting van fretten met het gorgelwater van grieppatiënten. (Antonie v. Leeuwenhoek No. 2 (1936)).
- J. P. BIJL en A. T. v. D. SCHAAF: Over de inactiverende werking van een ontstekingsinfiltraat op virussoorten. (Tijdschr. v. Diergeneesk. 1936 afl. 18).
- J. P. BIJL: Periodiek Geneeskundig onderzoek. (De Levensverzekering, Oct. 1936).
- J. P. BIJL: De vaccinatie tegen pokken. (Verslag Gezondheidscongres).
- J. P. BIJL: De algemene preventie van infectieziekten. (Praeventieve Geneeskunde).
- J. P. BIJL: Meningococcie. (Praeventieve Geneeskunde).
- J. P. BIJL: Staphylococcie.
- J. P. BIJL: Mededeelingen uit het Instituut v. Praeventieve Geneeskunde 1935.

- W. A. COLLIER: Die experimentelle Erzeugung primären Lungenkrebsses (*Acta Brevia Neerlandica* 1936).
- W. A. COLLIER: Ueber Indexwerte bei der Chemotherapie bakterieller Infektionen (*Zeitschrift f. Immunitätsforschung* 1936).
- W. A. COLLIER: De pneumococcenimmunititeit van de witte muis tegen pneumonie en sepsis (*Antonie van Leeuwenhoek*).
- W. A. COLLIER en M. J. VERHOOG: Ein „Goldphänomen“ bei der Trypanosomeninfektion der Maus (*Zeitschr. f. Imm. forschung* 1936).
- W. A. COLLIER: Chemotherapie der Spirochaetosen. (*Tabulae Biol. Periodicate* 1936 Band VI).
- W. A. COLLIER und M. J. VERHOOG: Eine paradoxe Erscheinung bei der Chemotherapie bakterieller Infektionen (Das Immunitäts-optimum) (*Acta Brevia Neerlandica* 1936).
- W. P. M. MALTA: Invloed van waterleidingbuizen op het Jodiumgehalte van het water (*Chem. Weekblad* 1936, deel 33 No. 39).
- D. WIERSMA: Imagination and attention during Childhood (*Proc. Kon. Akad. v. Wetensch. Vol. 39, 692* 1936).
- D. WIERSMA: Phantasie, opmerkzaamheid en intelligentie bij kinderen. (*Psychiatr. en neurol. Bl. Jg. 40* 1936).
- D. WIERSMA: De persoonlijkheid der chronische alcoholisten. (*Mensch en Maatsch. Jg. 12, 2, 1936*).

1937

- J. P. BIJL: Het vraagstuk der preventieve geneeskunde in verband met de belangen der onvolwaardigen. (*A. V. O.* 1937).
- J. P. BIJL: Mededeelingen uit het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde 1936.
- W. A. COLLIER en M. J. VERHOOG: Het p-aminobenzolsulfamide als resistentieëinvloedende „Wirkstoff“ (*Antonie v. Leeuwenhoek dl. 4 No. 3.* 1937).
- W. A. COLLIER en M. J. VERHOOG: Ueber Arsen-Detoxin-Verbindungen. (*Zeitschr. f. Imm. Bd. 90, 1937, Heft 1*).
- W. A. COLLIER en M. J. VERHOOG: Die Wirkung von Auro-Detexin Typ 70 auf verschieden Infektionen (*Zeitschr. f. Imm. Bd. 90, 1937, Hft. 2*).
- A. L. HAGEDOORN: Het belang van genetisch experimenteel onderzoek voor de medische wetenschappen (*Hand. v. h. XXVIe Nederl. Natuur- en Geneesk. Congres, Maart en April 1937*).
- J. D. VERLINDE: Over de werking van hondenziekteserum (*Tijdschr. v. Diergeneesk. 12, 937*).
- D. WIERSMA: De aetiologie van het chronische alcoholisme (*De Wegwijzer Jg. 38, 1937*).

1938

- J. P. BIJL: Inleidingen tot de cursus in Gezondheidstechniek (gyclostyleerde uitgave).

- J. P. BIJL: De beteekenis van wetenschappelijk onderzoek voor de praeventieve geneeskunde (Verslag Federatie van bedrijfsverenigingen).
- J. P. BIJL: De l'utilité des statistiques et de la casuistique concernant le cancer chez les animaux (Acta de l'union internationale contre le cancer).
- J. P. BIJL: Over de beteekenis van vleesch voor de voeding. (De Vee- en Vleeshandel).
- J. P. BIJL: Mededeelingen uit het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde 1937.
- J. P. BIJL en Dr J. L. L. F. HARTKAMP: Onderzoekingen over allergie, antistof en antigenen bij tuberculose. (Verslagen der Tuberculose Studiecommissie No. 12).
- J. P. BIJL: Encéphalite post-vaccinale et encéphalites postinfectieuses en général. (Levaditi et Lépine: Les ultravirus des maladies humaines).
- JEANNE VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN: Over diphtherie-antitoxinevorming na vaccinatie tegen diphtherie, mede in verband met daarbij optredende reacties (Verslagen en mededeelingen betreffende de volksgezondheid 1938 No. 2).
- J. D. VERLINDE: De invoer van niet in de veewet genoemde dieren (Tijdschrift voor Diergeneeskunde 65, 1938, afl. 20).

1939

- J. P. BIJL: Inleidingen tot den cursus in gezondheidstechniek (Gecyclostyleerde uitgave).
- J. P. BIJL en Prof. dr E. VAN SLOGTEREN: Serologische Untersuchungen bei Narzissen, welche an einer Viruskrankheit leiden. (Zentralblatt für Bakteriologie, I Abt., orig. 144 Band. Heft 1/5).
- J. P. BIJL: Mus decumanus als vriend en vijand van den mensch. (Tijdschr. v. Sociale Geneeskunde 1939, No. 2).
- J. P. BIJL en A. J. VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN: On the localisation of influenza-virus in experimentally infected animals (Verslagen 4e internationale congres vergelijkende pathologie).
- J. P. BIJL: De hygiëne van het binnenhuisklimaat. (Polytechnisch Weekblad 1939, No. 11 en 12).
- J. P. BIJL: De burger-geneesheren en de strijd tegen infectieziekten tijdens de mobilisatie (Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde 21 Oct. 1939).
- J. P. BIJL: De betekenis voor het leger van de invoering van een „Gezondheidsboekje” (Militair Geneeskundig Tijdschrift Oct. 1939).
- J. P. BIJL: Het Gezondheidsboekje (Tijdschr. voor Sociale Geneeskunde, Oct. 1939).
- A. C. HAGEDOORN—VORSTHEUVEL LA BRAND en A. L. HAGEDOORN: Mousebreeding made easy. (Journal of heredity, XXX, No. 4 1939).
- A. L. HAGEDOORN: Aberrations caused by genotypical peculiarities of other, apparently normal, individuals. (Verslagen 4e internationale congres vergelijkende pathologie 1939).

- J. D. VERLINDE: De therapeutische werking van Auron B bij de experimentele tuberculose van de cavia (Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde, 1939, 2054).
- J. D. VERLINDE: Encephalitis bij den hond. Een vergelijkend-pathologisch onderzoek naar de aetiologie van de z.g. postinfectieuze encephalitides (Diss., Utrecht 1939).
- J. D. VERLINDE: Encephalitis bij den hond. Een vergelijkend-pathologisch onderzoek naar de aetiologie van de z.g. postinfectieuze encephalitides (Autoreferaat Tijdschr. v. Diergeneeskunde, 1939, 20).
- J. D. VERLINDE: Boosaardige catarrhaalkoorts (Tijdschr. v. Diergeneeskunde, 24, 1939).
- J. D. VERLINDE: Mutual chances of contamination with tubercle bacilli for men and dogs (Antonie van Leeuwenhoek, 1939—40, 6, No. 1, blz. 30).

1940

De bestrijding van kleeerluizen (vlugschrift uitgegeven door het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde).

- J. P. BIJL: Mededeelingen uit het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde 1938 en 1939.
- J. P. BIJL: De hygiëne van den arbeid (gecyclostyleerde uitgave).
- J. P. BIJL, dr CH. G. J. DORNICKX en Prof. dr H. W. JULIUS: De thans het sterkst dreigende gevaren voor de volksgezondheid (Nederl. Tijdschr. v. Geneesk. 25 Mei 1940).
- J. P. BIJL: Universitaire Gezondheidszorg (Leidsch Univ.bl. No. 3).
- J. D. VERLINDE: De invloed van virulentie en herkomst van het vaccinevirus op het ontstaan van experimenteele encephalitis (Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 1940, 702).
- J. D. VERLINDE: Meningitis cerebro-spinalis epidemica (Nederl. Tijdschrift v. Geneesk. 1940, 1641).
- J. D. VERLINDE: Eenige epidemiologische gegevens over vreesziekte en encephalitis bijhonden (Tijdschrift v. Diergeneesk. 1940, 11—12, 525).
- J. D. VERLINDE: Aetiologische, epidemiologische en serologische onderzoekingen over adenitis infectiosa equorum (Tijdschr. v. Diergeneesk. 1940, 14—15, 636).
- J. D. VERLINDE: Over de pathogenese van de encephalitis postvaccinalis. (Maandschr. v. Kindergeneesk. 1940, 368).
- J. D. VERLINDE: Die Bestimmung der humoralen Pockenimmunität und ihr Wert für eine eventuelle Revakzination (Zentr.bl. f. Bakt. I. Orig. 1940, 146, 181).

1941

- J. P. BIJL: De invloed van stof op de gezondheid. (De Ingenieur 1940 No. 6.).
- J. P. BIJL: De hygiëne van den stede bouw in verband met de Volkshuisvesting. (Tijdschr. v. armenwezen, maatschapp. hulp en kinderscherming 20 (1941)).

- J. P. BIJL: Over praeventieve geneeskunde. (De Sociale verzekeringsgids 22 1941).
- J. P. BIJL: De zorg voor de gezondheid in dezen tijd. (Vlugschrift van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde).
- J. P. BIJL: Woning en gezondheid (Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw Dec. 1941).
- J. P. BIJL: De hygiëne van water, bodem en lucht (cursus gezondheids-techniek aan de technische hoogeschool, gestencilde uitgave).
- J. P. BIJL: Het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde (Jaarverslag 1940).
- JEANNE VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN: Over het vraagstuk van de vaccinatie tegen influenza (Maandschr. v. Kindergeneeskunde Jrg. 10, No. 12, 1941).
- J. D. VERLINDE: Fortsetzung der Untersuchungen über den Einfluss des Stoffwechsels auf die Entstehung des postvakzinalen Enzephalitis. (Zbl. Bakt. I. Orig. 1941 46 319.)
- J. D. VERLINDE: The complement fixation test in vaccinia with antigens from the brain, the testis and the skin. (Ant. v. Leeuwenhoek 1941 1 No. 2 III).
- J. D. VERLINDE: Over het voorkomen van tuberkelbacillen en anaërobe micro-organismen in tandenborstels. (Tijdschr. v. Tandheelkunde 1941 Afl. 12).
- 1942
- P. H. H. DE BRUYN: The cultivation of filterable viruses in vitro. *Antonie van Leeuwenhoek* 8, 1942).
- J. P. BIJL: Praeventieve Geneeskunde in den loop der eeuwen. (Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 86, 34. 1942).
- J. P. BIJL: De taak van de ziekenhuizen bij het vóórkomen en voorkómen van vlektyphus. (Het ziekenhuiswezen, 15, 8, 1942).
- J. P. BIJL: Het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde. (Jaarverslag 1941).
- J. P. BIJL: De landbouwer en de praeventieve geneeskunde. (Jaarboek 1942 v. d. Alg. Bond v. Oudleerl. van Inr. voor Middelb. Landbouwonderwijs).
- J. P. BIJL: Over het voorkómen van geestelijke onvolwaardigheid als taak van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde. (A. V. O. Tijdschrift 1942).
- J. P. BIJL en J. D. VERLINDE: De betekenis van de virulentie der tuberkelbacillen. (Versl. T.B.C.-Studie-Comm. XVII, 1942).
- E. GORTER, J. J. HERMANS en ONG SIAN GWAN: Sur les couches monomoléculaires des protéines et des lipoides de poumon normal ou intoxiqué par le phosgène. (Ned. Akad. v. Wetensch. XLV. 9, 1942).
- A. L. HAGEDOORN: Lethale genotypen.
- A. L. HAGEDOORN, J. D. VERLINDE, A. C. HAGEDOORN—VORSTHEUVEL LA BRAND: Progressieve cysteuze ontarding van de glandulae cowperi bij de muis (Tijdschr. v. Diergeneesk. 69, 1942 4).

- A. W. J. H. HOITINK: Vitamin C and capacity of the human body for performing work. (*Acta Brevia Neerl.* XII, 7—10, 103—104, 1942).
- A. W. J. H. HOITINK: Vitamine C en lichamelijk arbeidsprestatievermogen van den mensch. (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 86, 19, blz. 1183, 1942).
- A. W. J. H. HOITINK: Ueber die Behandlung des akuten lebensgefährlichen Blutverlustes. (*Acta Chirurgica Scandinavica*, LXXXVI 129—148, 1942).
- A. W. J. H. HOITINK: Ueber den Einfluss von Selen auf Phosphatase, insbes. im Zusammenhang mit Skelettabweichungen bei der Selenvergiftung. (*Arch. Néerl. de Phys. de l'homme et des animaux*, XXVI, 323, 1942).
- A. W. J. H. HOITINK: Over de medische keuring bij de selectie van personeel. (*Meded. Ned. Inst. v. Eff. en Ned. Inst. v. Doc. en Reg.*, Dec. 1942).
- A. W. J. H. HOITINK: Over vergiftiging door selenium. (*Tijdschr. v. Soc. Geneesk.*, Aug. 1942).
- ONG SIAN GWAN: Différenciation des protéines de poumon normal et de poumon intoxiqué par la phosgène au moyen de la réaction anaphylactique. (*Ned. Akad. v. Wetensch.* XLV, 7, 1942).
- J. D. VERLINDE: De actieve medewerking van bacteriën bij tandcaries. (*Ned. Tijdschr. v. Tandheelk.* XLIX, 10, 1942).
- J. D. VERLINDE: Experimente zur Verhütung der postvakzinalen Encephalitis durch Immunisierung mit inaktivierter Neurolapine. (*Archiv f. d. gesmate Virusforsch.*, Bd II, Heft 3, 1942).
- J. D. VERLINDE: De complementbindingsreactie van antistof tegen tuberculeus weefsel met een antigeenmengsel, bestaande uit tuberculeus weefselextract en tuberculine. (*Versl. T.B.C.-Studie-Comm.* 17, 1942).
- J. D. VERLINDE en J. G. OJEMANN: De behandeling van encephalitis bij den hond met pernaemon forte. (*Tijdschr. v. Diergeneesk.* 69, 1942, 18).
- J. D. VERLINDE en F. WENSINCK: Herpesvirus in den liquor cerebrospinalis van een lijder aan sclerosis multiplex. (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 86, 51, 1942).
- J. ZELDENRUST en J. D. VERLINDE: Intersexualiteit bij een hond. (*Tijdschr. v. Diergeneesk.* 69, 1942, 1).
- J. ZELDENRUST en J. D. VERLINDE: Over het voorkomen van necroses en de oorzaak van de dood bij pneumonieën, welke met sulfapyridine zijn behandeld. I. (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 86, 2520, 1942).
- J. ZELDENRUST en J. D. VERLINDE: Over het voorkomen van necroses en de oorzaak van den dood bij pneumonieën, welke met sulfapyridine zijn behandeld. II. (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 86, 2574, 1942).
- Vlektyphus en luizen. (*Vlugschr. uitgeg. door het Instituut voor Preventieve Geneeskunde*, 1942).

1943

- J. P. BIJL: De beteekenis van stof voor de gezondheid. (Water, Bodem, Lucht, 33, 3, 1943).
- L. BIJLMER: Aetiologie der Influenza. (Verh. v. h. Instituut voor Praev. Geneesk. I).
- E. GORTER: De splitsing van eiwitten. (Onderz. en Meded. uit het Inst. voor Praev. Geneesk. no 3, 1943).
- A. L. HAGEDOORN en A. J. W. HAGEDOORN: Komen bij multipare diersoorten ook één-eiige tweelingen voor? (Met een statistische bewerking van de gegevens door Prof. dr S. T. Bok).
- A. W. J. H. HOITINK: Oxalate as an inhibitor of the oxidation of vitamin C (Acta Brevia Neerl. XIII, 1—3, 11—13, 1943).
- A. W. J. H. HOITINK: Over de beteekenis van vitamine C voor het lichamenlijk arbeidsprestatievermogen van den mensch. (Hand. v. h. XXIXe Ned. Nat. en Geneesk. Congres, 1943).
- J. V. D. HOVEN VAN GENDEREN: Vlektyphus. (Geneesk. Bladen 39e reeks, XI, 1943).
- ONG SIAN GWAN: Over een positieve reactie van Bordet-Wassermann, verkregen met een serum tegen longweefsel en een vaccine-immuun-serum. (Onderz. en Meded. uit het Inst. v. Praev. Geneesk. no. 2, 1943).
- ONG SIAN GWAN: Serologische verschillen tussen eiwitten of lipoiden van de normale en de door phosgeen vergiftigde long. (Ned. Akad. v. Wetensch. LII, 1, 1943).
- ONG SIAN GWAN: Over de vorming en de eigenschappen van amboceptoren tegen een longextract (Ned. Akad. v. Wetensch. LII, 5, 1943).
- ONG SIAN GWAN: Sur la production d'anticorps au moyen d'un antigène enrobé dans la lanoline-vaseline (Ant. v. Leeuwenhoek 9, 1943).
- J. D. VERLINDE: Manifestations névraïques et histopathologiques obtenues chez des lapins inoculés par voie souscutanée avec la neurovaccine et le virus de l'herpès (Onderz. en Meded. v. h. Inst. v. Praev. Geneesk. no. 1, 1943).
- J. D. VERLINDE: Encephalomyelitis equi (Maandschr. v. Kinder-geneesk. 12, 232, 1943).
- J. D. VERLINDE: The sensitiveness of the guinea pig and the rabbit for Mycobacterium Bekkerii. (Ant. v. Leeuwenhoek 9, 129, 1943).
- J. D. VERLINDE: Over de pathogene werking van mycobacteriën. Versl. T.B.C.-Studie-Comm. 18, 3, 1943).
- J. D. VERLINDE: Experimenteel onderzoek naar de pathogene werking van den bacil van Bekker. (Versl. T.B.C.-Studie-Comm. 18, 34, 1943).
- J. D. VERLINDE en H. D. BOER: De verwekker van hepatitis epidemica (Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 87, 1304, 1943).
- J. D. VERLINDE en A. J. VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN: The biological identification of native and of cooked proteins (Ant. v. Leeuwenhoek 9, 32, 1943).
- Schurft (Vlugschrift Inst. v. Praev. Geneesk. no. 3, 1943).

1944

- J. P. BIJL: Inleiding tot het vraagstuk van de immuniteit bij experimenteele tuberculose. (Versl. T.B.C.-Studie-Comm. 19, 10, 1944).
- J. P. BIJL: De physiologie der stof- en energiewisseling. De voeding en de warmteregeling van het lichaam (Curs. Gezondh. techn. 1942—1943, 1944.) (Gecyclostyleerde uitgave).
- J. P. BIJL: De arbeid uit physiologisch en hygiënisch oogpunt (Cursus Gezondheidstechniek 1942—1943, 1944) (Gecyclostyleerde uitgave).
- J. P. BIJL: De kleding uit physiologisch en hygiënisch oogpunt. (Curs. Gezondheidstechniek 1942—1943, 1944,) (Gecyclostyleerde uitgave).
- A. W. J. H. HOITINK: De voeding uit hygiënisch oogpunt. (Curs. Gezondheidstechniek 1942—1943, 1944) (Gecyclostyleerde uitgave).
- ONG SIAN GWAN: De remmende werking van metalen op den groei van tuberkelbacillen. I. Arseen, antimoon en bismuth (Akad. v. Wetensch. LIII, No. 5, 1944).
- L. A. M. VAN DER SPEK: Serologische diagnostiek van kwaadaardige gezwellen (Verh. v. h. Instituut v. Praev. Geneesk. II. 1944).
- J. D. VERLINDE: Het aantoonen van een filtreerbaar virus bij hepatitis epidemica. (Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 88, 504, 1944).
- J. D. VERLINDE: Over de antigene eigenschappen van tuberculeuze weefsels en hun verband met tuberculine-allergie. (Versl. T.B.C.-Studie-Comm. 19, 17, 1944).

1945

- ONG SIAN GWAN: L'action inhibitrice des métaux sur la croissance du B. tuberculeux, III. (Reprinted from Proceedings, vol. XLVIII, 1945).
- J. D. VERLINDE en J. H. BEKKER: Besmetting van de cavia met paratuberkelbacillen. Tijdschrift voor Diergeneeskunde 70, 329, (1945).
- J. D. VERLINDE en J. G. OJEMANN: Een cyste, vermoedelijk ontstaan door vaatmisvorming, in de hersenen van een kat. Tijdschrift voor Diergeneeskunde, 70, 314, (1945).

1946

- De bestrijding van de thans heersende epidemie van geslachtsziekten. (Verh. v/h Instituut voor Praeventieve Geneeskunde V, 1946).
- S. T. BOK: De gedachtengang van de statistica. (Verh. van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, III, 1946). (2e dr. 1948).
- S. T. BOK: Slaapmiddelen en karaktertype. (Overdruk uit Statistica, jrg. 1, no. 2, 1946/47).
- J. P. BIJL: Hygiëne als maatschappelijk verschijnsel. Rede. 15 Nov. 1946.
- J. P. BIJL: Hygiëne en gezondheidstechniek tot de nieuwe geschiedenis. (Cursus Gezondheidstechniek 1945—46). (Gecyclostyleerde uitgave).

- J. P. BIJL: De kennis van de elementen der hygiëne van fundamenteel belang voor den ingenieur. (Cursus Gezondheidstechniek 1945—46) (Gecyclostyleerde uitgave).
- J. P. BIJL: De leer der infectieziekten en de technische middelen ter bestrijding dezer ziekten. (Cursus Gezondheidstechniek 1945—46) (Gecyclostyleerde uitgave).
- J. P. BIJL: Volkshuisvesting en stedenbouw. (Curs. Gezondheidstechniek 1945—46) (Gecyclostyleerde uitgave).
- J. P. BIJL: Klimaatregeling van hygiënisch standpunt bezien. I, II, III. (orgaan van de Vakgroep Centrale Verwarming en Ventilatie).
(3e Jrg. no. 5, Mei (1946)).
(3e Jrg. no. 4, April (1946)).
(3e Jrg. no. 3, Maart (1946)).
- A. W. J. H. HOITINK: Arbeidsfysiologie. (Curs. gezondheidstechniek 1945—1946) (Gecyclostyleerde uitgave).
- A. W. J. H. HOITINK: Voeding uit hygiënisch oogpunt. (Curs. Gezondheidstechniek 1945—1946) (Gecyclostyleerde uitgave).
- A. W. J. H. HOITINK: Grepen uit de fysiologie van den arbeid. (Curs. Gezondheidstechniek, 1946—47) (Gecyclostyleerde uitgave).
- A. W. J. H. HOITINK: a. Grondbeginselen der luchtvaart-fysiologie
b. Over de pathologie van de arbeid.
(Cursus Gezondheidstechniek 1946—47) (Gecyclostyleerde uitgave).
- A. W. J. H. HOITINK: Researches on the influence of vitamin C administration on the human organism, in particular in connection with the working capacity. (Acta Brevia Neerlandica, vol. XIV, no 4—6, pag. 62—63 (1946)).
- A. W. J. H. HOITINK: Vitamine C en arbeid. Onderzoekingen over den invloed van arbeid en van vitamine C-toediening op het menschelijk organisme. (Verh. van het Inst. voor Praev. Geneesk, IV, 1946).
- J. KOEKEBAKKER: De geestelijke hygiëne van den arbeid. (Overdruk uit Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid, 1e jrg. no. 4, Juni 1946).
- J. KOEKEBAKKER: Hygiëne van de geestelijke arbeid. (Cursus Gezondheidstechniek 1946—1947) (Gecyclostyleerde uitgave).
- J. D. VERLINDE: Epileptiforme aanvallen. Klinische les. Tijdschrift voor Diergeneeskunde 71, 12, (1946).
- J. D. VERLINDE: Experimentele hepatitis epidemica. Ned. Tijdschr. voor Geneeskunde 90, 1309, (1946).
- J. D. VERLINDE: Onderzoekingen over de aetiologie van hepatitis epidemica. Maanschrift voor Kindergeneeskunde, 14, 217, (1946).
- J. D. VERLINDE: Over een nieuw type van het virus van CARRÉ. Tijdschrift voor Diergeneeskunde 71, 210, (1946).
- J. D. VERLINDE: De prophylaxe van aërogene besmettingen door middel van luchtdesinfectie. Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde 24/9, 166, (1946).
- J. D. VERLINDE: Virusmeningitis. Antonie van Leeuwenhoek 11, 180, (1946).

- J. D. VERLINDE en A. J. VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN: A filterable virus as a causative agent of epidemic hepatitis. *Antonie van Leeuwenhoek* 10, 29, (1944—1945).
- J. D. VERLINDE en J. G. OJEMANN: Enige aangeboren misvormingen van het centrale zenuwstelsel. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 71, 557, (1946).
- J. D. VERLINDE en J. WINSSER: Myositis chronica eosinophila bij een hond. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 71, 358, (1946).
- J. D. VERLINDE en J. ZELDENRUST: A phenomenon resembling anaphylactic shock after treatment with sulphapyridine. *Antonie van Leeuwenhoek*, 10, 17, (1944/1945).
- De zorg voor onze geestelijke gezondheid. *Vlugschrift* no. 4.

1947

- J. P. BIJL: Geestelijke hygiëne in het bedrijfsleven (Overdruk uit *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde*, 25 September, 1947).
- J. P. BIJL: Gezondheidsingenieur en hygiënist. (*Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde*, jrg. 91, no. 10, 8 Maart 1947).
- De Geestelijke Volksgezondheid (Verh. v/h Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, VIII, 1947).
- AREND L. HAGEDOORN: The „Waltzing” ferret and its origin (*Genetica*, *Ned. Tijdschrift voor erfelijkheids- en afstammingsleer*, Deel XXIV, Afl. 1).
- J. KOEKEBAKKER: Grenzen en mogelijkheden der toegepaste psychologie. *Openbare les*, 1947.
- N. LUBSEN en J. D. VERLINDE: Mazelenpneumonieën bij uit Indië gepatriëerde kinderen. Isolatie van het mazelenvirus (?) en *Haemophilus influenzae* uit de longen. *Nederl. Tijdschr. v. Geneeskunde*, 91, 250, (1947).
- J. J. G. PRICK en J. D. VERLINDE: Chorio-meningitis in Nederland. *Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde* 91, II, 1146, (1947).
- Vlugschrift over rode hond (rubeola)*.
- Selectie, scholing en omscholing (Verh. v/h Instituut voor Praeventieve Geneeskunde VIII, 1947).
- Studies on the influenza A-epidemic of January-March 1941 at Groningen (Holland) (Verh. van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde VII, 1947).
- J. D. VERLINDE: Luchtdeinfectie. *Polytechn. Tijdschrift* 2, 81, (1947).
- J. D. VERLINDE: De betekenis van ontsmetting in de lucht. *Tegen de Tuberculose* 43/5, 2, (1947).
- J. D. VERLINDE: De vergelijkende histopathologie van de niet-etterige ontstekingen van het centrale zenuwstelsel. *Verhandelingen van Het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde*, VI (1947).
- J. D. VERLINDE: De specifieke preventie van virusziekten van de mens. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van Buitengewoon Hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden op Vrijdag 17 October 1947. *Universitaire Pers, Leiden*, 1947.

- J. D. VERLINDE: Poliomyelitis-onderzoek in Amerika. *Ned. Tijdschr. voor Geneeskunde*, 3556, 91, (1947).
- J. D. VERLINDE: De ziekte van Aujeszky. *De Keurmeester* 38, 17, (1947).
- J. D. VERLINDE: Lymphocytic choriomeningitis taking the course of poliomyelitis. *Proceedings of the Fourth International Congress for Microbiology* (1947).
- J. D. VERLINDE en J. H. BEKKER: Een zuurvaste bacterie, gekweekt uit een op aviaire tuberculose gelijkende ziekte bij het varken. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 72, 313, (1947).
- J. D. VERLINDE en J. WINSSER: Over een geval van maligne reticulo-endotheliose bij de hond. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 72, 110, (1947).
- J. D. VERLINDE, J. WINSSER en A. KRET: Haemorrhagische diathese en streptococcon infectie bij honden. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde*, 72, 49 (1947).
- J. WINSSER en J. D. VERLINDE: Enige zeldzame tumoren en tumorlocalisaties bij hond en kat. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 72, 445, (1947).
- M. G. YDO: Plezier in het werk. Een statistisch vergelijkend onderzoek naar de mate van plezier in het werk bij het personeel van enige middelgrote, particuliere, industriële bedrijven in ons land. (Verh. v. h. Inst. v. Praev. Gen. X. 1947).

1948

- J. P. BIJL en J. D. VERLINDE: l'Encéphalite postvaccinale et les encéphalites postinfectieuses en général. *Levaditi-Lépine: Les ultravirus des maladies humaines*.
- J. DAVEL, P. VAN DER ELST, J. WINSSER, P. H. VAN THIEL en J. D. VERLINDE: Een toxoplasma-stam, tijdens het leven geïsoleerd uit de liquor cerebrospinalis van een zuigeling. *Maandschrift voor Kindergeneeskunde* 16, 3, (1948).
- H. A. HUTTE: Enkele toepassingen van groepsonderzoek als psychotechnisch hulpmiddel. (Mens en onderneming, 1e jrg. afl. 6, 1948).
- A. KRET: Luchtdeinfectie. (Mens en onderneming, 2e jrg. afl. 4, 1948).
- Het maatschappelijk werk in de bedrijven. no. 5 van *Onderzoekingen en mededelingen uit het Instituut voor Praev. Geneesk.* 1948).
- De personeelsleiding in de onderneming. No. 4 van *Onderzoekingen en mededelingen uit het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde*. 1948.
- D. HOOGENDOORN: Over de diphtherie in Nederland. *Epidemiologie en prophylaxe*. (Verh. v.h. Inst. v. Praev. Gen. XI, 1948).
- C. A. G. NASS: De grondslagen der regressie-analyse, met een toepassing op een doseringsletaliteitproef (*Statistica*, jrg. 2, no. 1/2, 1948).
- J. D. VERLINDE: Virus infection of the bone-marrow. *Antonie van Leeuwenhoek* 13, 149, (1947).

- J. D. VERLINDE: De antibacteriële werking van chemotherapeutica, in het bijzonder van antibiotica. Tijdschrift voor Diergeneeskunde, 73, 169, (1948).
- J. D. VERLINDE: Nieuwe inzichten in het poliomyelitisvraagstuk. Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 92, 1059, (1948).
- J. D. VERLINDE, J. VAN DER WERFF and W. BRIËT JR.: An encephalitis epidemic caused by the virus of lymphocytic choriomeningitis. *Antonie van Leeuwenhoek* 14, 33, (1948).
- J. D. VERLINDE, J. VAN DER WERFF en W. BRIËT: Een encephalitis-epidemie, veroorzaakt door een nauw met het chorio-meningitisvirus van Armstrong verwante smetstof. *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde* 92, 2802, 1948.
- A. DE WAART: I. Tropenklimaat en menselijke gezondheid.
II. Vraagstukken betreffende de optimale gezondheid in de tropen. *T. v. S. G.* 16 April 1948, no. 8.
- J. WINSSER en C. P. VAN OOSTROM: Salmonellosis bij een hond. *Tijdschrift voor Diergeneeskunde* 73, 184, 1948.
- J. WINSSER, J. D. VERLINDE P. H. VAN THIEL, J. DAVEL and P. VAN DER ELST: Isolation of toxoplasma from cerebrospinal fluid of a living infant in Holland. *Proceedings of the Society for experimental Biology and medicine.* 67, 292—294, 1948.

1949

- S. T. BOK: De ziekte-barometer in Nederlandsche bedrijven. (M. en O. II, 35).
- J. P. BIJL: Het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde. (M. en O. III, 3).
- J. L. M. HEROLD: Waarom alleen technische hulp van Amerika aan Nederland? (M. en O. II, 382).
- J. L. M. HEROLD: De mens in de onderneming. Beschouwingen bij Amerikaanse studies. (M. en O. II, 3, 106, 123, 195, 257, 323).
- J. L. M. HEROLD: B. K. T. moeilijkheden? (M. en O. III, 87).
- J. L. M. HEROLD: De kinderziekten van het personeelsbeleid. (M. en O. III, 283).
- J. L. M. HEROLD: „Geestelijke Marshall-hulp” blijft noodzakelijk. (M. en O. III, 360).
- H. A. HUTTE: Werkgemeenschap „Boimondau” te Valence. (M. en O. III, 106).
- Instituut voor Praeventieve Geneeskunde. De hygiëne van de volkshuisvesting. (Verhandelingen I. P. G. no. XIII).
- A. E. H. M. KAMERBEEK: Het rubellaprobleem in het licht van Nederlandsche ervaringen. (Verhandelingen I. P. G. no. XIV).
- J. KOEKEBAKKER: Vergaderen en discussiëren. (M. en O. III, 12, 132).
- J. KOEKEBAKKER: Internationale conferentiemethoden I. (M. en O. III, 402).

- C. A. G. NASS: Ein statistisches Verfahren zur Immunität mittels Hautreaktionen. (*Statistica* 3, blz. 31—41).
- C. A. G. NASS: Het tweede congres van de Biometric Society. (*Statistica* 3, blz. 173—178).
- L. M. DE SONNAVILLE: Een epidemie van mononucleosis infectiosa in de algemene practijk. (Proefschrift Leiden, 1949 en Verhandelingen van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde XV).
- Statistische afdeling: Overzicht van de maandgemiddelden en jaargemiddelden der Ziekte- en Ongevallenstatistiek over het jaar 1948.
- J. D. VERLINDE et J. H. BEKKER: L'influence de la paraffine sur le pouvoir pathogène des mycobactéries. (*Schweiz. Zeitschr. f. Path. u. Bakt.* 12, 263).
- J. D. VERLINDE: Congenitale cerebellaire ataxie bij katten in samenhang met een vermoedelijke virusinfectie bij de moeder gedurende de graviditeit. (*Tijdschr. v. Diergeneesk.* 74, 659).
- J. D. VERLINDE and A. KRET: Failure to cultivate rabies virus in vitro. (*Antonie v. Leeuwenhoek* 15, 34).
- J. D. VERLINDE and J. WINSSER: Activation of inapparent infection with ectromelia and pneumonia virus in mice. (*Antonie v. Leeuwenhoek* 15, 41).
- J. D. VERLINDE en H. A. E. VAN TONGEREN: Ervaringen over de virologische en serologische diagnostiek van aseptische lymphocyttaire meningitis. (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 93, 2512).
- J. D. VERLINDE en J. SPAANDER: Neutralisatie van vaccinevirus door gamma-globuline. (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 93, 2958).
- J. D. VERLINDE et P. DE BAAN: Sur l'hémagglutination par des virus poliomyélitiques murins et la destruction enzymatique des récepteurs de virus poliomyélitique de la cellule réceptive. (*Ann. Inst. Pasteur* 77, 632).
- J. WINSSER, F. DEKKING en H. J. Stol: Isolatie van ornithosisvirus uit duiven in Nederland. (*Tijdschr. v. Diergeneesk.* 74, 423).
- J. WINSSER: Toxoplasmosis. (*Das Deutsche Gesundheitswesen* 4, 559).
- J. WINSSER: Diseases of household animals communicable to man. (*Proc. Nat. Congress of the Nat. Vet. Med. Ass. of Great Britain and Ireland*).
- J. WINSSER: Isolation of ornithosis virus from pigeons in the Netherlands (*Antonie v. Leeuwenhoek* 15, 86).
- J. WINSSER and O. MAKSTENIEKS: Newer diagnostic procedures in toxoplasmosis. (*Antonie v. Leeuwenhoek* 15, 118).
- J. WINSSER en O. MAKSTENIEKS: Een nieuwe serodiagnostische methode bij toxoplasmosis. (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 93, 3630).

1950

Afdeling Statistiek: Overzicht van de maandgemiddelden en halfjaargemiddelden der ziekte- en ongevallen-verzuimstatistiek over het 1e halfjaar van 1949.

- P. DE BAAN: Haemagglutinatie door neurotrope virussoorten. Over de betrekkingen tussen virus en celwand. (Proefschrift Leiden 1950 en Verhandelingen I.P.G. No. XVII).
- A. A. BOTTER: Over de aetiologie van de strophulus infantum. (Proefschrift Leiden 1950 en Verhandelingen I.P.G. No. XVI).
- I. GADOUREK: De politieke beheersing in Tsjecho-Slowakije. (Mens en Maatschappij 25, 304 en 353).
- J. L. M. HEROLD: Psychologische beschouwingen bij de Wet op de Ondernemingsraden. (M. en O. IV, 92).
- J. L. M. HEROLD: De opleiding van leiders in het bedrijfsleven. (M. en O. IV, 355).
- H. A. HUTTE: Op zoek naar het gelaat der arbeidsgroep. (M. en O. IV, 321).
- H. A. HUTTE: Enkele aspecten van de groepsverhoudingen in de bedrijven, Maandbl. v. d. geest. Volksgez. jrg. 5.
- H. A. HUTTE: Experiences in studying social psychological structures in industry. (Human Relations, Vol. II, No. 2).
- J. KOEKEBAKKER: Wetenschap in samenwerking. Inaugurale rede.
- J. KOEKEBAKKER: Internationale conferentiemethode II. (M. en O. IV, 1).
- J. KOEKEBAKKER en I. GADOUREK: Industrial mental health. (Bulletin World Feder. of Mental Health. Vol. 1).
- R. REMMELTS: Verslag van de bespreking over de verhouding kinderarts-vrouwenarts. (Tijdschr. v. Verlosk. 1950, 146).
- R. REMMELTS: Obstetrics in Indonesia. A brief historical survey. (Doc. Neerl. et Indon. de morb. trop. 2, no. 3).
- R. REMMELTS: Onderwijs in gezondheidszorg. (M. en O. IV, 241).
- J. TH. R. SCHREUDER, TH. G. VAN RIJSSEL en J. D. VERLINDE: Encephalomyelitis na besmetting met koepokken. (Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 94, 2603).
- H. A. E. VAN TONGEREN, J. D. VERLINDE en JOH. C. PETERS: Salmonellosis bij de kangoeroe. (Tijdschr. v. Dierengeneesk. 75, 480).
- J. D. VERLINDE: Toxoplasmose. (Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde 94, 9).
- J. D. VERLINDE: Over de myelitis bij het varken en de hond. Vergelijking van het histopathologische beeld met poliomyelitis van de mens. (Tijdschrift voor Diergeneeskunde 75, 491).
- J. D. VERLINDE: Algemene virologie en Virussoorten. Leerboek der Microbiologie en Immunologie onder redactie van prof. dr A. CH. RUYSS, Oosthoek, Utrecht.
- J. D. VERLINDE, P. DE BAAN and J. A. VERCRUYSSSE: The monkey pathogenicity of the Columbia SK virus and the mouse-adapted Lansing strain of poliomyelitis virus, and the influence of monkey passage on the characteristics of the virus. (Antonie van Leeuwenhoek 16, 9).
- J. D. VERLINDE en O. MAKSTENIEKS: Een geval van hydrocephalie in verband met toxoplasmose bij een kat? (Maandschrift voor Kindergeneeskunde 17, 360).

- J. D. VERLINDE, O. MAKSTENIEKS, H. BEEKMAN en A. C. COPPER: Clinische, parasitologische en serologische waarnemingen in het beloop van congenitale toxoplasmosis. (Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde 94, 2746).
- J. D. VERLINDE en E. NIHOUL: De uitscheiding van poliomyelitisvirus door gezonde contactpersonen. (Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde 94, 1186).
- J. D. VERLINDE, L. M. DE SONNAVILLE and O. MAKSTENIEKS: Experimental transmission of infectious mononucleosis to monkeys, and the hemagglutination of erythrocytes treated with New Castle disease virus. (Antonie van Leeuwenhoek 16, 21).
- A. DE WAART: Bedrijfsgeneeskundige indrukken uit Frankrijk en België. (Tijdschrift voor Soc. Geneeskunde Nos. 3, 4 en 5).
- A. DE WAART en G. RENAUD—NOOY v. D. KOLFF: Over de zogenaamde wekaminen. (Tijdschrift voor Soc. Geneeskunde No. 16).
- A. DE WAART: Mogelijke afwijkingen van ongeijkte spirometers. (Tijdschrift voor Soc. Geneeskunde No. 28).
- A. DE WAART: Over de wisselwerking tussen lichaam en geest, Soma en psyche. (Mens en Onderneming Jaargang IV, Afl. 2).
- A. DE WAART: Oud en Nieuw bij Geneeskundig Onderwijs. (Medisch Maandblad, December 1950).

1951

- P. DE BAAN, J. D. VERLINDE and P. WALLER—FETTER: Studies on haemagglutination by the EMC-MM-Columbia SK group of viruses. I. Factors influencing the haemagglutination reaction. (Antonie van Leeuwenhoek, 17, 119).
- B. S. TEN BERGE, J. A. F. SCHUT en C. A. G. NASS: Zwangerenzorg en neonatale sterfte. (Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde 95, 1480—1494).
- S. T. BOK: Het verzuim wegens ziekte tijdens de griep epidemie. (Mens en Onderneming 5, 34—42).
- S. T. BOK: De Afdeling Statistiek. (Mens en Onderneming 5, 286-292).
- I. A. FISCHER: Gezondheidszorg en ziekteverzuim. (Tijdschr. v. Efficiency en Documentatie, 21, 4).
- I. GADOUREK: Een verwaarloosde factor in de sociologie der kennis en wetenschap. (Mens en Maatschappij, 1951, no. 2 en 3).
- J. L. M. HEROLD: Samenwerking tussen werkgevers en werknemers bij de bevordering van de productie. (Mens en Onderneming V, 102).
- A. KLARENBEEK: Action virulicide de quelques substances antiseptiques contre le virus poliomyélitique murin Columbia SK. (Antonie van Leeuwenhoek 17, 237).
- J. KOEKEBAKKER: De afdeling Geestelijke Gezondheid. (Mens en Onderneming IV, 293).
- J. KOEKEBAKKER: Het onderzoek naar de arbeidsverhoudingen in de industrie. (Ned. Twents Instituut voor Bedrijfspsychologie no. 5).

- C. A. G. NASS en J. ZAALBERG: Frequentieverdeling van bedrijfsongevallen naar de dag van de week. (Mens en Onderneming V, 176)
- C. A. G. NASS: Meting van immuniteit tegen Toxoplasmose met behulp van vrije curven. (Statistica 5 blz. 123—144).
- A. POLMAN: Ontwikkeling en huidige stand van de sterfte in Nederland en België. (Uitgave Ver. v. Demografie).
- A. POLMAN: Over consanguine huwelijken in Nederland. (Onderzoekingen en Mededelingen van het Ned. Inst. v. Praev. Geneeskunde no. 7).
- A. POLMAN: Geografische en confessionele invloeden bij de huwelijkskeuze in Nederland. (Verh. en Med. Ned. Inst. v. Praev. Geneeskunde no. 8).
- A. POLMAN: Anthropogenetica en geneeskundige preventie. (Mens en Onderneming V, 305).
- R. REMMELTS: Het geneeskundig hoger onderwijs in de tegenwoordige maatschappij. (Inaugurale rede).
- R. REMMELTS: Obstétrique et gynécologie en Indonesia. (Bruxelles-Médical 31, no. 50.)
- R. REMMELTS en J. P. BIJL: Bij de bestuurswisseling van het Instituut voor Praeventieve Geneeskunde. (Mens en Onderneming V, 241).
- Statistische afdeling: Overzicht van de maandgemiddelden en halfjaargemiddelden der Ziekte- en Ongevallenverzuijstatistiek over het eerste halfjaar van 1951.
- H. A. E. VAN TONGEREN: Een experimenteel onderzoek over influenza en secundaire micrococcuspneumonie bij de muis. (Proefschrift Utrecht en Verhandelingen Inst. v. Praev. Geneesk. No. XIX).
- J. D. VERLINDE, P. DE BAAN and P. WALLER—FETTER: Studies on haemagglutination by the EMC-MM-Columbia SK group of viruses. II. The identification of viruses and antibodies by the haemagglutination-inhibition reaction. (Antonie van Leeuwenhoek 17, 129).
- J. D. VERLINDE, P. DE BAAN, A. KRET and P. WALLER—FETTER: Studies on haemagglutination by the EMC-MM-Columbia SK group of viruses. III. Destruction of virusreceptors in vitro and in vivo. (Antonie van Leeuwenhoek 17, 137).
- J. D. VERLINDE, P. WALLER—FETTER and P. DE BAAN: Studies on haemagglutination by the EMC-MM-Columbia SK group. IV. Experiments with egg-adapted virus. (Antonie van Leeuwenhoek 17, 183).
- J. D. VERLINDE: Koepokken bij de mens. (Tijdschrift voor Diergeneeskunde 76, 334).
- J. D. VERLINDE en O. MAKSTENIEKS: Toxoplasmosis in Nederland. (Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde 95, 2050).
- J. D. VERLINDE and F. WENSINCK: Manifestation of a laboratory epizootic of rabbit pox by non-specific stimuli. (Antonie van Leeuwenhoek 17, 232).

- J. D. VERLINDE: Over het mechanisme en de preventie van de virus-infectie van de cel. (Handelingen XXXIIe Ned. Natuur- en Geneesk. Congres 124).
- J. D. VERLINDE: An experimental study on problems of immunity and allergy in postvaccinal encephalitis. (Archiv f.d. ges. Virusforschung IV/4, 460).
- A. DE WAART: Over veiligheid, hygiëne en bedrijfsgeneeskunde. (Tijdschr. v. Soc. Gen. no. 6).
- A. DE WAART: Vitamine D en huidtuberculose (lupus). (T. N. O.-Nieuws 6, 5).
- A. DE WAART: Zwemmen, een gezondheidsbelang. (Mens en Onderneming V, 127).
- A. DE WAART: De afdeling Hygiëne en Arbeidsfysiologie. (Mens en Onderneming V, 4, 279).
- A. DE WAART: Het 10e Internationale Congres voor Bedrijfsgeneeskunde te Lissabon. (Mens en Onderneming V, 6).
- W. WINSEMIUS: De psychologie van het ongevalsgebeuren. (Acad. proefschr. en Verhand.. Ned. Inst. v. Praev. Geneesk. no. XVIII).

1952

- G. W. H. M. VAN ALPHEN, C. LELY, C. A. G. NASS en H. VAN LEEUWEN: A comparative psychological investigation in myopes and emmetropes. (Verh. Koninkl. Nederl. Academie van Wetenschappen Series C 55 blz. 689—696).
- L. M. BRANS: Studies on the antigenic compositions of influenzavirus B strains. (Onderz. en Meded. Ned. Inst. v. Praev. Geneesk. no. 9).
- C. BITTER: Opinieonderzoek over geluidhinder. (De Ingenieur 64, No. 33).
- C. BITTER: Bestrijding van lawaai in trappenhuizen bij etagebouw. (in samenwerking met ir. J. VAN DEN EYK, ir M. L. KASTELEIJN en A. H. M. BASART). (De Ingenieur 64. No. 36. Politechnisch Tijdschrift 7, No. 39—40).
- B. L. F. CLEMENS SCHRÖNER: Gezinsvoogdij en Levensloop.
- P. FETTER en E. L. RIPASSA: Enkele gegevens over ziekteverzuim en het moreel van arbeidsgroepen. (Mens en Onderneming VI afl. 6).
- I. A. FISCHER en W. F. DONATH: Latent benzolisme. (Tijdschr. v. Soc. Geneesk. 16 Mei).
- J. L. M. HEROLD: Enkele aspecten van de hedendaagse bedrijfspsychologie. (Mens en Onderneming VI, 20).
- B. HOFMAN en C. W. JUNGBLUT: Untersuchungen über Neutralization und Hämagglutinationshemmung von Parapoliomyelitisvirus (Columbia SK Stamm) mit Seren von Fällen von Enzephalitis, aseptische Meningitis und Poliomyelitis. (Klin. Wochenschr. 30, 1013).
- H. A. HUTTE: Het groepsinterview als methode van onderzoek inzake arbeidsconflicten. (De Naamloze Venootschap 1952 no. 11 en Mens en Onderneming VI afl. 4).

- J. KOEKEBAKKER: Mental Health and Group Tensions. (Proc. Seminar on Industrial Medicin).
- M. C. J. Bar.esse MACKAY: Tumor cerebri en ontwikkelingsstoornissen. (Onderzoekingen en Mededelingen Ned. Inst. v. Praev. Geneesk. No. 10).
- H. C. VAN DER MEULEN—VAN EYSBERGEN: Voorlichting van het publiek in Nederland over preventief geneeskundige vraagstukken. (Mens en Onderneming VII afl. 1).
- TH. C. NELEMAN und J. D. VERLINDE: Untersuchungen zur Frage der Virusaetiologie des Pemphigus vulgaris. (Dermatologica 10, 5, 44).
- R. REMMELTS: Voorlichting van het publiek over geneeskundige vraagstukken. (Mens en Onderneming VI, 297).
- R. REMMELTS: Het onderwijs in gezondheidszorg en praeventieve geneeskunde cursus 1952—1953. (Mens en Onderneming VI, 307).
- H. A. E. VAN TONGEREN: Spontane mutatie van koepokkenvirus door middel van eipassage. (Tijdschr. v. Diergeneesk. 77, 731).
- H. A. E. VAN TONGEREN: Spontaneous mutation of cowpoxvirus by means of egg-passage. (Archiv für Virusforschung V/1, 35).
- H. A. E. VAN TONGEREN en J. G. Y. DE JONG: De isolatie van het herpes simplex virus uit de hersenen van een patiënt met acute encephalitis. (Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 96, 871).
- J. D. VERLINDE: (Bacteriologisch-klinische subcommissie van de organisatiecommissie voor de influenzabestrijding). Vaccinatie tegen influenza. (Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 96, 252).
- J. D. VERLINDE: Virusziekten bij mens en dier. (Landbouw 14, 83).
- J. D. VERLINDE: A comparative study on muscular involvement in experimental poliomyelitis induced by various strains of virus, and the effect of hyaluronidase on the intramuscular inoculation. (Archiv f. Virusforschung IV/5, 546).
- J. D. VERLINDE: An experimental study on the effect of immunization with T.A.B. and pertussis vaccin and alum-precipitated diphtheria toxoid on the centrepetal and centrifugal neural spread of poliomyelitisvirus. (Archiv f. Virusf. IV/5, 561).
- J. D. VERLINDE: Toxoplasmosis. (T.N.O. Nieuws I, 338).
- J. D. VERLINDE: De uitbreiding van influenza A en B in Nederland gedurende het tijdvak 1950—1951 tot 1951—1952. (Ned. Tijdschr. v. Geneesk. 96, 2404).
- J. D. VERLINDE en B. BEEM: Haematogenous spread of poliomyelitisvirus. (Ant. v. Leeuwenhoek 18, 251).
- J. D. VERLINDE, B. BEEM and A. KLARENBEK: Studies on immunity in poliomyelitis. II. Adaptation of a strain of poliomyelitis virus on mice, and immunization experiments with mouseadapted virus. (Ant. v. Leeuwenhoek 18, 364).
- J. D. VERLINDE and B. HOFMAN: Pathogenic and immunologic properties of two new members of the Columbia SK group viruses. Arch. f. Virusf. V/1, 14).

- J. D. VERLINDE and A. KLARENBEK: Studies in immunity in poliomyelitis. I. Homologous immunity produced with ultraviolet-irradiated adsorbate vaccine. (*Archiv f. Virusforschung* V/1, 27).
- J. D. VERLINDE, O. MAKSTENIEKS en A. C. HEKKER: Voorlopige resultaten van de vaccinatie tegen influenza. (*Onderzoekingen en Meded. Ned. Inst. v. Praeventieve Geneesk. No. 11*).
- J. D. VERLINDE en H. A. E. VAN TONGEREN: Isolation of smallpox virus from the nasopharynx of patients with variola sine eruptione. (*Ant. v. Leeuwenhoek* 18, 109).
- J. D. VERLINDE en H. A. E. VAN TONGEREN: A mixed epidemic of poliomyelitis and Bornholm's disease (pleurodyni). (*Ant. v. Leeuwenhoek* 18, 239).
- J. D. VERLINDE en H. A. E. VAN TONGEREN: Polyomyelitis en infectie met coxsackievirus. (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 96, 4204).
- P. J. WAARDENBURG: Enkele opmerkingen betreffende de verdeling der sexen over de gezinnen en over de bevolking. (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 96).
- P. J. WAARDEBURG: Een tot dusverre onbekend type van erfelijke doofstomheid. (*T. v. Doofstommenonderwijs* 22).
- P. J. WAARDENBURG: Verschiedenheiten der Irisstruktur u.s.w. (*Comptendu 4e Congres int. des sciences et ethno.*).
- P. J. WAARDENBURG: Einseitige Aplasie der Niere und ihrer Abfuhrwege bei beiden eineiigen Zwillingspaarligen. (*Acta gent. med. et gemell. Italië*).
- A. DE WAART: Ontstaan en streven van de werkcommissie gehoorbeschermers. (*Tijdschr. v. Soc. Gen.* 1 Aug. 1952).
- A. DE WAART: Een symposium over vermoeidheid van de Ergonomics Research Society. (*Mens en Onderneming* VI, 261).
- A. DE WAART: Over arbeidsfysiologie in het algemeen en het desbetreffende werk te Dortmund in het bijzonder. (*Tijdschr. v. Soc. Gen.* 183 en *Mens en Onderneming* VI, 111).
- A. DE WAART: Verblijf en werk in de warmte. (*Mens en Onderneming* VI, 321).
- W. WINSEMIUS: Veiligheidspropaganda. (*Mens en Onderneming* VI, 8).
- W. WINSEMIUS: Toepassingsmogelijkheden der psychologie in de geneeskunde. (*Openbare les. Stenfert Kroese*).
- J. WINSSER: Die Toxoplasmose. (*Ergebnisse der Hygiene* 27).
- J. F. DE WIJN: A nutritional survey of the Toradja population (Central Celebes) compared with other agrarian populations in Asia. (*Doc. med. geogr. et trop.* IV, 2).
- J. F. DE WIJN: Errors in the evaluation of the nutritional condition of schoolchildren. (*Doc. Med. geogr. et trop.* IV, 3).
- J. F. DE WIJN: Over een onjuiste methode van het beoordelen der voedingstoestand van schoolkinderen. (*Voeding* 13, 3).

- Afdeling Arbeidsgeneeskunde en afdeling Statistiek en de G.G. en G.D. te Leiden, Voeding en Voedingstoestand van schoolkinderen en een groep jonge arbeiders te Leiden (1950—1951). Verhandelingen van het N.I. v. P.G. no. XXII.
- C. BITTER: Gemeenschappelijke tuinen (in samenwerking met A. H. M. BASART) (Polyt. Tsch. 8, no. 17—18).
- C. BITTER: Woningbezetting en woninggebruik (in samenwerking met A. H. M. BASART). (Tijdschr. v. Volkshuisv. en stedebouw).
- C. BITTER: Discussie naar aanleiding van voordracht van Professor MACKINTOSH. (Verslag v. h. Kleine congres van het Ned. congres voor openbare gezondheidsregeling op 19 Mei 1953).
- C. BITTER: Lawaaibestrijding in de industrie. (M. en O. VII, 131).
- F. H. BONJER: Lawaai en beroepsdoofheid. (Veiligheid 29, 121).
- J. VAN DEN BOSCH: Herkenbaarheid van latente overdragers van albinismus universalis en albinismus oculi. (Ned. T. v. Gen. 97, 3300).
- W. F. DONATH, J. A. FISCHER, H. C. VAN DER MEULEN—VAN EYSBERGEN en J. F. DE WIJN: Voorlopige mededelingen omtrent een onderzoek naar het resultaat van voeding zonder dierlijke eiwitten. (Ned. T. v. Geneesk. 97, 2138).
- W. F. DONATH, J. A. FISCHER, H. C. VAN DER MEULEN—VAN EYSBERGEN en J. F. DE WIJN: Gezondheid, voeding en veganisme. (Voeding 14, no. 3).
- I. GADOUREK: Het gezin in een industrialiserende gemeenschap. (Maanbl. v. geest. volksgezondh. Sept. 1953).
- I. GADOUREK: The political control of Czechoslovakia. (Acad. Proefschrift Leiden 1953).
- I. GADOUREK: De plaats van het beroep in onze samenleving. (M. en O. VII, 161).
- M. J. W. DE GROOT: Het materiaal van de ziekteverzuimstatistieken van het N.I.P.G. (M. en O. VII, 321—351).
- M. J. W. DE GROOT: Het materiaal van de ziekteverzuimstatistieken van het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde. (M. en O. VII, 321).
- B. HOFMAN: Over een virusreceptorvernietigende eigenschap van speeksel en haar mogelijke betekenis voor de infectie met poliomyelitisvirus. (Verhandelingen N. I. v. P. G. No. XXI).
- H. A. HUTTE: De invloed van moeilijk te verdragen situaties op groepsverhoudingen. Acad. proefschrift. (Verh. van het N. I. v. P. G. XX).
- H. A. HUTTE: Quelques aspects methodologiques de la sociatrie industrielle. (15 congr. intern. de psychotechnique).
- H. DE JONGE en G. WIELINGA: Statistische methoden in de psychologie. Deel I.
- C. W. JUNGEBLUT, B. HOFMAN and J. D. VERLINDE: Adsorption in vitro of poliomyelitisvirus on human erythrocytes. (Proceedings of the society for experimental biology and medicine 83, 249).

- A. KLARENBECK: De kat als verdachte bij het veroorzaken van een locale en regionale lymphklierandoening bij de mens. (Tijdschr. v. Diergeneesk. 78, 323, 1953).
- J. KOEKERBAKKER: Mental health implications on health education. (1st conf. on health education.).
- H. C. VAN DER MEULEN—VAN EYSBERGEN: Voorlichting van het publiek in Nederland over preventief-geneeskundige vraagstukken. (M. en O. VII, 27).
- R. REMMELTS: De taak van de medicus in de gezondheidstechniek. De Ingenieur no. 12 en 17, (Gezondheidstechniek 2 en 3).
- R. REMMELTS: Eerste „European seminar on national health”. (M. en O. VII).
- R. REMMELTS: Verloskunde en zwangerschap in Indonesië. (Kath. Vroedvrouw 25, no.3).
- R. REMMELTS: Sociaal-obstetrisch aspect der praenatale zorg. (Tijdschr. v. Soc. Geneesk. 1953, 249).
- R. REMMELTS: Prof. dr G. C. E. BURGER. (M. en O. VII, 249).
- M. SCHRÖDER: Vakbeweging en maatschappelijk werk. (Ned. Tijdschr. v. Maatsch.werk).
- Statistische afdeling: Handleiding voor de ziekte- en ongevallenverzuijstatiestik (verschenen in 1954).
- Statistische afdeling: Handleiding voor diagnose-statistik (verschenen in 1954).
- Statistische afdeling: Overzicht van de maandgemiddelden en jaargemiddelden over het jaar 1952 (verschenen in 1954).
- H. A. E. VAN TONGEREN: Pokken bij mens en rund. (Hand. v. h. 35e Ned. Nat. Gen en. congres).
- H. A. E. VAN TONGEREN: Biochemical properties and the production of toxins and enzymes by staphylococci isolated from cases of secondary pneumonia following influenza. (Ant. v. Leeuwenhoek 20, 65 (1954)).
- H. A. E. VAN TONGEREN: The isolation and some characteristics of bacteriophages from staphylococci present in cases of secondary pneumonia following influenza. (Ant. van Leeuwenhoek 20, 81, (1954)).
- J. D. VERLINDE: Over influenza en haar bestrijding. (Mens en Onderneming VII/1, 5, (1953); Katholieke Gezondheidszorg 22, 4, (1953)).
- J. D. VERLINDE: Beschouwingen over immunisatie tegen poliomyelitis. (Handelingen XXXIIIe Ned. Natuur- en Geneeskundig Congres (1953)).
- J. D. VERLINDE: Le propisme musculaire des virus poliomyélitiques. (La Semaine des Hôpitaux de Paris 29/1, 41, (1953)).
- J. D. VERLINDE, E. DE VRIES and A. KRET: Destruction of myelin in the central nervous system of experimental animals by enzymatic activity of vaccinia virus. (Archiv für Virusforschung V/2, 73, (1953)).

- J. D. VERLINDE: Moderne opvattingen over het ontstaan en het beloop van de ziekte van Heine-Medin. (Ned. Tijdschr. v. Geneeskunde 97, 929, (1953)).
- J. D. VERLINDE: Het wetenschappelijk werk van prof J. P. BIJL. (Mens en Onderneming VII/3, 210, (1953)).
- J. D. VERLINDE en H. A. E. VAN TONGEREN: De laboratorium-diagnostiek van pokken. (Rapport omtrent de pokkenepidemie te Tilburg in 1951. Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf, 's-Gravenhage (1953)).
- J. D. VERLINDE and A. KLARENBECK: Studies on immunity in poliomyelitis. III. Pathogenicity, immunizing potency, and antigenic composition of the AK strain. (Antonie van Leeuwenhoek 19, 324, (1953)).
- J. D. VERLINDE, B. HOFMAN and E. NIHOUL: Immunological classification of 25 European strains of poliomyelitis virus. (Bull. World Health Organization 9, 559, (1953)).
- J. D. VERLINDE and H. A. E. VAN TONGEREN: Human infection with viruses of the Columbia SK group. (Archiv für Virusforschung V/3, 217, (1953)).
- J. D. VERLINDE: Neurale en extraneurale vormen van de ziekte van HEINE-MEDIN. In: Aanwinsten op diagnostisch en therapeutisch gebied, 2e Serie, IX, Acute infectieziekten. (Elseviers Publishing Company, Amsterdam, 1953).
- J. D. VERLINDE: Etat actuel de l'étiologie et de la pathogénie de la poliomyélite. (Bruxelles-Médical 33, 2424, (1953)).
- J. D. VERLINDE: De bacterieflora van de mondholte en van de cariesholte. (De cursus kindertandheelkunde. Uitg. Dental Depot A. M. Disselkoen, Amsterdam (1953)).
- J. D. VERLINDE: Vaccinatie tegen influenza. (M. en O. VIII, 3, (1954)).
- J. D. VERLINDE and J. H. MOLRON: Mixed infection with type 2 poliomyelitis virus and Columbia SK group virus in man. An attempt to explain any relation of viruses of the Columbia SK group in human poliomyelitis. (Ant. v. Leeuwenhoek 20, 129, (1954)).
- J. D. VERLINDE en R. A. DE HAAS: Meningitis in the pig apparently due to trichosporon cutaneum. (T. v. Diergen. 19, 106, (1954)).
- P. J. WAARDENBURG: Het aandeel van Nederland in de vooruitgang der geneeskundige wetenschap van 1900 tot 1950. Erfelijkheids-pathologie. (N. T. v. G. 97, 650).
- P. J. WAARDENBURG: Oorzaken van retrolentale fibroplasie. (N. T. v. G. 97, 814).
- P. J. WAARDENBURG: Moderne opvattingen over bijziendheid, beroep en erfelijkheid. (M. en O. VII, 242).
- P. J. WAARDENBURG: Ueber Retractio bulbi mit Begleiterscheinungen. (V. Graefe Arch. f. Ophthalm. 154, 96).
- P. J. WAARDENBURG: Huwelijkswetgeving, herziening van het Burgelijk Wetboek en praeventieve geneeskunde. (N. T. v. G. 97, 2104).

- P. J. WAARDENBURG: Diabetes mellitus en erfelijkheid. (N. T. v. G. 97, 2871).
- P. J. WAARDENBURG: Zum Kapitel des ausser-ocvlaren Nystagmus. (Acta Gen. et Stat. Med. 4/2, 3, 298).
- A. DE WAART: Europese werkconferentie over Bedrijfsgeneeskunde te Leiden 30 November—9 December 1952. (M. en O. VII, 8).
- P. WALLER-FETTER: Onderzoekingen over de neutralisatie- en haemagglutinatie-remmingsreactie bij enige virusinfecties. (Acad. proefschrift. Mededelingen N. I. v. P. G. no. XXIII).
- J. B. WILTERDINK: Hepatitis infectiosa. Een epidemiologische studie. (Acad. proefschrift. Mededelingen van het N. I. v. P. G. no. XXIV)
- A. WINSEMIUS, E. R. B. JANSSEN-VAN DER SCHOOT, W. F. DONATH en A. DE WAART: Vitamine C en geestelijke arbeid. (Ter perse als Mededelingen van het N. I. v. P. G. no. XXV).
- J. F. DE WIJN en W. F. DONATH: De waarde van methyleenblauw bij chronische inwerking van lage concentraties van koolmonoxyde in de lucht. (N. T. v. G. 97, 1747).
- J. F. DE WIJN en P. VAN LEEUWEN: De bijdrage van eiwitten, koolhydraten en vetten aan de totale calorische opneming bij zware en lichte arbeid. (Voeding 14, no. 11).
- J. F. DE WIJN: Beschouwingen over enige onderzoekingen omtrent voeding en arbeid. (Voeding 14, no. 8).
- J. F. DE WIJN: Het werkprogramma van medisch-hygiënisch onderzoek. (T.schr. v. Soc. Gen. 31, no. 1).
- J. F. DE WIJN: De overgang van school naar industrie. (M. en O. VII, 434).
- A. J. ZWART VOORSPUY en C. A. G. NASS: The combined action of p-aminosalicylic acid and streptomycin with isonicotinic acid hydrazide in vitro. (Ant. van Leeuwenhoek 19, 226).

SUMMARY

On March 15th 1929 at the initiative of the Leiden Professor Dr. E. Gorter and under the auspices of curators, senate and medical faculty of the Leiden University the „Netherlands Institute for Preventive Medicine” was founded, having as its objectives scientific research, teaching and propaganda and application of preventive medicine.

The Institute started its activities in a few old houses.

Soon already from various sides the Institute was criticized and more especially its Leiden University character.

In order to meet these criticisms on November 21st 1930 the Institute was reorganized.

The financial basis remained weak. The annual budget amounted to f 15.000.— at most, so that the director was entirely dependent on unpaid co-operators, of whom only one or two could get a small allowance. Research mainly concerned bacteriology, virology and genetics.

As regards teaching there were classes for physicians and technical hygiene classes at the Technical University. Moreover many scientific and popular lectures were held.

Direct application of preventive medicine could only take place on a limited scale (vaccination against small-pox, etc.)

Co-operation could be established with many Dutch and international organisations.

Contact with the Prophylaxis Fund formed in accordance with the Sickness Insurance Act led to a reorganisation taking effect on December 14th 1939, as a result of which the Institute became an instrument of the Fund. From that date the financial basis was secured.

The Prophylaxis Fund had a modern institute built, which was occupied 21st June 1941 and started work with a bacteriological department, where especially virus diseases (influenza, poliomyelitis, encephalitis) are studied, a department for hygiene and industrial physiology and a department for genetics. Later a statistical department was added, where e.g. sickness and accident absenteeism statistics and diagnostical statistics of Dutch industry are drawn up. Also a department for mental hygiene was formed. This department does important work in the domain of social psychology, child protection and personal management, while the one for genetics was changed into one for anthropogenetics.

During the occupation activities were greatly hampered, but soon after a general revival set in made financially possible by the Prophylaxis Fund, the Rockefeller Foundation, the Dr. Simon Baruch Foundation and funds collected in Curaçao and Aruba.

Contact with foreign countries soon intensified: Rockefeller Foundation, various organs of the UNO. Foreign laboratories and schools for public health and preventive medicine were visited and foreigners came to the Institute for periods of practical work.

Teaching was promoted by establishing a school for public health and preventive medicine, with the help of the Rockefeller Foundation. Some staffmembers became appointed professor or hon. lecturer at the Leiden or Amsterdam University.

Many classes also for international students were given.

On May 4th 1951 a re-organisation of the Board took place. As a result a department for health care and a sub-section for sociology was formed. Especially the activities of the department for industrial medicine greatly increased (toxicological research, dietary examinations etc.). The extension of activities and the increase of staffmembers made the

purchase of two houses necessary. In November 1953 tenders were obtained for the building of a new wing, as a result of which towards the end of 1955 the Institute will dispose of a total flooring of 6.000 M².

Co-operation of the school for public health and preventive medicine with the tropical institutes at Amsterdam and Rotterdam-Leiden was affected. Examinations are held in the presence of government deputies.

Graphs give an idea of the increase in the number of co-operators and of the budget in 25 years.

A list of publications gives an impression of the investigations.

